

Diakonian tutkimus

Journal for the Study of
Diaconia

DTS | Diakonian
tutkimuksen seura

SISÄLLYS

Pääkirjoitus

Marjaana Seppänen Hyvä paha yhteisöllisyys.....	3
--	---

Artikkelit

Elina Juntunen Diakoniatyöntekijöiden auttamistyö asiakkaan kansalaisuuden tukemisena.....	7
Esko Ryökäs "Diakonia" ennen diakoniaa. Diakoniakäsite eurooppalaisissa yleistietokirjoissa 1600–1800-luvulla	32

Kirjoitukset

Ilkka Huhta Historian reunamerkitöjä diakonia-käsitettä koskevaan tutkimuskeskusteluun	50
Irene Roivainen Yhteiskunnan murros ja diakonia.....	56
Kaisa Karhu-Härkönen Diakoniatyön kehittäminen Bikva-arvioinnin avulla Kuhmon seurakunnassa	67
Päivi Thitz Seurakuntalaisen osallisuus seurakuntayhteisössä.....	85

Kirjallisuus

Anni Hentschel Gemeinde, Ämter, Dienste (Esko Ryökäs)	92
Paavo Kettunen Auttava kohtaaminen 1. Sielunhoidon perusteet ja teologia (Suvi Saarelainen)	100
Eeva Raunistola-Juutinen Äiti ja nunna. Kirkkojen maailmanneuvoston naisten vuosikymmenen ortodoksiset naiskuvat (Pauliina Pylvänäinen).....	102
Sanna Lehtinen Julkisen sektorin apulaiset, kansalaisyhteiskunnan talkoolaiset – Suomen evankelis-luterilaiset seurakunnat Euroopan sosiaalirahaston projekteissa (Juho Saari)	105
Jari Helminen Päämääränä sosiaalialan ammatillaisuus (Riitta Vornanen)	108

Diakonian tutkimus 1/2014 kirjoittajat

Ilkka Huhta
TT, Yliopistonlehtori, kirkkohistoria
Itä-Suomen yliopisto
ilkka.huhta@uef.fi

Elina Juntunen
TT, YTK
Asiantuntija, kirkkohallitus
elina.juntunen@evl.fi

Kaisa Karhu-Härkönen
Sosionomi YAMK
Projektipäällikkö, Reimari-hanke
kaisa.karhu-harkonen@kitee.fi

Pauliina Pylvänäinen
TM, nuorempi tutkija
Itä-Suomen yliopisto
pauliina.pylvanainen@uef.fi

Irene Roivainen
Sosiaalityön professori (ma.)
Tampereen yliopisto

Esko Ryökäs
Dos., yliopistonlehtori, systemaattinen teologia
Itä-Suomen yliopisto
esko.ryokas@uef.fi

Suvi Saarelainen
TM, pastoraalipsykologian tohtorikoulutettava
Helsingin yliopisto
suvi.saarelainen@helsinki.fi

Juho Saari
Professori, hyvinvointisosiologia
Johtaja, Kuopion hyvinvointitutkimuskeskus
Itä-Suomen yliopisto
juho.saari@uef.com

Marjaana Seppänen
Professori (ma.)
Lapin yliopisto
marjaana.seppanen@ulapland.fi

Päivi Thitz
YTT, diakoni, lehtori
Diakonia ammattikorkeakoulu

Riitta Vornanen
Professori (ma.)
Yhteiskuntatieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto
riitta.h.vornanen@uef.fi

Hyvä paha yhteisöllisyys

Yhteinen vastuu apua tarvitsevista ihmisistä on leimannut kirkkoa koko sen olemassa olon ajan. Näin toteaa *Esko Ryökäs* artikkelissaan, jossa hän jatkaa keskustelua siitä, miten diakonia-käsite on syntynyt ja miten sitä on tulkittu vuosisatojen varrella. Ryökkään yleistietosanakirjojen teksteihin pohjautuva analyysi vahvistaa ja tarkentaa aiempia havaintoja siitä, että diakonian käsite on saanut nykyisen karitatiivisen merkityssisältönsä varsin myöhään, vasta 1800-luvulle tultaessa. Sitä ennen käsitteellä viitattiin pääosin pappia avustaviin työtehtäviin. Ryökkään analyysia täydentää kiinnostavalla tavalla tätä kommentoiva *Ilkka Huhdan* kirjoitus, jossa historiantutkijan näkökulma täydentää edellisen kirjoittajan tulkintoja. Huhta tarttuu myös mielenkiintoiseen, Ryökkään analyysissa esille tulleeseen seikkaan, joka ansaitsee tulla nostetuksi pohdinnan kohteeksi. Skotlannin kirkossa jo 1700-luvun lopulla diakonin tehtäväksi todettiin *Encyclopaedia Britannican* mukaan köyhistä huolehtiminen, minkä Huhdan tulkinta kytkee ennennäkemättömän yhteiskunnallisen murroksen esivaiheisiin. Skotlannissa tuolloin nopeasti käynnistynyt teollistuminen loi uudenlaisia sosiaalisia kysymyksiä, joihin kirkko reagoi. Huhdan mukaan sen sijaan, että pohdittaisiin mikä on diakonian ”oikeaa” tai ”vääriä” tulkintaa, diakoniakäsitys voidaan nähdä vastauksen kuhunkin ajanjaksoon liittyviin yhteiskunnallisiin muutoksiin ja niiden synnyttämiin tarpeisiin.

Vaikka yhteiskunnallinen muutos on jatkuva, voidaan ajatella, että juuri nyt suomalaisessa yhteiskunnassa ollaan monella tavalla uuden edessä. Suunnitteilla olevat kunta- ja palvelurakennemuutokset vaikuttavat väistämättä diakonian rooliin, jota on nyt pohdittava ja varmasti myös osittain määriteltävä uudelleen. Kuluneiden vuosikymmenten aikana kehitys on yhtäältä kulkenut siihen suuntaan, että seurakunnissa diakonian ammatillinen rooli on vahvistunut ja muistuttaa yhtä enemmän sosiaalityötä, jossa toimistopainotteinen työ vastaanottoaikoineen sekä asiakastietojärjestelmineen ovat keskeinen osa työn kuvaa. Tosin monet diakoniatyöntekijät kaipaavat edelleen perinteistä diakoniaa, jossa esimerkiksi kotikäyntityö oli keskeinen työtapa¹. Toisaalta on pohdittu sitä, miten käytännön diakoniasta tulisi enemmän seurakunnan yhteistä toimintaa

sen sijaan, että sen on kirkon sisällä keskitetty tarkoitusta varten palkatuille ammattityöntekijöille. Seurakunnat haluttaisiin nähdä enemmän yhteisinä, jotka kantavat huolta apua tarvitsevista. Diakoniatyöntekijöiden tehtävänä olisi tällöin tukea ja tehdä mahdolliseksi erilaisia yhteisöllisen avun muotoja.

Yhteisöllisyyttä peräänkuulutetaan tänä päivänä kaikkialla, ei vain diakonian roolia pohdittaessa. Kuntien strategiat, poliittiset ohjelmat sekä erilaiset juhlapuheet sisältävät vahvan viestin siitä, että yhteisöjen on nyt aika ottaa suurempaa vastuuta jäsenistään. Individualisointikehityksen nähdään kulkeneen jo liian pitkälle. Välillä taustalla paistaa varsin läpinäkyvästi tavoite säästää palvelujen kustannuksissa patistamalla lähiverkostoja huolenpitoon, välillä kyseessä on enemmänkin huoli ihmisten jäämisestä yksin; vaille sosiaalisia siteitä ja niiden tuottamaa turvaa.

Pohjoismaiseen hyvinvointimalliin pohjautuvana – joskin alusta alkaen hieman riisuttuna mallina – pidettyyn suomalaiseen yhteiskuntaan yhteisöllistä apua painottavat ajattelumallit eivät välttämättä suoraan istu. Hyvinvointimallimme perusajatukseen kuuluvat valtion vahva vastuu kansalaisten hyvinvoinnista sekä laajasti kaikkien ulottuvilla olevat universaalit palvelut ja etuudet. Poliittisessa retoriikassa vedotaan kuitenkin yhä useammin siihen, että meillä ei ole varaa ylläpitää nykyisen kaltaista mallia. Kirkon diakoniatyöhön kohdistuu suuria odotuksia samalla kun uskonnollisuuden julkista harjoittamista kritisoidaan. Suvivirren laulamisesta koulujen kevätjuhlissa keskustellaan joka kevät vahvistuvien äänenpainoin; näin on tehty tänäkin keväänä. Silti kirkkoon luotetaan. 1990-luvun laman jälkeen juuri diakoniasta näyttää tulleen kirkon ”näyteikkuna”. Erilaiset tutkimukset ja kyselyt todistavat kansalaisten suhtautuvan kirkkoon erittäin positiivisesti. Kirkolta odotetaan vastuun ottamista huono-osaisista sekä ketteryyttä vastata uudensuolaan sosiaalisiin ongelmiin hyvinvointivaltion hitaasti muuttuvia rakenteita nopeammin.

Irene Roivainen pohtii Diakonian tutkimuksen päivillä marraskuussa 2013 pidettyyn puheeseen perustuvassa kirjoituksessaan viimeaikaisia yhteiskunnallisia kehityskulkuja diakonian näkökulmasta. Yhteiskunnalliset olosuhteet ja aatevirtaukset ovat vuosikymmenten kuluessa vaihtuneet. Uusliberalistisen ajattelun kautta on siirrytty erilaisia yhteisöllisiä strategioita, erityisesti perheen ja suvun merkitystä yhteisinä korostavaan kommunitarismiin. Uusimpana kommunitarismiin kytkeytyvänä ajatusmallina on Roivaisen mukaan suomalaisenkin ajatteluun vaihikkaa hiipinyt Big Society -ajattelu, jossa vastuunkantajina

korostuvat paikallisyhteisöt. Naapuruston merkitys korostuu ja samalla rooliaan vahvistavat myös paikallisuuteen perustuvat toimijat, jollaiseksi seurakunnatkin voidaan lukea. Kysymys on mielenkiintoinen: kun lisääntyneet matkustamismahdollisuudet ja virtuaalinen kommunikointi toisaalta irrottavat ihmisiä tiiviistä paikkasuhteesta, paikan merkitys korostuu tällaisten uusien paikallista yhteisöllisyyttä korostavien näkökulmien pohjalta. Roivainen peräänkuuluttaa kuitenkin seurakuntien aseman vahvistamista erityisesti palvelujen tarjoajana ja siinäkin roolissa kuntasektorin tasavertaisena kumppanina, reilujen sopimusten pohjalta. Kirkkoa ei hänen mukaansa tule nähdä altavastajana, joka joutuu vastikkeetta hyväksikäytetyksi sekä vastaamaan yhteiskunnassamme kaikesta siitä, mitä muut eivät hoida.

Elina Juntusen artikkeli luotaa kansalaisuuden näkökulmasta diakonian auttamistyötä. Yhteisöllisyys on tulosten perusteella osa kansalaisuuden tukemista. Yhtäältä diakoniatyöntekijät kertovat kohtaavansa asiakkaat kanssakansalaisina, osana samaa yhteisöä ja tukevansa siten heidän osallisuuttaan. Toisaalta yhteisöt nähdään merkittävänä voimavarana, ja paikallisen kontekstin tunteminen auttaa diakoniatyöntekijää vahvistamaan paikallisia ja yhteisöllisiä sidoksia. *Päivi Hitz* on tutkinut väitöskirjassaan yhteisöllisyyttä ja osallisuutta Suomen evankelisluterilaisessa kirkossa ja erityisesti maaseudun seurakuntien toiminnassa. Tässä numerossa julkaistussa lektiiossaan hän käsittelee havaintojaan ja tuo esille mm. sen, että yhteisöllisyyden kehittämisessä esteenä on kirkon työntekijäkeskeinen kulttuuri. Vaikka yhteisöllisyys nähdään tavoitteena, vallitseva kulttuuri on juurtunut niin syvälle, että se estää tai ainakin hidastaa toisin tekemistä ja sitä, että seurakuntalaisesta tulee työn kohteen sijasta toimija.

Yhteisöllisyyden vaateen voidaan siis nähdä koskevan sekä kirkkoa toimijana että sen toiminnan sisältöjä. Samaan aikaan yhteiskunnassamme korostetaan laajemminkin niin paikallisten yhteisöjen roolia kuin myös muiden sosiaalisten siteiden kuten perheen, suvun ja erilaisten muiden yhteisöllisten siteiden merkitystä. Yhteisöllisyys nähdään useimmiten ennen kaikkea myönteisenä asiana; ilmiönä, josta hyötyvät kaikki. Entä sitten yhteisöllisyyden nurjat puolet? Uskonnollisia yhteisöjä koskevassa keskustelussa on viime vuosina tullut esille ilmiöitä, jotka eivät ole vieraita minkäänlaisille yhteisöllisille muodostelmille. Mitä tiiviimpi yhteisö on, sitä selvemmäksi muodostuvat rajat ”meidän” ja ”muiden” välille ja sitä selkeämmin yhteisö rakentaa toimintasääntöjä sekä erilaisia käytäntöjä, joiden pohjalta kuuluminen yhteisöön määrittyy. Silloin

myös poikkeavasti toimivat yksilöt on mahdollista sulkea yhteisön ulkopuolelle. Valtarakenteet yhteisössä voivat ajan kuluessa muodostua yhteisöä sairastuttaviksi, ilman että niihin on mahdollista puuttua.

Ihminen tarvitsee toista ihmistä, ja yhteisöjen sosiaalisten sidosten kautta hän myös voi saada tukea ja apua sekä antaa sitä vastavuoroisesti muille. Mutta auttaako yhteisö silloin, jos yksilön ei katsota sen sääntöjen perusteella ”ansaitsevan” apua? Jos lähtökohdat hänen elämässään ovat olleet sellaiset, että mahdollisuutta ”kunnialliseen” elämään ei ole? Tarvitaanko silloin hyvinvointivaltiota, jonka turvaverkot toimivat tasa-arvoisesti ja niin, että kenenkään ei pitäisi vajota avun ulottumattomiin? Joka tapauksessa erilaisilla yhteisöillä kuten virtuaalisilla yhteisöillä, naapurustoilla ja muilla paikallisilla ja alueellisilla yhteisöillä kuten seurakunnilla on tärkeä rooli yhteiskunnassamme. On varmasti aiheellista herättää keskustelua yhteisestä vastuusta ja ihmisten keskinäisestä auttamisesta. Silti on hyvä muistaa, että yhteisöllisyyden varaan rakentamisella on rajansa, jotka on myös hyvä tunnistaa.

VIITTEET

- 1 Pöyhönen, Päivi & Marjaana Seppänen (2012) Jotakin vanhaa, jotakin uutta: kirkon vanhustyö osana vastuiden ja tehtävien uudelleen määrittelyä. *Geronologia* 26: 2; 100–113

Diakoniatyöntekijöiden auttamistyö asiakkaan kansalaisuuden tukemisenä

TIIVISTELMÄ

Artikkelissa kysyn, miten diakoniatyöntekijät tukevat asiakkaan kansalaisuutta auttamistyössään. Tarkastelen sitä, miten asiakkaan kansalaisuutta voidaan tukea diakoniatyön auttamistyön menetelmien ja prosessien kautta. Tutkimusaineistoina ovat diakoniatyöntekijöiltä kerätyt teemahaastattelut ja kahden kyselyn avovastaukset. Aineisto on analysoitu laadullisella sisällönanalyysillä. Diakoniatyöntekijät tukevat asiakkaan kansalaisuutta kanssakansalaisena toimimisen kautta, asiakkaan yhteisöllisistä ja paikallisista konteksteista käsin sekä kansalaisoikeuksien puolustamisen ja asianajajana toimimisen kautta. Diakoniatyöntekijät soveltavat myös spiritualiteettia osana auttamistyötä ja asiakkaan kansalaisuuden tukemista. Spiritualiteetin avulla mahdollistetaan diakoniatyön asiakkaalle erityisiä kanavia ilmaista hänen omia kansalaisuuteensa perustuvia tarpeitaan ja toiveitaan.

Johdanto

Suomen evankelisluterilaisen kirkon diakoniatyötä koskevissa tutkimuksissa on havaittu diakoniatyöntekijöiden tukevan eri tavoin asiakkaidensa voimavaraistamista ja elämänhallintaa. Diakoniatyöntekijät auttavat asiakkaitaan tunnistamaan rakenteellisia ja sosiaalisia voimasuhteita, jotka vaikuttavat epäoikeudenmukaisesti heidän elämäänsä ja vähentävät mahdollisuuksia hallita sitä. Lisäksi diakoniatyöntekijät tukevat asiakkaitaan kiinnittymään kollektiivisen

tuen verkostoihin. Ne voivat vaikuttaa yksilön elämänlaadun parantumiseen ja sosioekonomisen turvallisuuden lisääntymiseen. Diakoniatyö voi vahvistaa myös asiakkaiden osallisuuden ja vaikuttamismahdollisuuksien tukemista tämän henkilökohtaista elämää koskevissa asioissa. (Juntunen 2011; Juntunen 2009.)

Edellä mainitut näkökulmat diakoniatyön asiakkaiden osallisuuden ja vaikuttamismahdollisuuksien vahvistamisesta liittyvät kysymykseen asiakkaiden täysivaltaisesta kansalaisuudesta. Yhtäältä asiakkaiden tukeminen auttaa havaitsemaan, millaiset yhteiskunnan toimintarakenteiden, kulttuurien ja resurssien muodot ja puutteet heikentävät asiakkaiden sosiaalista asemaa ja lainsäädäntöön perustuvaa statuskansalaisuutta. Toisaalta diakonian apu voi vahvistaa asiakkaiden kansalaisuuteen perustuvien oikeuksien toteutumista sekä lisätä heidän voimavarojaan ja rohkeuttaan toimia olosuhteidensa parantamisen puolesta. (Juntunen 2011.)

Suomalaista diakoniatyötä ei ole juurikaan tarkasteltu kansalaisuuskeskustelun valossa. Kuitenkin diakoniatyön auttamistoiminta tuo näkyväksi erilaisten yksilöllisten, yhteisöllisten ja yhteiskunnallisten tekijöiden vaikutukset marginaalissa elävien ihmisten kansalaisuuden toteutumiseen (vrt. Lister 1998). Diakoniatyön tarkasteleminen kansalaisuuden näkökulmasta tarjoaa mahdollisuuden arvioida, onko uskontoon perustavalla auttamistoiminnalla merkitystä asiakkaan kansalaisuuteen. (Ks. Juntunen 2011). Kaspar Villadsenin ja Trygve Wyllerin (2009, 223–225) mukaan uskonnollisuuteen ja vapaaehtoisuuteen perustuvat organisaatiot pyrkivät ainakin omista tavoitteissaan kohtaamaan asiakkaan subjektina tämän omista lähtökohdistaan ja tarpeistaan käsin sekä ottamaan asiakkaan tilanteen vakavasti. Organisaatiot vahvistavat asiakkaan aktiivista kansalaisuutta ja kehittävät uusia sosiaalisen työn menetelmiä. Julkiset hyvinvointipalvelut puolestaan tuottavat Villadsenin ja Wyllerin (mt.) mukaan opittua avuttomuutta ja kehittävät patriarkaalista suhdetta asiakkaan ja työntekijän välille.

Tarkastelen tässä artikkelissa diakoniatyöntekijöiden auttamistyötä kansalaisuuden valossa. Kysyn, miten diakoniatyöntekijät tukevat asiakkaan kansalaisuutta auttamistyössään. Analysoin muun muassa sitä, miten asiakkaan kansalaisuutta voidaan tukea diakoniatyöntekijöiden auttamistyön menetelmien ja prosessien kautta sekä miten diakoniatyön uskonnollinen perusta vaikuttaa asiakkaan kansalaisuuden tukemiseen. Käsitän tässä artikkelissa kansalaisuuden yksilön kansalaisoikeuksien ja -velvollisuuksien statuksena, mutta lisäksi näen kansalaisuuden voivan olla myös olla liikkeessä ja kehittyä, jolloin sitä on mahdollista vahvistaa eri tavoin.

Kansalaisuus

Kansalaisuutta on tarkasteltu laajasti sekä suomalaisessa että kansainvälisessä tutkimuksessa. Kansalaisuutta on käsitelty teoreettisena konseptiona useissa kansainvälisissä julkaisuissa (Turner & Hamilton 1994; Beiner 1995; Lister 1997; Isin & Wood 1999). Kansalaisuus muuttaa muotoaan yksilöllisten tilanteiden, paikallisten kontekstien ja erilaisten sosiaalisten sidosten mukaan (Roth 2000, 28; Valokivi 2008, 68–69). Kansalaisuutta on lähestytty kulttuuripoliittisen näkökulman kautta (Kymlica 1995; Stevenson 2001; Merehdyth & Minson 2001), yhteisöllisenä tekijänä (Beresford 2001; Phillips & Berman 2001; Evans & Harris 2004; Wagner 2008) sekä eettisenä ulottuvuutena (Dean 2004; Houten & Jacobs 2005). Kansalaisen identiteetin erityisyys tai yksilöllisyys ja eettiset ulottuvuudet nousevat esille tässäkin tutkimuksessa tarkasteltaessa sitä, miten diakoniatyössä tuetaan yhteisöllisesti ja yksilöllisesti kansalaisuutta. Tutkimukseni kannalta mielenkiintoista on myös kansalaisuuden ja uskonnon tai uskonnollisen suhteen tarkastelu (Chidester 2002; Clanton 2008; Levey ym 2009).

Kotimaisista kansalaisuuden tutkimuksista kiinnostavia diakoniatyön näkökulmasta ovat kansalaisen sosiaalisia oikeuksia käsittelevä kirjallisuus (Tuori & Kotkas 2008; Kokkonen 2004; Mäntysaari 1991) sekä erityisesti sosiaalityön alla laaditut tutkimukset esim. sosiaalisesta kansalaisuudesta (Satka 1995), kansalaisuuden tukemisesta ja voimavaraistamisesta sosiaalityön / sosiaalisen työn asiakkaina (Pohjola 1993; Niiranen 2002; Jokinen & Juhila 2008), kansalaisuuden ja yhteisöllisyyden suhteesta (Matthies 2008) sekä ikääntyneiden ja lakia rikkoneiden kansalaisuudesta (Valokivi 2008). Diakoniatyön tutkimuksessa kansalaisuutta on käsitelty muun muassa perusoikeuksien ja peruspalvelujen laiminlyönteinä (Iivari & Karjalainen 1999; Kettunen 2001; Juntunen 2006; Kinnunen 2009; Suominen 2009). Edellisten tutkimusten valossa voidaan arvioida myös diakoniatyön asiakkaan kansalaisuuteen liittyviä ulottuvuuksia, mutta myös kansalaisten peruspalveluiden toimivuutta.

Käsitteenä kansalaisuus on jatkuvassa liikkeessä, sillä se muuttuu niin yhteiskunnallisen kontekstin kuin myös määrittelijöidensä mukana. Kansalaisuutta voidaan pitää myös yhtenä aikamme kiistellyimmistä käsitteistä, mistä kertonee jo huomattava kansainvälisen ja kotimaisen tutkimuksenkin määrä. Kansalaisuuskeskustelu on aktivoitunut globalisaation, kasvavien siirtolaisvirtojen, taloudellisen ja kulttuurisen integraation mutta myös kasvavan yhteiskunnallisen ja taloudellisen eriarvoisuuden myötä. Kansalaisuuskeskustelun liittyessä yhä

vahvemmin kansainvälistymiskehitykseen, ovat myös kansalliset ja paikalliset toiminta-areenat tärkeämpiä kansalaisuuteen vaikuttavia tekijöitä, sillä jokainen yksilö toteuttaa kansalaisuuttaan ennen kaikkea paikallisesti. Paikallisuuden lisäksi kansalaisuus toteutuu tilannekohtaisesti. (Valokivi 2008; Koorsgard 2001; Beiner 1995, 3.)

Kansalaisuuskeskustelussa on ollut vallalla kaksi traditiota, joissa yhtäältä painotetaan kansalaisuuden statusta oikeuksina ja toisaalta kansalaisuutta käytäntönä (Isin & Wood 1999, 4; Lister 1997; 1998). Kansalaisuus statuksena tarkoittaa kansalaisen lainsäädännöllisesti turvattua asemaa, jossa oikeuksiksi määritellään kansalais-, poliittiset - ja sosiaaliset oikeudet. Suomalainen sosiaalityön perinne on nojannut sosiaalisten oikeuksien ja sosiaalisen kansalaisuuden idealle. Sosiaaliseen kansalaisuuteen perustuen sosiaalityössä on pidetty kaikkia kansalaisia samanarvoisina lisäämällä ja edistämällä voimavaroja ja sosiaalisia oikeuksia (Satka 1995). *Kansalaisuus käytäntönä* merkitsee puolestaan kansalaisen aktiivisuutta vaikuttaa omaan elämäänsä ja mahdollisesti myös laajemmin elinolosuhteidensa parantamiseen. Kansalaisuus ei siis ole vain oikeuksien ja velvollisuuksien status vaan ennen kaikkea prosessi. Kansalaisuus tulisi nähdä sekä kansalaisena olemisena että kansalaisena toimimisena.

Engin Isin ja Greg Nielsen (2008, 2–11) painottavat omassa kansalaisuusteoreettisessa tulkinnassaan edellä mainittua kansalaisuuden käytännön suuntaa. He tulkitsevat kansalaisuutta tekojen näkökulmasta (*the acts of citizenship*). Kyse on sellaisista poliittista, eettisistä, kulttuurisista, seksuaalisista ja sosiaalisista teoista, jotka vaikuttavat ihmiseen niin, että hän itse alkaa vaikuttaa omaan kansalaisuuteensa. Kansalaisuuden teoissa ei ole kyse annetuista, passiivisista, yhdensuuntaisista ja tietyn instituution määrittämistä teoista, kuten äänestämisestä tai verojen maksamisesta. Kyse on yksilön orientaatioista, strategioista ja tekniikoista, jotka tuottavat yhtäältä kansalaisen osallisuutta ja solidaarisuutta. Toisaalta ne voivat aiheuttaa myös osallistumattomuutta ja vieraantumista. Tekoja ei voida määritellä niiden ominaisuuksien mukaan vaan sen mukaan, millaisia seurauksia niillä on kansalaisuuden kannalta.

Isin ja Nielsen (mt.) näkevät, että kansalaisuus statuksena määrittyy aina tietyn kontekstin (esim. ajallinen tai maantieteellinen) mukaan. Kun kansalaisuutta tarkastellaan tekojen näkökulmasta, ei ole väliä sillä, onko yksilöllä laillista kansalaisuuden statusta. Teot koskevat niin kansalaisia kuin myös vieraita, ulkopuolisia tai ulkomaalaisia. Mielenkiinto on siinä, miten ihmiset yksilöinä ja yhteisöjensä jäseninä ovat vuorovaikutuksessa statuskansalaisuuteen nähden

eli miten ihmiset neuvottelevat formaalista ja lainsäädännöllisesti määritetystä kansalaisuudesta. Kansalaisuus tekojen näkökulmasta voi ilmentää sellaista, jota ihmisellä ei vielä ole mutta jota kohti hän on menossa. Kansalaisuus tekoina kiinnittää huomion erityisesti heihin, jotka ovat marginaalissa, ilman statuskansalaisuutta, ja osoittaa sellaisia prosesseja, jotka voivat muuttaa marginaalissa elävien sosiaalista asemaa.

Ruth Listerin (1997) kansalaisuusteoreettisessa pohdinnassa on samoja piirteitä kuin edellä kuvatussa Isinin ja Nielsenin näkemyksissä. Listerin (1997, 42) mukaan kansalaisuuden yhteydessä on puhuttava sekä inkluoivista että eksklusoivista mekanismeista osana kansalaisuutta. Mekanismit toimivat eri tasoilla luoden ei-kansalaisia (*non-citizen*) tai osittaisia kansalaisia (*partial-citizen*). Kansallismaitioiden sisällä eri ryhmät nauttivat eriaisteisesta substantiaalisesta kansalaisuudesta. Sosiaaliset erot ja köyhyys heikentävät täyden kansalaisuuden saavuttamista tai toteutumista. Köyhyyttä kokevat saavat äänensä kuuluville harvoin. (Mt., 43.)

Isin ja Nielsenin sekä Listerin näkemykset kansalaisuudesta tarjoavat mielenkiintoisen tarkastelunäkökulman diakoniatyöntekijöiden auttamisprosessien tukemaan kansalaisuuteen. Isinin ja Nielsenin (2008) näkökulmaa soveltaen voidaan pohtia yhtäältä, miten yksilö itse vaikuttaa tekojensa kautta omaan kansalaisuuteensa ja toisaalta tarkastella sitä, miten yksilöä voidaan tukea suhteessa hänen kansalaisuuteensa. Tässä artikkelissa fokus on edellä mainitussa eli siinä, millaiset diakoniatyöntekijöiden auttamistyön teot voivat heidän näkökulmastaan tukea asiakkaan kansalaisuutta. Tutkimukseni ei mahdollista asiakkaan kokemuksen tutkimista eli sitä, mitä diakoniatyön auttaminen merkitsee asiakkaalle hänen kansalaisuutensa kannalta. Huomion arvoista myös on, että diakoniatyön auttamisen lähtökohta ja tavoite eivät ole asiakkaan kansalaisuudessa vaan auttamista määrittelee asiakkaan avun tarve. Auttamisen menetelmät ja prosessit voivat olla sellaisia, joiden kautta diakoniatyö kommunikoi suhteessa asiakkaan statuskansalaisuuteen huolimatta siitä, onko asiakkaalla laillista kansalaisuutta.

Kansalaisuus ja spiritualiteetti

Tässä artikkelissa pohdin myös diakoniatyön auttamistyön uskonnollisten ja hengellisten lähtökohtien sekä menetelmien merkitystä asiakkaan kansalaisuuden tukemisessa. Käytän tarkastelussani *spiritualiteetin* käsitettä, sillä käsitteen

moniulotteisuus auttaa tarkastelemaan laajasti diakoniatyön hengellisiä ulottuvuuksia eikä sido niitä vain luterilaisen uskontulkinnan sisään (Juntunen 2011). Helander (2005) toteaa spiritualiteetin sisältävän järjestyneeseen uskontoon ja sen ulkopuolelle sijoitettavia ulottuvuuksia. Spiritualiteetti kattaa asteikon henkisyydestä hengellisyyteen. Henkisyys ja henkinen viittaavat järjestäytyneen uskonnon ulkopuolella esiintyvään yksilön henkilökohtaiseen suhteeseen siitä, mitä hän pitää pyhänä, yliluonnollisena tai tuonpuoleisena todellisuutena. Hengellisyys ja hengellinen viittaavat puolestaan perinteisen uskonnon sisällä esiintyviin tietäntyyppiin uskomuksiin, kokemuksiin ja käyttäytymiseen. (Helander 2005, 249–251.) Koska lähestyn tässä spiritualiteettia laajassa merkityksessä, valitsen spiritualiteetin käsitteen.

Spiritualiteetti on kansalaisuuskeskustelun yhteydessä mielenkiintoinen näkökulma, sillä kansalaisuus ei ole pelkästään kansalaisen oikeuksia ja velvollisuuksia eikä universaalia kansalaisuutta, vaan sitä rakentavat myös yksilön erilaiset yhteisölliset, kulttuuriset, traditioihin liittyvät, ideologiset ja näin ollen myös spirituaaliset sidokset (esim. Kymlicka & Norman 2000). Erilaisten kansalaisuutta rakentavien näkökulmien ja yhteyksien ymmärtäminen on erityisen tärkeää silloin, kun tarkastellaan marginaalissa elävien ihmisten kansalaisuutta, sen toteutumista ja tukemista (Lister 1998). Universaalit oikeudet ja velvollisuudet eivät tuota kaikille samanarvoista tai yhtäläistä kansalaisuutta.

Spiritualiteetin merkitys diakoniatyöntekijöiden auttamistyössä kiinnittyy kysymykseen asiakkaan identiteetistä, sisäisestä kasvusta, tarkoitusten ja merkitysten etsimisestä sekä kuulumisen kokemuksista (ks. King 1989). Spiritualiteetti voi ilmentää diakonian asiakkaiden kansalaisidentiteettien erilaisia ääniä, tarpeita, kykyjä ja toiveita. Kansalaisuuskeskustelun valossa spirituaaliteetin merkitys perustuu siihen, että spiritualiteetti sisäisen kasvun voimana voi auttaa yksilöä näkemään itsensä kokonaisvaltaisesti. Kyse voi olla yksilön spirituaalisesta ilmaisusta, jonka kautta ihminen voi tuoda esille omia tarpeitaan sekä kehittää henkilökohtaista määräysvaltaansa ja omanarvontunnettaan. Spiritualiteetti voi avata myös kriittistä tietoisuutta, jonka perusteella yksilö voi nähdä muun muassa yhteiskunnan sosiaalisen ja taloudellisen syrjinnän mekanismeja. (King 1989, 5; 89.)

Tutkimusaineistot ja -menetelmät

Tämän tutkimusartikkelin aineistot koostuvat Suomen evankelis-luterilaisen kirkon diakoniatyöntekijöiltä kerätyistä teemahaastatteluista ja kahdesta kyselystä. Haastattelut keräsin 21 diakoniatyöntekijältä kuuden eri hiippakunnan alueella sijaitsevista kaupunkiseurakunnista vuosien 2005–2006 aikana. Valitsin tutkimukseen seurakuntia 11 kaupungin alueelta, jotka olivat tilastojen perusteella lähettäneet usein asiakkaidensa hakemuksia diakoniarahastolle¹. Haastatelluilla diakoniatyöntekijöillä oli vahva kokemus auttamistyöstä, sillä heidän työuransa oli kestänyt keskimäärin 16 vuotta. Koulutukseltaan haastateltavat olivat diakonissoja, diakoneja ja seurakuntakuraattoreita. Haastattelut² perustuivat kolmeen keskeiseen teema-alueeseen, jotka koskivat diakonian taloudellisen avun muotoja ja avun tarpeen syitä, viimesijaisen sosiaaliturvan ongelmakohtia sekä diakoniatyöntekijöiden toimintaa yhteiskunnallisina vaikuttajina ja inhimillisen hädän kohtaajina. Artikkelin tutkimustulososuudessa viittaan haastatteluaineistoon lyhenteillä H1-H21.

Teemahaastattelujen lisäksi olen käyttänyt tutkimusaineistona kahden erilaisen kyselyn avovastauksia. Kyselystä varhaisemman keräsin Espoon evankelis-luterilaisten seurakuntien diakoniatyöntekijöiltä. Kyselyssä käytettiin monivalintakysymyksiä tiedollisen asiantuntijuuden kartoittamiseen sekä esitettiin avoimia kysymyksiä muun muassa diakoniatyön asiantuntijuuden haasteista ja erityislaatuudesta. Kyselyn avulla selvitettiin myös muun muassa diakoniatyön taloudellisen avun haasteita sekä kehittämisalueita. Lähetin kyselyn 37 diakoniatyöntekijälle, joista 22 vastasi kyselyyn. Vastaaajista 12 oli koulutukseltaan diakoneja ja 10 diakonissoja. Työhistoriaa diakoniatyössä vastaajilla oli 11–15 vuotta. Toteutin kyselyn internetissä Helsingin yliopiston e-lomakkeella keväällä 2008. Artikkelin tutkimustulososuudessa viittaan espoo-laiseen kyselyaineistoon lyhenteellä EK 1–22.

Toisen kyselyaineistoni oli diakoniabarometri 2009. Barometrin keräsi Diakonian tutkimuksen seura (DTS), joka on toteuttanut kahden vuoden välein (ensimmäinen kerran vuonna 2005) diakoniabarometrin diakoniatyön ajankohtaisesta tilanteesta. Barometrissä on toistuvia kysymyksiä muun muassa käsityksistä diakoniatyön perustehtävästä, työnkuvan muuttumisesta ja työn sisältöön vaikuttavista tekijöistä. Barometri sisältää myös ajankohtaisia ja uusia aihealueita, jotka vuonna 2009 koskivat diakoniatyön yhteiskuntasuhteita sekä vapaaehtoistoiminnan yhteiskunnallista roolia. Kysely lähetettiin valtakun-

nallisten diakoniatyöntekijöiden päivien osanottajille. Helsingin yliopiston e-lomakkeelle laadittu kysely lähetettiin 558 vastaajille, joista 194 vastasi kyselyyn eli vastausprosentti oli 35. Vastaajista oli diakoneja 87 ja diakonisoja 100. Vastaajista 7 ilmoitti olevansa koulutukseltaan teologeja, ja heidän vastauksiaan en ottanut mukaan analyysiin. Artikkelin tutkimustulososuudessa viitataan diakoniabarometriin DB 1–194.

Kiinnostuin kansalaisuuden näkökulmasta aineistoissani erityisesti silloin, kun havaitsin, miten aineiston mukaan diakoniatyöntekijät puolustavat asiakkaan oikeuksia sosiaalisiin palveluihin ja tukevat asiakkaan omaa valtaumisprosessia ja erilaisia sosiaalisen osallisuuden muotoja. (Juntunen 2009.) Ymmärsin, että kyse on diakoniatyöntekijöiden auttamisen menetelmistä ja muodoista, jotka vaikuttavat asiakkaan kansalaisuuteen. Vaikka aineistot käsittelevät erityisesti taloudellista auttamista, tulevat niissä esille myös laajemmin muita diakoniatyön auttamistyön muotoja koskevat näkökulmat.

Teemahaastattelujen ja kyselyjen analyysin tein laadullisella sisällönanalyysillä. Toteutin tutkimustehtävän mukaisesti teoriaohjaavaa analyysiä, jossa analyysi perustui tiukemmin tai väljemmin edellisessä luvussa kuvattuun kansalaisuusteoreettisiin keskusteluihin (ks. Tuomi & Sarajärvi 2004).

Analyysin alkuvaiheessa poimin tutkimusaineistoistani kaikki ne ilmaisut, joilla katsoin olevan yhteyden asiakkaan kansalaisuuden tukemiseen. Ilmaisut olivat aineistoista poimittuja ajatuskokonaisuuksia tai lauselmia. Ilmaisut kuvasivat esimerkiksi erilaisia diakoniatyöntekijän auttamistyön orientaatioita, käytänteitä ja verkostoja, joilla he pyrkivät vahvistamaan asiakkaan osallisuutta niin omaan elämäänsä kuin yhteisöllisiin verkostoihin. Analyysin edetessä tarkastelin ilmaisia niin, että ryhmittelin ne yhtäläisyyksien ja eroavaisuuksien mukaan. Ryhmitellyt ilmaiset liitin kategorioihin, jotka tarkentuivat analyysin myöhemmissä vaiheissa ensin alakategorioihin ja ryhmittelyn kehittyessä yläkategorioihin. Seuraavaan taulukkoon (taulukko 1) havainnollistan esimerkin siitä, millaisista ilmaisuista johdin ”yhteiskunnallisen vaikuttamisen” yläkategorian ja jonka lopulta johdin ja nimesin kansalaisuuden ja diakoniatyöntekijän auttamistyön näkökulmasta ”kansalaisoikeuksien puolustajana”. Analyysissä pidin mielessä kansalaisuuskeskustelussa nousseen huomion siitä, että kansalaisuus muuttaa muotoaan yksilöllisten tilanteiden, paikallisten kontekstien ja erilaisten sosiaalisten sidosten mukaan (Roth 2000, 28; Valokivi 2008, 68–69).

TAULUKKO 1. Aineistoanalyysin kulku

Alakategoria (ryhmiteltyjä ilmauksia):	Yläkategoria:	Yhdistävä kategoria:	Tuloskategoria: Diakoniatyöntekijä kansalaisuuden tukijana/ kansalaisuuden tukeminen diakoniatyössä
"Ja kun huomaa jotain väärää, niin kyllä siihen on puututtava"	Rakenteellisiin, yhteiskunnallisiin epäkohtiin reagoiminen	Yhteiskunnallinen vaikuttaminen	"Kansalaisoikeuksien puolustajana"
"mä huudan, ettei tämä käy... tää systeemi ei käy, osalle vielä käy tosi huonosti"	Rakenteellisten epäkohtien esille tuominen julkisesti		

Tutkimusaineistojen analyysin perusteella muodostin lopulta neljä tuloskategoriaa siitä, miten diakoniatyöntekijät tukevat asiakkaidensa kansalaisuutta. Ensimmäisen asiakkaan kansalaisuuden tukemisen kategorian nimesin *"kanssakansalaisena toimiminen"*. Havaitsin, että diakoniatyöntekijöiden ja asiakkaiden väliset suhteet ja vuorovaikutukset olivat diakoniatyöntekijöiden kokemuksissa tärkeimpiä asiakkaiden auttamisen ja heidän kansalaisuutensa tukemisen muotoja. Diakoniatyöntekijät ja asiakkaat keskustelivat muun muassa asiakkaiden sisäisistä voimavaroista sekä arkielämään kuuluvista valinnoista. Toiseksi diakoniatyöntekijöiden kokemukset kertoivat siitä, miten työntekijät pyrkivät tukemaan asiakkaitaan siinä paikallistasonkontekstissa, jossa asiakas eli. Diakoniatyöntekijät auttoivat asiakkaita kiinnittymään paikallistason hyvinvointipalveluihin sekä paikallisiin tai muihin sosiaalisiin verkostoihin. Nimesin tämän asiakkaan tukemisen muodon *"kansalaisuuden tukeminen paikallisuudesta ja yhteisöistä käsin"*. Kolmanneksi kansalaisuuden tukemisen muodoksi havaitsin asiakkaan puolustamisen suhteessa lainsäädäntöön, sosiaalisten oikeuksien toteutumiseen ja julkiseen palvelujärjestelmään. Kutsun tätä diakoniatyöntekijöiden työtä *"kansalaisoikeuksien puolustajana"*. Neljänneksi havaitsin, että spiritualiteetillä on merkitystä asiakkaan auttamisessa kansalaisuuden tukemisessa. Kutsun tätä *"kansalaisuuden tukemiseksi spritualiteetin kautta"*. Seuraavissa tulosluvuissa kuvaan yksityiskohtaisemmin, miten diakoniatyöntekijät tukevat asiakkaan kansalaisuutta.

Diakoniatyöntekijät asiakkaiden kansalaisuuden tukijoina

Kanssakansalaisena toimiminen

”Luottamus tulee siitä kohtaamisesta... se alkaa suhteen rakentamisesta...vaikka sen ihmisen ongelmat olisi kuinka moninaiset tahansa. Se alkaa suhteesta...ja se, että siinä on se ihminen, jolla onpi monta asiaa. Ja monien taakka on iso. Täytyy olla uskallusta kohdata sinä [asiakas] ja sinun taakat” (H10).

Edellinen haastattelulainaus tiivistää konkreettisella tavalla, kuinka diakoniatyöntekijät toimivat asiakkailleen kanssakansalaisena. Kanssakansalaisuuden lähtökohtana oli asiakkaan ja diakoniatyöntekijän henkilökohtainen kohtaaminen, asiakkaan kuuleminen ja hänen elämäntarinansa jakaminen, elämäntilanteeseen liittyvien ongelmien käsitteleminen sekä ennen kaikkea asiakkaan ja diakoniatyöntekijän välisen luottamuksen rakentaminen.

Kanssakansalaisuutta voidaan pitää diakoniatyöntekijöiden ammatillisena orientaationa ja velvollisuutena kohdata asiakas samalle viivalle asettuen ja ammatillinen rooli häivyttämällä taka-alalle vaikuttamaan. Kanssakansalaisena toimimisella diakoniatyöntekijä mahdollisti asiakkaan oman äänen kuulemisen ja hädän tunnistamisen. Diakoniatyöntekijät kertoivat asiakkaan elämäntarinaansa eläytymisestäään ja pyrkimyksistään osallistua asiakkaan tarinaan:

”Se on mejän paikka, jossa se ihminen kohataan --- Ja minä niinku aattelen, että täällä ihminen saa kertoa sen tarinansa” (H11).

Eläytyvä ote mahdollisti asiakkaan ja työntekijän välisen dialogin, joka rakensu luottamusta asiakkaan ja työntekijän välille. Diakoniatyöntekijät toteuttivat luottamustyötä, jolla he pyrkivät häivyttämään epäilyksen ja epäluottamuksen kulttuuria, jossa asiakas oli ehkä tottunut elämään. Kuitenkin myös osa diakoniatyön avustuskäytännöistä oli sellaisia, jotka pitivät yllä epäluottamusta suhteessa asiakkaaseen ja hänen valintoihinsa. Tällaiseksi eräs diakoniatyöntekijä koki esimerkiksi sen, ettei rahallista avustamista makseta suoraan asiakkaan tilille.

Asiakkaan ja työntekijän henkilökohtainen kohtaaminen, eläytyminen asiakkaan tarinaan ja avoin dialogi sisälsivät asiantuntijuuden jakoa, jossa sekä asiakas että työntekijä olivat osallisena toistensa tietoon ja kokemukseen. Asiakkaan

tukemisen näkökulmasta oli keskeistä, että diakoniatyöntekijät näkivät asiakkaan oman elämänsä parhaana asiantuntijana. Toisaalta asiakkaan asiantuntijuuden esille nostaminen ja eläytyminen asiakkaan tilanteeseen olivat diakonian asiakastyön vaikeimpia tehtäviä. Kyse oli usein siitä, antoiko työntekijä aidosti tilaa asiakkaan kokemuksille, kokemusten moninaisuudelle ja ennen kaikkea asiakkaan omille tulkinnoille tilanteestaan, vai jäikö kohtaaminen kuitenkin vain näennäiseksi asiantuntijuuden jakamiseksi. Diakoniatyöntekijät kertoivat myös useita kokemuksiaan siitä, kuinka auttamistilanne oli sosiaalista ”peliä” tai ”leikkiä”, jolloin asiakas ikään kuin testasi, miten hänen tilanteensa tulisi nähdä diakoniatyöntekijän silmin:

”Asiakkaat ovat hirveen taitavia, että kun joutuu apua pyytämään eri paikoilta, niin heille kehittyy sellainen sosiaalinen taito, että he pystyvät manipuloimaan ja vetämään omasta narusta, että sinä olet hyvä työntekijä ja paha on sosiaalityöntekijä, ja sinä olet ainoa, joka minua autat” (H20).

Kanssakansalaisuus mahdollisti sen, että diakonian asiakas sai rinnalleen ihmisen, jonka avulla hän sai hätäänsä kuuluviin ja apua elämäntilanteeseensa. Diakoniatyöntekijöiden puheissa toistuivat ajatukset asiakkaidensa ihmisen kaipuusta ja elämän kokonaisvaltaisesta ymmärtämisestä. Asiakas tarvitsi apua moneen eri ongelmaan ja kokonaisvaltaista elämäntilanteensa tarkastelua, johon sektoroituneessa julkisessa palvelujärjestelmässä ei kyetty, mutta johon diakoniatyössä oli vielä mahdollisuuksia:

”Monet sanoo sitäkin...että silloin kun rauha jutella, eikä oven takana oo aina joku koputtamassa. Sehän tekee asiakkaalle kiireen. Monet sanovat sitä, että saa kertoa siitä omasta elämästään kokonaisvaltaisesti” (H07).

Diakoniatyöntekijöiden kanssakansalaisena toimimisessa oli kyse mikro-tason kansalaisuudesta, joka toteutui usein pienissä mutta merkityksellisissä teoissa asiakkaan ja työntekijän välillä. Diakoniatyöntekijät toistivat tahtovansa välittää asiakkaalleen tunteen siitä, että diakoniatyössä häntä kuullaan ja hänen tilanteensa on aidosti merkittävä. Usein diakoniatyöntekijät osoittivat kiitoksen asiakkaalleen jo siitä, että hän tuli työntekijän luokse. Toisaalta muutamat

diakoniatyöntekijöiden kommentit kertoivat siitä, ettei aina asiakkaan tilanne heitä inspiroinut tai sytytä:

”Diakoniassa pyörii edelleen melko paljon ns. ’ikuisuusasiakkaita’, joita todellisuudessa pienet avustukset eivät vie eteenpäin. Toisaalta aina on niitä, jotka keräävät kaikkialta sen minkä suinkin vain saava” (DB 118).

Kanssakansalaisuus toteutui siis diakoniatyöntekijän ja asiakkaan välisessä suhteessa, joka saattoi vaikuttaa myös laajempaan asiakkaan kansalaisuuden vahvistumiseen. Kansalaisuuden osallisuusajattelun mukaan (Toikko 2006; Matties 2008) yksilöiden välinen suhde on yksi askel kansalaisen osallistumiseen ja osallisuuden tunteeseen. Diakoniatyössä osallisuus tarkoitti ennen kaikkea asiakkaan osallisuutta omaan elämäänsä, elämäntilanteensa tarkasteluun. Merkille pantavaa myös oli, ettei kanssakansalaisuudessa osallisuus tarkoita vain asiakkaan osallisuutta, vaan prosessissa olivat osallisena sekä asiakas että työntekijä. Diakoniatyöntekijä kanssakansalaisena voi tukea asiakkaan tunnetta siitä, että hänestä välitettiin, hänelle avattiin julkisen auttamisjärjestelmän portteja ja hänen kanssaan kuljettiin mahdollisuuksien mukaan niin kauan, että asiakas itse sai otteen elämästään ja siihen vaikuttavista teoista (vrt. Wagner 2008, 96; Evans & Harris 2004, 87–88). Diakoniatyöntekijöiden kokemukset voidaan liittää Listerin (1998, 15) ajatukseen siitä, että asiakkaan ja työntekijän hyvä kumppanuus, kommunikaatio ja luottamus voivat johtaa asiakkaan oivaltamaan kansalaisuutensa myös makrotason statuksena, erilaisina sosiaalisina oikeuksina ja velvollisuuksina.

Kansalaisuuden tukeminen paikallisuudesta ja yhteisöistä käsin

”Ei oo kauan kun ihan menin yhteen taloon --- siellä asuu myös nuoria ihmisiä. Yhden ihmisen luokse menin käymään ja soittelin ovikelloo. Ja naapuri tuli siihen sitten sanomaan, että se naapuri ei ole enää siinä, kun hän on muuttanut pois. Ja siinä aloin häneltä kysyä, kuinka hän voi, ja hän kertoi, että mies oli kuollut muutama vuosi sitten ja hän oli yksinäinen. Ja minä menin hänen luokseen. Ja todella tuntui, että hän oli yksin. Ja siinä sitten sain hänelle kodinhoitoapua ja kuntoutusapua. Ja semmosta apua hommattua. Ja tuntuu, että voiko ihminen näin yksinäinen olla” (H12).

Haastattelulainaus kertoi yhden työntekijä kokemuksen siitä, miten työntekijä tuki diakonian asiakasta hänen omasta kontekstistaan käsin. Ensiksikin diakoniatyöntekijä kohtasi asiakkaan hänen omalla reviirillään, siinä paikallisessa kontekstissa, jossa hän eli ja toimi. Paikallisuus, joka haastattelusitaatissa kohdentui erityisesti asiakkaan kotiympäristön havainnoimiseen, tarjosi diakoniatyöntekijälle informaatiota erilaisista taustatekijöistä, joista asiakkaan avuntarve nousi. Toiseksi paikallisuuden ja paikallisten palvelujen tunteminen mahdollisti asiakkaalle tarpeellisen avun hankkimisen.

Tutkimuksessani mukana olleet diakoniatyöntekijät toimivat pääasiassa eri kaupunginosissa, usein kaupunkilähiöissä. Paikallisissa ja alueellisissa konteksteissa he tutustuivat ja osallistuivat asiakkaidensa jokapäiväiseen toimintaympäristöön ja -kulttuuriin. Toimintaympäristön tunteminen oli työntekijälle ensiarvoisen tärkeä väylä sen arviointiin, miten elinolosuhteet ja ympäristö vaikuttivat asiakkaiden hyvinvointiin. Työntekijän asiantuntijuuden kannalta oli tärkeää, että hän voi havainnoida, kokea ja eläytyä paikallistasolla asiakkaan elämänpiiriin ja -tilanteisiin. Asiakkaan kansalaisuus määrittyi niin julkisen sektorin areenoilla kuin myös yksityisissä jokapäiväisen elämän eri tilanteissa (ks. Ahponen 1999, 5–6).

Diakoniatyöntekijän oman paikallistietoisuuden ja -osallisuuden lisäksi diakoniatyössä rakennettiin asiakkaalle erilaisia yhteisöllisiä liittymisen mahdollisuuksia, jotka olivat paikallisia ja alueellisia tai tunne- ja kokemusperustaisia:

”Niin sillä tavoin on tärkeämpää se, että me oltais auttamassa ihmisiä siinä, että vähälläkin rahalla elämä voi olla mielekäästä. Sulla voi olla yhteisö ja sulla voi olla tekemistä. Sä voit olla tässä yhteiskunnassa vaikka sulla ei oo töitä.” (H16)

Diakoniatyöntekijät rohkaisivat asiakkaitaan osallistumaan esimerkiksi lähialueidensa diakoniaruokailuihin, seurakuntansa muuhun toimintaan tai ylipäätään hakemaan paikallistasolla erilaisia osallistumisen ja yhteisöllisyyden muotoja. Yhteisöllisten liittymismahdollisuuksien löytäminen asiakkaalle perustui myös vahvasti kokemuksiin ja tunteisiin. Asiakkailta oli monia muita kokemuksellisia ja emotionaalisia tekijöitä, jotka kuluttivat voimavaroja. Tällaisia olivat esimerkiksi epätoivo, ahdistus, masennus tai läheisen kuolema ja siitä johtuva suru tai sen käsittelemättä jättäminen. Asiakas sai tukea esimerkiksi osallistumalla seurakunnan sururyhmään. Toisaalta diakonian asiakkaalle

tiettyyn vertaisyhteisöön osallistuminen voi olla myös ongelmia ja hankalaa elämäntilannetta entisestään alleviivaava kokemus.

Edellä kuvatut yhteisölliset liittymät ja sidokset osoittavat diakoniatyön asiakkaiden kansalaisuuden tukemisen konkreettisina tapahtumina, tekoina ja suhteina yksilön ja yhteisöjen arkipäivässä. Kuten myös Wagner (2008, 96) toteaa, arkipäivän tekojen ja suhteiden ytimessä on ennen kaikkea kansalaisen tunne siitä, että hänestä välitetään, hänen tarpeensa ja oikeutensa otetaan huomioon ja hän saa mahdollisuuden osallistumiseen. Yhteisössä saadut kokemukset saattoivat vahvistaa asiakkaan valtautumista ja sosiaalisista inkluusiota, jotka voivat vaikuttaa yksilön näkökulmasta tämän elämälaadun parantamiseen, sosio-ekonomisen turvallisuuden lisäämiseen, tasavertaisten mahdollisuuksien saavuttamiseen sekä myös yksilöllisten ja yhteisöllisten velvollisuuksien hoitamiseen. (Phillips & Berman 2001, 27.)

Diakoniatyön ainutlaatuisuus suhteessa moniin muihin hyvinvointityön toimijoihin pohjautui diakoniatyön paikallisuuteen, alue- ja yhteisöperustaiseen työhön. Kansalaisuuskeskustelussa ja kansalaisuuden tukemisessa nostetaan usein esiin kansalaisen asiantuntijuuden keskeisyys, mutta ei niinkään sitä tietoa, joka syntyy ammatilliselle paikallisen ja yhteisöllisen havainnoimisen kautta (esim. Toikko 2006; Evers 2006). Aineistoissani oli selkeästi havaittavissa, että yhteisö- ja paikallistuntemuksen yksi merkittävimmistä vaikutuksista oli se, että diakoniatyöntekijät tiedostivat asiakkaidensa kansalaisuuden moninaisuuden esimerkiksi sosiaalisesti, taloudellisesti, kulttuurisesti ja etnisesti. Parhaimmassa tapauksessa yhteisöllisten ja paikallisten siteiden tunnistaminen tarjosi näkökulmia asiakkaiden kulttuuristen käytäntöjen sekä arvojen ja normien tiedostamiseen. Yhteisöjen ja paikallisuuden välittämä kuva kansalaisuuden yksilöllisestä ja yhteisöllisestä monitahoisuudesta auttoi ymmärtämään, ettei kansalaisuutta voi sitoa universaaliin ja staattiseen oikeuksien, mahdollisuuksien, velvollisuuksien muottiin, mitä myös esimerkiksi Turner ja Hamilton (1994) sekä Koorsgaard ym. (2001) ovat osoittaneet tutkimuksissaan. Diakoniatyöntekijöiden kertomat kokemukset ovat yhteydessä myös ajatukseen siitä, ettei diakoniatyön asiakkailla ollut helppo saavuttaa tai he eivät pystyneet saavuttamaan tiettyä aktiivisen kansalaisen statusta tai standardia (vrt. Valokivi 2008, 68–69; Kainulainen 2006, 82; Wagner 2004, 278; Roth 2000, 28). Diakoniatyöntekijöiden tietoisuus asiakkaiden paikallisista ja yhteisöllisistä sidoksista osoitti siis, että kansalaisuuteen vaikuttavat moninaiset taustat, tekijät ja reunaehdot.

Diakoniatyöntekijät kertoivat siitä, miten omien työyhteisöjen jäsenet olivat osoittaneet torjuvaa ja kriittistä asennetta diakoniatyön asiakkaita kohtaan. Diakoniatyön asiakkaisiin liittyvät torjuvat asenteet ja erityisesti taloudellisen avustamisen ristiriitainen asema seurakunnissa herättää kysymyksen siitä, toimivatko seurakunnatkin yhteiskunnallisen tukiverkoston yhtenä poiskäännyttäjänä. Luhman (1990) ja Lister puhuvat erityyppisistä instituutioiden eksluoivista menetelmistä. Mitkä ovat seurakuntien mahdolliset eksluoivat ajatustavat ja menetelmät? Mitä merkitsee diakoniatyön asiakkaalle ja hänen kansalaisuudelleen tulla torjutuksi palvelujärjestelmissä mahdollisesti kerta toisensa jälkeen? Mitä merkitsee, jos seurakunta ei ota vastaan eikä osoita hyväksyntää? Tärkeää on, että seurakunnissa ja kaikkialla hyvinvointivaltion huolenpitoa toteuttavissa instituutioissa tiedostetaan ne mekanismit, jotka ylläpitävät ja uusintavat asiakkaisiin kohdistuvaa torjuvaa asennetta ja pois käännynnän tekoja.

Kansalaisyhteisöjen puolustajana

”Mä koen olevani diakonian ääni täällä. Haluan tuoda esille sen tässä kulutushysteriassa, että kaikille tää maa ei ole hyvinvointivaltio. Kaikki täällä ei voi hyvin...kaikille ei oo terveyttä eikä ystäviä. Mä koen, että mä olen sellainen huutava ääni erämaassa ---. Tai mä olen myös enemmän...mä olen herättelijä ja eräänlainen profeetta...mä huudan, ettei tämä käy...tää systeemi ei käy, osalle vielä käy tosi huonosti” (H09).

Haastattelulainaus kertoi yhden esimerkin siitä, kuinka diakoniatyöntekijät toimivat asiakkaan kansalaisyhteisöjen puolustajina. Lainaus kertoi työntekijän vetoamuksesta asiakkaan oikeudenmukaisen kohtelun puolesta ja yksittäisten kansalaisten kokemien epäoikeudenmukaisuuksien esille tuomiseksi. Diakoniatyöntekijän toiminta kansalaisyhteisöjen puolustajana toteutui yksilön ja julkisen vallan, valtion ja kunnan välisissä suhteissa.

Diakoniatyöntekijöiden kokemukset osoittivat, että heidän työnsä oli muuttunut yksilökohtaisesta, mahdollisesti sielunhoitopainotteisesta työstä, kansalaisen perusoikeuksien puolustamiseksi ja hyvinvointivaltiolaisen universalismin ja tasapuolisuuden peräänkuuluttamiseksi. Yksilön oikeuksien puolustamisella diakoniatyöntekijät halusivat vaikuttaa yhteiskunnallisiin köyhyyttä ja syrjäytymistä aiheuttaviin rakenteellisiin tekijöihin. Työntekijät kokivat tärkeäksi sen,

että diakoniatyö toi esille asiakastyön kautta havaitut sosiaaliturvan katveet, palvelujen laiminlyönnit ja palveluverkostoissa tapahtuneet jopa tahalliset ja epäoikeudenmukaiset asiakkaan poiskäännyttämiset:

”Toimeentulotuesta tulee tällainen automaatti, jonka voi kohta käydä syöttämässä tuonne päätteelle tulotiedot ja hyväksytyt menot ja saa ne rahat, johon on oikeutettu. Eli tämmönen harkinnanvaraisuus ja yksilöllinen mittatilaustyö puuttuu, mikä minun mielestä on sosiaalityötä” (H18).

Diakoniatyöntekijät nojasivat periaatteellisesti siihen, että hyvinvointivaltiossa kaikilla kansalaisilla on yhtäläiset oikeudet sosiaalisesta luokasta tai markkina-asemasta riippumatta, sillä kansalaisten yhteneväiset olosuhteet saavutetaan jakamalla materiaalisia resursseja ja hyvinvointia tasapuolisesti (ks. Esping-Andersen 1990, 25; Luhman 1990, 34–36). Kuitenkin diakoniatyöntekijöiden kokemukset osoittivat, että hyvinvoinnin jako toteutui tätä nykyä enemmän kansalaisen oman toiminnan ja aktiivisuuden mukaan, ei välttämättä tämän oikeuksien mukaan (ks. Beresford 2001). Yhteiskunnan peräänkuuluttamat aktiivisen kansalaisuuden tavoitteet olivat diakoniatyön asiakkuuksien kohdalla myös täysin utopistisia, sillä aina oli asiakkaita, joiden oma aktiivisuus ja osallisuus jäivät syystä tai toisesta heikoiksi:

”Yksi asiakastilanne on se, että hän käyttää huumeita ja hänellä on pieni eläke ja kun eläke tulee, niin velkoja vie sen heti. Ja hänellä on... jatkuvasti tulee vähän lisää velkaa. Hän jäi nyt vuoden vaihteessa asunnottomaksi ja mä en tiedä, missä hän nyt asuu...autiotaloissa. Mutta täällä diakoniatyössä me ostettiin hänelle makuupussi, kun hän sitä toivoi...joka kestää miinus kaksikymmentä astetta ja makuualusta” (H13).

Vaikka diakoniatyön asiakkaat eivät aina pystyneet täyttämään aktiivisen kansalaisuuden ideaalia, niin asiakkaan kannalta oli tärkeää, että diakoniatyöntekijöiden työorientaatiossa olivat mukana niin asiakkaan oikeuksien ajaminen, kuin myös mahdollisuuksien mukaan asiakkaan oman osallisuuden ja aktiivisuuden tukeminen. Edellä kuvatun kaltainen asiakkaan tukeminen voi poistaa köyhyyttä jopa pysyvästi myös yhteiskunnan rakenteellisella tasolla (Matthies 2008, 77; Kainulainen 2006, 84–85). Asiakkaan oikeuksien puolustaminen

saattoi parhaimmassa tapauksessa luoda sellaisen sosiaalisen ja taloudellisen perustan asiakkaan elämään, jonka varassa hän itse voi lähteä vaikuttamaan kansalaisuuteensa. Diakoniatyöntekijät olivat havainneet, että usein taloudellisen tilanteen selvittelyminen oli keskeinen osa muiden asiakkaan elämään vaikuttavien puutteiden tai ongelmien ratkaisemisessa. Diakoniatyöntekijöiden kokemusten perusteella voi tulkita kansalaisuuden tarkoittavan diakoniatyössä statuksen lisäksi ihmisen tunnetta ja kokemusta. Kysymys oli siitä, että asiakas saattoi tuntea ihmisyyteensä ja kansalaisuuteensa perustuvan arvon ja kunnioituksen köyhänäkin.

Diakoniatyön avustamisen keinot eivät olleet siis vain aineellisia tai terapeuttisia, vaan työntekijät ymmärsivät asiakkaan yhteiskunnallisen ympäristön hallinnan ja vallan suhteita, jotka joko uhkasivat tai tukivat diakonian asiakkaan valtautumista ja kansalaisuuden toteuttamista. Diakoniatyöntekijät kokivat turhauttavaksi sen, että he joutuivat jatkuvasti kohtamaan sosiaaliturvan toimimattomuuden ja kansalaisyhteiskuntaan kohdistuvat laiminlyönnit. Diakoniatyön asema näyttöytyi yhteiskunnallisessa työssä muiden toimijoiden puutteiden mukaan, ei diakoniatyön oman, ainutlaatuisen työn ja profiilin mukaan. Diakoniatyöntekijät saattoivat kokea myös ammatillista epätietoisuutta ja osaamattomuutta yrittäessään toimia ja auttaa asiakastaan monitasoisissa palvelurakenteissa:

”Ikinä ei kasva riittävän ammatilliseksi näkemään kenelle pitäisi ja kenelle ei pitäisi antaa” (DB 35).

Diakoniatyöhön asiakkaan puolustamisella ja asianajolla oli merkittäviä vaikutuksia. Kansalaisoikeuksien ajamisen tavoite oli kasvattanut diakoniatyön tehtävää niin laaja-alaiseksi, että yksittäisen työntekijän oli täysin mahdoton vastata niihin. Diakoniatyöntekijät myös pohtivat, heikensikö diakoniatyö yhteiskunnan kansalaisilleen antamaa tukea ja johtiko avunanto siihen, että palveluiden saamiseen ja kansalaisoikeuksien toteutumiseen asiakas tarvitsi yhä useammin julkisen sektorin ulkopuolista tukijaa ja asianajajaa.

Kansalaisuuden tukeminen spritualiteetin kautta

Spiritualiteetilla oli diakoniatyöntekijöiden kokemusten mukaan keskeinen rooli asiakastyön ulottuvuuksissa ja kansalaisuuden tukemisessa. Diakoniatyöntekijöiden auttamisen peruspyrkimyksenä oli kuulla asiakkaan hätää, eläytyä hänen tilanteeseensa ja vastata hätään niin, että *”lähimmäisen rakkaus ja Jumalan armo*

voisivat toteutua auttamistilanteessa” (H14). Diakoniatyöntekijät lähestyivät asiakastaan yhtäältä niin, että jokaisessa ihmisessä oli spiritualiteettia, jonka voi nähdä voimavarana hänen selviytymisessään vaikeista tilanteista. Toisaalta spiritualiteetti nähtiin diakoniatyön auttamisen välineenä tai menetelmänä:

”Työ on koko ihmisen tuntemista. Fyysisesti, psyykkisesti ja hengellisesti. Rakkaus ja myötätuntemus, joka on kaiken perusta” (EK 23).

”Meillä on tiettyjä vahvuuksia: hengellisyys, mahdollisuus kohdata ihminen kokonaisvaltaisesti, tarjota toivoa ja tulevaisuutta Jumalan näkökulmasta, tarjota rukousta” (EK 06).

Aineistoni perusteella voi todeta, että diakoniatyöntekijät näkivät asiakkaat Jumalan luomina ainutlaatuisina ihmisinä, joilla oli syvä ja koskematon ihmisarvo. Jokainen ihminen oli oikeutettu ihmisarvonsa ja olemassa olonsa perusteella kohdatuksi tulemiseen sekä toivon ja armon kokemiseen diakoniatyössä, kuten seuraava lainaus osoittaa:

”[työn ytimessä on] ihmisen kunnioittaminen ja ihmisarvo. Ja armon ja toivon välittäminen tapahtuu kaikessa ihmisen kohtaamisessa” (EK13).

Edellä mainittu yksilön ainutlaatuisuuden ja ihmisarvon kunnioittaminen sekä toivon ja armon läsnäolo auttamistilanteessa perustuivat siihen, että diakoniatyöntekijä näki ihmisen suhteessa hänen omaan elämäkokonaisuuteensa, muihin ihmisiin, ympäristöön ja Jumalaan (ks. Hay 2000). Diakoniatyöntekijöiden haastatteluissa korostui työntekijän ja asiakkaan välinen vuorovaikutus, jossa sai olla läsnä kaikki elämänalueet, myös spirituaaliset:

”Toivo välittyy aina jakamisesta. Se ei välity sanoista, vaan toivo syntyy aina jostain...se syntyy vuorovaikutuksesta...ja siinä on se jakamisen elementti, että se ihminen, joka on kärsivä voi rehellisesti hyväksyä sen ilmapiiirin ja kertoa, miten hän kokee ja tuntee ja miten hän kärsii. Ja mihin hän uskoo, ja miten hän ei usko enää” (H19).

Edellä oleva lainaus osoittaa, että asiakkaan spirituaaliteetin liittyvien elämän osa-alueiden ja kysymysten huomioiminen tuki työntekijän syvällistä

ymmärrystä asiakkaan tilanteesta. Kansalaisuuskeskustelujen näkökulmasta spiritualiteetti saattoi olla juuri se kanava, jonka avulla diakoniatyössä mahdollistettiin myös niiden kansalaisten kuuleminen ja ymmärtäminen, jotka eivät muuten saaneet ääntää kuuluviin ja vaikuttamaan. Spiritualiteetin merkitys ihmisen itseilmaisulle voi perustua siihen, että spiritualiteetin avulla ihminen rakentaa maailmasuhdettaan, hakee ja saa elämäänsä syvällisiä merkityksiä ja luo oman elämänsä tarinaa. Toisin sanoen spiritualiteetti toimii, kuten myös Ubani (2005; 326) on havainnut, ihmisen maailmansuhteen yhtenä jäsentäjänä ja se auttoi ihmistä kokemaan jotkut elämänasiat erityisen merkityksellisinä. Spirituaaliteetin kautta ihminen voi rakentaa elämäntarinaansa, joka voi merkitä yksilölle oman identiteettinsä muodostamista. Elämäntarinan kautta rakentuvat myös kansalaisidentiteetti ja oman roolin etsiminen juuri kansalaisena.

Edellä kuvattu spirituaaliteetin merkityksen ymmärtäminen edellytti diakoniatyöntekijöiltä erityistä ammattitaitoa ja herkkyyttä kuulla ja nähdä ihmisen spirituaalisuus ja sen kautta hänen tulkintansa elämästään. Tärkeäksi koettiin se, että työntekijälle itselleen spirituaaliset asiat olivat merkityksellisiä. Työntekijän oma spirituaalinen elämä piti yllä herkkyyttä tunnistaa spirituaaliteetin mahdollisuudet yksilön auttamisessa (ks. Foley 2001, 368). Diakoniatyöntekijät korostivat oman spirituaalisen elämän ylläpitoa ja uusintamista, jotta spirituaaliteetti säilyi aitona rakkauden ja toivon välittämisen voimana:

”Tietysti me tehdään persoonallamme työtä ja mistä se hengellisyys sitten tulee, niin se on erilaista. Toisilta se tulee herkemmin ja kaikkien kanssa sitä ei niin tule esille” (H14).

Diakoniatyössä spiritualiteetin lähtökohtaisuus ja keskeisyys tarjosivat työntekijälle syvällistä ymmärrystä asiakkaidensa erilaisia taustoja kohtaan. Asiakkaan kansalaisuus ei rakennu vain tiettyjen yhteiskunnallisten, paikallisten, sosiaalisten ja kulttuuristen sidosten mukaan vaan myös spirituaalisten sidosten mukaan. Diakoniatyöntekijöiden kokemukset spiritualiteetistä voidaan liittää sosiaalityön tutkimuksissa esille nousseeseen termiin ”spirituaalisesti herkkä sosiaalityö” (Foley 2001, 359). Spirituaalisesti herkkä auttaminen mahdollistaa juuri edellä kuvatun kaltaisen ihmisten välisen moninaisuuden ja ihmisten välisten eroavaisuuksien ymmärtämisen (Canda & Furman 1999, 15–16). Spirituaalinen herkkyyden tarkoittaa kansalaisten välisen tasa-arvoisuuden syvällistä tiedostamista sekä ihmisten keskinäisen riippuvuuden ymmärtämistä. Spiritu-

aliteetti voi motivoida syvään myötätunnon osoittamiseen ja tavoitteeseen ajaa ihmisoikeuksia. Spirituaalisesti herkkä auttaminen pyrkii tunnistamaan erityisesti seikat, jotka estävät yksilöiden täysipainoisen elämän ja kansalaisuuden saavuttamista. (Foley 2001, 359; 365–366.)

Pohdinta

Tässä tutkimusartikkelissa tarkastelin, miten diakoniatyöntekijät tukevat asiakkaan kansalaisuutta auttamistyössään. Tutkimustuloksissa kuvasin kansalaisuuden tukemisen toteutuvan kanssakansalaisena toimimisen kautta, asiakkaan yhteisöllisistä ja paikallisista konteksteista käsin, kansalaisoikeuksien puolustamisen ja asianajajana toimimisen kautta sekä spiritualiteetin merkityksen ymmärtämisenä osana auttamistyötä. Seuraavaan taulukkoon olen koonnut erilaiset asiakkaan kansalaisuuden tukemisen muodot diakoniatyössä.

Kansalaisuutta koskevista teorioista ja keskusteluista kansalaisuuden käsite on laajentunut kansalaisen oikeuksien ja velvollisuuksien yhteenliittymästä kohti kansalaisen osallisuutta, jäsenyyttä ja mahdollisuutta yhteiskunnassa korostaviin määrittelyihin. Isin ja Nielsenin (2008, 2–11) tuovat keskusteluun kansalaisuuden teot eli sellaiset orientaatiot, strategiat ja tekniikat, jotka tuottavat yhtäältä kansalaisen osallisuutta ja solidaarisuutta. Toisaalta ne voivat aiheuttaa osallistumattomuutta ja vieraantumista. Tässä tutkimuksessa tarkastelin diakoniatyöntekijöiden auttamistyötä, joka voi vaikuttaa asiakkaan omiin kansalaisuuden tekoihin. Diakoniatyöntekijät voivat tukea diakonian asiakkaan kansalaisuutta vahvistamalla asiakkaan osallisuutta, jäsenyyttä ja mahdollisuuksia omassa elämässään, sosiaalisissa palveluissa, lähiyhteisöissä ja muissa erilaisissa sosiaalisissa verkostoissa. Kansalaisuuden tukeminen diakoniatyössä perustuu asiakkaiden erojen, erityisyyden ja ainutlaatuisuuden tunnistamiseen. Toisaalta diakoniatyöntekijät peräänkuuluttavat auttamistyössään yksilöllisyyden lisäksi kansalaisten tasa-arvoisia ja yhtäläisiä oikeuksia. Asiakkaan kansalaisuuden tukemisen muodot heijastavat diakoniatyöntekijöiden kansalaisuuskäsityksiä, jotka perustuvat yhtäläiseen, mutta samanaikaisesti myös asiakkaan yksilölliseen ja eroihin perustuvaan kansalaisuuteen. Kansalaisten yhtäläisiä oikeuksia, velvollisuuksia sekä osallisuutta tuetaan diakoniatyössä ottaen huomioon asiakkaan yksilölliset erot esimerkiksi hänen olemassa olevien resurssiensa suhteen.

Asiakkaiden kansalaisuuden tukeminen diakoniatyössä voidaan liittää

TAULUKKO 2. Asiakkaan kansalaisuuden tukemisen muodot diakoniatyössä

Kansalaisuuden tukeminen muodot	Kansalaisuuden tukemisen sisällöt
Kansakansalaisena toimiminen	<ul style="list-style-type: none"> • Diakoniatyöntekijä kohtaa asiakkaan kansakansalaisenaan • Asiakkaan elämäntarinan kuuleminen, eläytyminen asiakkaan tarinaan • Asiakkaan oman asiantuntijuuden esille nostaminen • Asiakkaan osallisuuden tukeminen suhteessa omaan elämäänsä
Paikallisuudesta ja yhteisöistä käsin toimiminen	<ul style="list-style-type: none"> • Diakoniatyöntekijän asiantuntijuuden rakentuminen paikallista konteksteista käsin, asiakkaan toimintaympäristön tunteminen • Diakoniatyöntekijä asiakkaan paikallisten ja yhteisöllisten sidosten vahvistajana
Kansalaisoikeuksien puolustajana toimiminen	<ul style="list-style-type: none"> • Diakoniatyöntekijä asiakkaan kansalaisoikeuksien puolustajana • Vaikuttaminen yhteiskunnallisiin köyhyyttä ja syrjäytymistä aiheuttaviin rakenteellisiin tekijöihin
Kansalaisuuden tukeminen sprituaaliteetin kautta	<ul style="list-style-type: none"> • Diakoniatyöntekijän auttamisen lähtökohтана ihmisessä oleva sprituaaliteetti • Asiakkaan ihmisarvon ja ainutlaatuisuuden kunnioittaminen • Sprituaaliteetti auttamisen menetelmänä • Tietoisuus asiakkaan sprituaaliteettiin perustuvista merkitystenannoista ja identiteetin rakentumisesta • Diakoniatyöntekijöiden sprituaalinen herkkyyys

Houtenin ja Jacobsin (2005, 646–647) ajatukseen moninaisuuteen perustuvasta yhteiskunnasta (*varied society*). Sen keskiössä ovat sekä kansalaisen yhtäaikaistettavat vaihtuvat identiteetit. Kun Lister (esim. 1997) jakaa kansalaisten eroja kansalaisryhmien mukaan, niin Houten ja Jacobs toteavat, että kansalaisten jakaminen ryhmiin (esimerkiksi vamman tai etnisen taustan perusteella) ja ryhmien välisten erojen tunnistaminen eivät riitä, sillä ne voivat ohittaa ryhmän jäsenten yksilölliset tarpeet ja identiteetit. Moninaisuuden yhteiskunnassa jokaista arvostetaan kokonaisuutena kansalaisena, ottaen huomioon yhtäaikaisesti hänen ikänsä, sukupuolensa, sairautensa, varallisuutensa yms. Kun useat kansalaisen yksilölliseen tilanteeseen vaikuttavat tekijät havaitaan samanaikaisesti ja kokonaisvaltaisesti, myös palveluja voidaan osoittaa kansalaiselle juuri oikeaan aikaan. Tällöin mahdollisesti vältetään tilanne, joka toistuu diakoniatyön taloudellisen avun asiakkailta; asiakkaiden ongelmat ovat yleensä menneet niin syviksi ja monitahoiseksi, että niiden selvittäminen ja ratkaiseminen koetaan

erittäin vaikeaksi (Juntunen 2011). Kuitenkin diakoniatyössäkin vallitseva puhetapa, jossa asiakkaiden auttaminen luokitellaan erittäin vaikeaksi, voi olla kansalaisuutta syvästi leimaava ja kansalaisuuden tukemista jo lähtökohtaisesti rajoittava tekijä.

Tämän artikkelin tulokset spiritualiteetin ja kansalaisuuden yhteydestä tarjoavat kansalaisuuskeskusteluun uusia näköaloja. Spiritualiteetin näkökulma on mahdollisuus löytää asiakkaan kansalaisuuden tukemiseen sellaisia muotoja ja mahdollisuuksia, joita ei ehkä muuten havaittaisi. Spiritualiteetti voi olla kanava, jonka kautta ihminen voi tiedostaa ja ilmaista kansalaisuuttaan. Diakoniatyössä tätä tiedostamista tuetaan alleviivaamalla jokaisen ihmisen ainutlaatuisuutta ja ihmisarvoa. Diakoniatyössä spiritualiteetin avulla mahdollistetaan ihmisille erityisiä kanavia ilmaista omia kansalaisuuteen perustavia tarpeitaan ja toiveitaan. Spiritualiteetti on kanava pohtia asiakkaan kanssa hänen maailmasuhdettaan, etsiä elämän syvällisiä merkityksiä ja luoda asiakkaan kanssa hänen elämänsä tarinaa. Nämä seikat tulisi ottaa kansalaisuuskeskusteluissa vakavasti, sillä on tärkeää, että ihmisellä on erilaisia mahdollisuuksia tulkita ja rakentaa omaa kansalaisuuttaan. Tämä on erityisen tärkeää silloin, kun kyseessä on marginaalissa elävän ihmisen kansalaisuus, jolloin omia kansalaisuuden ilmaisevien menetelmiä voi olla vähemmän. Yksilön spirituaaliset merkityksenannot elämälle sisältävät usein myös määrittelyn siitä, millaista on hyvä elämä, hyvä yhteiskunta tai hyvä kansalaisuus. Spiritualiteetti voi antaa tavoitteen ja sisällön hyvälle elämälle tai ainakin motivaation tavoitella hyvää elämää.

Diakoniatyön ja diakoniatyöntekijöiden spiritualiteetti on myös tärkeässä roolissa diakoniatyöntekijöiden kansalaisuuden puolustajan, asianajajan ja yhteiskuntakriitikon tehtävissä. Spiritualiteetti toimii motiivina ja motivaationa peräänkuuluttaa asiakkailleen kansalaisoikeuksia, palveluja ja oikeudenmukaista kohtelua. Ehkä spiritualiteetissa voi olla diakoniatyön ”muutosvoima”. Spirituaalisella muutosvoimalla on yhteys yksilöä laajempaan sosiaaliseen toimintaan, jossa tavoitteena on yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden ja yksilöiden oikeuksien tavoittelemineen (Perry & Rolland 1999, 274). Kuitenkin voidaan myös kysyä, miksi diakoniatyössä havaitut kohtuuttomuudet ja epäreilut eivät ole jo johtaneet nykyistä voimakkaampaan ja äänekkäämpään yhteiskunnalliseen liikehdintään, asiakkaiden kansalaisuuden puolustamiseen sekä ihmisarvoisen elämän esillä pitämiseen. Miten diakoniatyö ja kirkko reagoivat esimerkiksi siihen, että vuonna 2013 kirkon jakama ruoka-apu kasvoi kolmanneksella tai siihen, että diakoniatyössä on havaittu köyhyyden periytyminen sukupolvelta toiselle?

(Kirkkohallitus, Diakonia 2013.) Kyse ei ole vain diakoniatyön ja työntekijöiden toiminnasta, vaan koko kirkon sosiaalipoliittisesta ja hyvinvointiyhteiskunnallisesta asemoinnista. Miten kirkko tukee ja puolustaa yksilön kansalaisuutta ja kansalaisena toimimista?

VIITTEET

- 1 Kirkon diakoniarahasto on Suomen evankelis-luterilaisen kirkon yhteinen avustusrahasto, jonka tarkoituksena on avun antaminen taloudelliseen ahdistukseen joutuneille (Kirkon diakoniarahasto 9.4.2009).
- 2 Haastattelujen kesto vaihteli 95 minuutista 150 minuuttiin. Nauhoitin haastattelut ja litteroin ne sanatakkasti. Litteroituja haastatteluja kertyi 380 sivua.

KIRJALLISUUS

- Ahponen, Pirkkoliisa (1999). *Introducing Women's Citizenship*. Teoksessa Pirkkoliisa Ahponen (toim.): *Women's active citizenship*. University of Joensuu, Department of Social Policy. *Studies in Social Policy* 9, 1–11.
- Ashley, Martin (2000). *Behaviour Change and Environmental Citizenship: A Case for Spiritual Development?* *International Journal of Children's Spirituality*, 5 (2), 131–145.
- Beiner, Ronald (1995). *Theorising Citizenship*. New York: University Press.
- Beresford, Peter (2001). *Service users, social policy and the future of welfare*. *Critical Social Policy* 21 (4), 494–512.
- Canda, Edwar.R. & Furman, Leola D. (1999). *Spiritual diversity in social work practice. The heart of helping*. New York: Oxford University Press
- Chidester, David (2002). *Global citizenship, cultural citizenship and world religions in religion education*. London: Routledge Falmer.
- Clanton, J. Caleb (2008). *Religion and democratic citizenship. Inquiry and conviction in the American public square*. Lanham: Lexington Books.
- Dean, Hartley (2004). *The ethics of welfare: human rights, dependency, and responsibility*. Bristol: The Policy Press.
- Esping-Andersen, Gøsta (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Polity.
- Evans, Tony. & Harris, John. (2004). *Citizenship, social inclusion and confidentiality*. *British Journal of Social Work*, 34 (1), 69–91.
- Evers, Adalbert (2006). *Complementary and conflicting: The different meanings of 'user involvement' in social services*. Teoksessa Aila-Leena Matthies (toim.): *Nordic civic society organisations and the future of welfare services: A Model for Europe?* Copenhagen: Nordic Council, 255–276.
- Foley, Mary Sean (2001). *Spirituality as empowerment in social work practice*. Teoksessa Rosa Perez-Koenig & Barry Rock (toim.): *Social work in the era of devolution: Toward a just practice*. New York: Fordham University Press, 351–369.
- Hay, David (2006). *The spirit of the child (with Rebecca Nye) [revised edition]*. London & Philadelphia: Jessica Kingsley.
- Helander, Eila (2005). *Spiritualiteetti kirkkososiologian näkökulmasta*. *Teologinen Aikakauskirja* 110 (2005), 247–252.
- Houten, Douwe van & Jacobs, Gary (2005). *Empowerment of marginals: Strategic paradoxes*. *Disability & Society*, 20 (6),

- 641–654.
- Iivari, Juhani & Karjalainen, Jouko (1999). Diakonian köyhät: epävirallinen apu perusturvan paikkaajana. *Stakes, raportteja*; 235. Helsinki: Stakes.
- Inin, Engin. & Nielsen, Greg (2008). *Acts of citizenship*. London: Zed.
- Inin, Engin & Wood, Patricia (1999). *Citizenship and Identity*. London: Sage
- Kainulainen, Sakari (2006). *Hyvinvointivaltio ei turvaa hyvinvointia kaikille*. Teoksessa
- Tuula Helne. & Markku Laatu. (toim.): *Vääryyskirja*. Kelan Tutkimusosasto, Helsinki, 77–85.
- Kettunen, Paavo (2001). *Leipää vai läsnäoloa? Asiakkaan tarve ja diakoniatyöntekijän työnäky laman puristuksessa*. Kirkon tutkimuskeskus, sarja A, nro 76. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- King, Ursula (1989). *Women and spirituality. Voices of protest and promise*. London: Macmillan.
- Kinnunen, Kaisa (2009). *Sairas köyhyys: tutkimus sairautteen liittyvästä huono-osaisuudesta diakoniatyössä*. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja, 2009:7. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Kirkkohallitus (2013) *Diakonia 2013* [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/36F995A398A68CE5C225785E004131AA/\\$FILE/Diakonian%20analyysi%20%202013.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/36F995A398A68CE5C225785E004131AA/$FILE/Diakonian%20analyysi%20%202013.pdf)
- Kokkonen, Tuomo (2004). *Sosiaaliset oikeudet ja sosiaalipolitiikka*: T. H. Marshallin näkökulma hyvinvointivaltioon. *Politiikka*. XLV (4), 264–276.
- Korsgaard, Ove; Walters, Shirley & Andersen, Randi (2001). *Learning for democratic citizenship*. Copenhagen: Association for World Education and The Danish University of Education.
- Kymlicka, Will (1995). *Multicultural citizenship: A liberal theory of minority rights*. Oxford: Clarendon Press.
- Kymlicka, Will & Norman, Wayne (2000). *Citizenship in diverse societies*. Oxford: Oxford University Press.
- Juntunen, Elina (2006). *Diakoniatyön taloudellinen apu ja viimesijaisen sosiaaliturvan aukot*. Teoksessa: Elina Juntunen; Henrietta, Grönlund & Heikki Hiilamo: *Viimeisellä luukulla*. Tutkimus viimesijaisten sosiaaliturvan aukoista ja diakoniatyön kohdentumisesta. Helsinki: Kirkkohallitus, 51–176.
- Juntunen, Elina (2009). *Valtaa diakoniatyöstä? Valtautumisen monet merkitykset diakoniatyössä*. *Janus* 2/2009, 139–155.
- Juntunen, Elina (2011). *Vain hätäapua? Taloudellinen avustaminen diakoniatyön professionaalisen itseymmärryksen ilmentäjänä*. Diss. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Levey, Geoffrey B. & Modood, Tariq (2009). *Secularism, religion and multicultural citizenship*. Cambridge: University Press.
- Lister, Ruth (1997). *Citizenship: Feminist Perspectives*, Basingstoke: Macmillan.
- Lister, Ruth (1998). *In from the margins: Citizenship, exclusion and inclusion*. Teoksessa Monica Barry & Christine Hallet. (toim.): *Social exclusion and social work. Issues on theory, policy and practice*. Dorset: Russel House Publishing, 26–38.
- Luhmann, Niklas (1990). *Political theory in the welfare state*. Berlin: de Gruyter.
- Matthies, Aila-Leena (2008). *Kansalaisosallistuminen ja yhteisöllisyys eurooppalaisen hyvinvointipolitiikan murroksessa*. Teoksessa Irene Roivainen, Marianne Nylund, Riikka Korkiamäki & Suvi Raitakari (toim.): *Yhteisöt ja sosiaalityö kansalaisen vai asiakkaan asialla? PS-kustannus*, Juva, 61–79.
- Meredyth, Denise. & Minsion, Jeffrey (2001). *Citizenship and cultural policy*. London: Sage.
- Mäntysaari, Mikko (1991). *Sosiaalibrokaria asiakkaiden valvojana*. Vastapaino: Tampere.
- Niiranen, Vuokko (2002). *Asiakkaan osallistuminen tukee kansalaisuutta sosiaalityössäkin*. Teoksessa Kirsi Juhi-la, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.): *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPhi, 63–80.

- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (2008). Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino.
- Perry, Alice V. & Rolland, John S (1999) Spirituality expressed in community action and social justice: A therapeutic means to liberation and hope. Teoksessa Froma Walsh (toim.): Spiritual resources in family therapy. New York NY: The Guilford Press, 272–292.
- Phillips, David & Berman, Yitzhak (2001). Social quality and community citizenship. *European Journal of Social Work* 4 (1), 17–28.
- Pohjola, Anneli (1993) Asiakas sosiaalityön määrittäjänä. Teoksessa Riitta Granfelt, Harri Jokiranta, Synnöve Karvinen, Aila-Leena Matthies & Anneli Pohjola (toim.): Monisärmäinen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Pohjola, Anneli (2002). Pahan säikeitä hoitotyössä. Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurtig (toim.): Pahan kosketus. Keuruu: PS-Kustannus, 42–62.
- Roivainen, Irene (2008). Onko yhdyskuntatyö katoamassa suomalaisesta sosiaalityöstä. Teoksessa Irene Roivainen, Marianne Nylund, Riikka Korkiamäki & Suvi Raitakari (toim.): Yhteisöt ja sosiaalityö – kansalaisen vai asiakkaan asialla? Jyväskylä: PS-kustannus, 25–42.
- Roth, Roland (2000). Changes in new local policies in European cities - time of civil society? Teoksessa Aila-Leena Matthies, Marja Järvelä & Dave Ward (toim.): From social exclusion to participation. Department of social sciences and philosophy, working papers 106. Jyväskylä: University of Jyväskylä, 19–39.
- Satka, Mirja (1993). Kansalaiskeskeinen sosiaalityö. *Utopia ja vaihtoehto. Sosiaalityö*, 20 (3), 23–26.
- Satka, Mirja (1995). Making Social Citizenship. Conceptual Practices from the Finnish Poor Law to professional social work. University of Jyväskylä: SoPhi.
- Suominen, Katja (2009). Sosiaalitoimistosta diakoniavastaanotolle – toimeentulo-
tukiasiakkaiden ohjaaminen diakonian avun piiriin. *Diakonian tutkimus* 2 (2009), 97–110.
- Stevenson, Nick (2001). Culture and citizenship. *Cosmopolitan questions Maidenhead: Open University Press.*
- Toikko, Timo (2006). Asiakkaiden osallistuminen palveluiden kehittämiseen. *Työpoliittinen aikakauskirja* 3 (2006), 13–22.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2004). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Tuori, Kaarlo. & Kotkas, Toomas (2008). Sosiaalioikeus. Helsinki: WSOY.
- Turner, Bryan.S. & Hamilton, Peter (1994). *Citizenship: critical concepts. Volume I.* London: Routledge.
- Ubani, Martin (2005). Spirituaalinen maailmasuhde: Spirituaalinen kokeminen Buberin todellisuuskäytysten valossa. *Teologinen aikakauskirja*, 110 (2005), 321–331.
- Wagner, Antonin (2004). Redefining citizenship for the 21st century: From the National Welfare State to the UN Global Compact, in: *International Social Welfare*, 2004, 13: 3, 278–286.
- Wagner, Antonin (2008). Citizenship through education. A comment on Social exclusion in Europe, some conceptual issues, in: *International Journal of Social Welfare*, 17, 93–97.
- Valokivi, Heli (2008). Kansalainen asiakkaana. Tutkimus vanhusten ja lainrikköiden osallisuudesta, oikeuksista ja velvollisuuksista. Diss. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 1286.
- Villadsen, Kaspar. & Wyller, Trygve (2009). From the Spatial Heterotopy to the Deteriorialised (Heterotpic) Hope. Teoksessa Trygve Wyller (toim.): *Heterotopic Citizen: New Research on Religious Work for the Disadvantaged: New research on religious work for the disadvantaged. Research in Contemporary Religion* 4. (218–229). Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co KG.

”Diakonia” ennen diakoniaa

Diakoniakäsite eurooppalaisissa yleistietosanakirjoissa

TIIVISTELMÄ

Diakonia ei ollut tuttu käsite 1600-luvun lopun ja 1800-luvun alun eurooppalaisissa tietosanakirjoissa paitsi rakennusta kuvaavana ilmaisuna. Ilmaisua diakoni oli käytössä avustavan papin nimikkeenä. Diakonit tunnettiin eri kirkkokunnissa, mutta tehtävä oli lähes sama kirkkokunnasta riippumatta. Diakoni avusti jumalanpalveluksissa mutta kantoi myös talousvastuuta. Vastaavia tehtäviä toteuttava nainen oli varhaisessa kirkossa diakonissa, mutta hänellä oli myös joitain karitatiivisia tehtäviä. Ennen 1800-luvun puoliväliä vain joissakin reformoiduissa kirkoissa oli karitatiiviseen työhön keskittyviä diakoneja ja diakonisoja. 1800-luvun kuluessa diakonien ja diakonisojen tehtäviin alkoi tulla karitatiivisia uudistuksia ja muut tehtävät jäivät taka-alalle. Jos diakonaatin kehittämisessä palataan alkuperäiseen tilanteeseen, diakonin ja diakonissan tulisi olla avustavien pappien työnimikkeitä.

Johdanto

Kirkko on huolehtinut köyhistä aina, mutta diakoniaksi armeliaisuustyötä on ryhdytty kutsumaan vasta 1800-luvun puolivälin jälkeen. Suomen ensimmäinen diakonissalaitos perustettiin 1867 ja seurakunnallinen diakonia alkoi Kuopion hippakunnasta, kun sinne perustettiin ns. diakonaatti 1893. Diakonia oli tuolloin jotain uutta. Itse sanakin oli alkuvaiheessa niin vieras, että esimerkiksi *Otto Lillqvist* (Aarnisalo) julkaisi vuonna 1897 sanan sisältöä selittävän artikkelin

Diakoniatoimen merkityksestä kansantajuisesti. (Aarnisalo 1964, 9–18).

Viimeaikaisissa keskusteluissa diakonian virasta on yleensä vaiettu siitä, mitä diakonialla tarkoitettiin ennen 1800-luvun puoliväliä. Kirkkohallituksen vuonna 2007 asettama *Diakonaattityöryhmä* esittelee Lutherin näkemystä diakoneista ja diakoniasta, ja mainitsee lyhyesti saman vuosisadan teologit Bugenhagenin ja Bucerin henkilöinä, jotka käyttivät köyhien auttajista nimikettä diakoni. Heidän jälkeensä siirrytään kuitenkin suoraan 1800-luvun puolivälin Saksaan ja saksalaisen diakonian suuriin nimiin Wicherniin, Fliedneriin ja Löhehen. (Diakoninvirka 2008, 27–28). Mitä oli diakonian sisältö ja oliko ylipäänsä diakoneita Lutherin jälkeisinä vuosisatoina, jää avoimeksi ja hyödyntämättä.

1600–1800-lukujen ohittaminen muodostuu mielenkiintoiseksi, kun otetaan huomioon *John N. Collinsin* teesi. Collinsin mukaan diakonia-sanaperheen sanat on ymmärretty väärin evankelisessa ajattelussa 1800-luvun loppupuolelta alkaen. Diakonia ei alun perin olisi tarkoittanut nöyrää mielenlaatua eikä köyhiä, sairaita tai muita hädänalaisia auttavaa (eli karitatiivista) toimintaa. (Collins 1990, 6–11, 194, 335–336). Lisätukea murrosajankohdan nimeäminen saa *Kari Latvuksen* havainnosta. Latvus (2011, 184) nimittäin väittää, että ”karitatiivisen diakoniakäsitteen syntyhistoria voidaan – – – paikallistaa vuoteen 1856”, jolloin ilmaisu ”diakonia” tuli käyttöön ensin Saksassa ja myöhemmin mm. Suomessa.

Kirkollisessa lainsäädännössä tunnettiin vastuu köyhistä läpi keskiajan (Mäkinen 2002). Reformaation aikana (Arffman 2008) ja sen jälkeen kirkon johdolla huolehdittiin köyhistä ja vaivaisista, mikä ilmeni myös niin Ruotsin kirkkojärjestyksestä 1571 kuin karoliinisesta kirkkolaistakin 1686 (Alaja 2013, 87, 278). Kysymys on nimenomaan ilmaisusta. Esimerkiksi köyhien ja osattomien ruokailu-, peseytymis- ravitsemis- ja yöpymistiloiksi rakennettiin keskiajalla erityisiä taloja (Jetter 1973, 110). Osaa näistä rakennuksista kutsuttiin nimellä ”diakonia”, ilmeisesti siksi, että niitä johti diakoni (Ryökäs & Tahvanainen 2011). Collinsin ja Latvuksen argumentaatio tarkoittaa, ettei ilmaisua ”diakonia” olisi käytetty sanan karitatiivisessa merkityksessä ennen 1800-luvun puoliväliä. Herää kysymys, onko näin, ja mitä sanalla ”diakonia” sitten on tarkoitettu, jos ei karitatiivista lähimmäisen auttamista.

Tämän artikkelin tehtävänä on muodostaa nykyhetken keskusteluja hyödyttävä kuva siitä, mitä merkityksiä annettiin diakoniale yleistietosanakirjoissa ennen 1800-luvun puolivälin evankelista diakonian uudelleenmäärittelyä. Analysoimalla tietosanakirjoja on mahdollista muodostaa kuvaa siitä, miten sana ”diakonia” ja sen lähisukulaiset ymmärrettiin 1800-luvun oletettua murrosta

edeltävänä aikana.

Koska sanaa ”diakonia” käytettiin hyvin harvoin tuona aikana, tarkastelen ensisijassa ilmaisulle ”diakoni” annettuja sisältöjä ja tämän rinnalla myös muita termejä, jotka kytkeytyvät käsitteeseen diakonia. Tällaisia ovat esimerkiksi substantiivit ”diakonissa” ja ”diakonia” (rakennusta tarkoittavassa merkityksessä), ja myös adjektiivi ”diakoninen”. Tarkasteluni ei siten ole systemaattisteologinen käsiteanalyysi, jolloin etsisin tietyn teoksen tapaa ymmärtää ”diakonian” sisältö. Koska kuvaan diakonia-käsitteistön määrittelyjä ja niille lähdeaineistossani annettuja merkityksiä, lähestymistapaani voidaan kutsua käsitehistorialliseksi. En kuitenkaan tarkastele sitä, miksi jokin ilmaisu (esimerkiksi ”diakonia”) saa tietyn sisällön tietynä historiallisena ajankohtana. (Käsitteet 2003; Ahokas 2013, 140).

Yleissanakirjat eivät voi olla kirkollisia erityissanakirjoja, mutta yleisimpien termien analyysi on niiden avulla mahdollista. Kirkollisten erityissanakirjojen ajan voi katsoa alkaneen vasta vuoden 1854 sveitsiläisestä teoksesta *Real-Encyklopädie für protestantische Theologie und Kirche*. (Collison & Preece 2013). Suomen ensimmäiset yleistietosanakirjat valmistuivat vasta 1900-luvulla, ja siksi niitä ei tarkastella. (Tietosanakirja 1980, 199). Nykymuotoisia tietosanakirjoja laadittiin Euroopassa 1600-luvulta alkaen. Koska kyse on evankelisten kirkkojen toiminnasta, rajaan tarkasteluni kielialueet englantiin, ranskaan, saksaan ja pohjoismaisiin kieliin. Rajaus kuitenkin koskee ainoastaan kielialueita, ei sitä, mihin kirkkokuntaan jokin sanakirja on suuntautunut. Kyseisiltä kielialueilta otan mukaan ne tietosanakirjat, joita tarvitaan 1800-luvun alkupuolen tilanteen dokumentoimiseksi, ja erityisesti ne, joita suomalaisesta näkökulmasta on pidetty tärkeimpinä (aineiston esittelee Tietosanakirja 1980). Koska on mielekästä seurata tulkinnan kehitystä eri painosten välillä, etenen maakohtaisesti tarkastellen, mutta kerään tuloksia ajanjaksoittain yhteen.

Aikaisempi tutkimus ”diakonia”-käsitteestä

Aikaisempi aihepiirin käsitehistorian tutkimus on ollut vähäistä. Yleiset diakonian historian analyysit keskittyvät karitatiivisuuden esiintymisiin ja diakoniasanan käyttö sekä ymmärtämisen kehitys on ollut selvitystä vaille. Kansainvälisesti merkittävä on ollut Erik Blennbergerin seitsenkehäinen diakoniakäsitteen jäsentämisen malli (Blennberger 1989, 43–49; Henttonen 1997, 130–135; Nissen 2008, 27–30), mutta hän tarkastelee vain nykytilaa. Käsitteen ymmärtämisen ai-

hepiiriä on kosketellut Sven-Erik Brodd, mutta hänkin on painottanut viimeisen vuosisadan kehitystä. (Brodd 1997 & 1999 & 2000).

Käsite ”diaconia” esiintyy Lutherin tuotannossa vain kerran, ja tarkoittanee silloin diakonin toimintaa, sillä Lutherin aikaan ilmaisulla *diakonia* viitattiin diakonin hallinnoimaan hyvinvointia edistävään rakennukseen (Ryökäs & Tahvanainen 2011). Calvinilla ilmaisulla on ”paljon laajempien” merkitysten rinnalla myös karitatiivinen sisältö, mutta ilmaisu ei saanut hänen tuotannossaan vakiintunutta sisältöä (Latvus 2011, 181). Tiedetään myös, että ilmaisua ”diakonia” on joskus käytetty reformaatioajan analyysissä anakronisesti ja lähteiden vastaisesti (Hammann 2003, 190–304; Latvus 2011, 180). Käsitteen diakonia tiedetään olleen reformaation jälkeisinä vuosisatoina luterilais-melanchthonilaisessa perinteessä lähes tuntematon (Brodd 1997, 30–31).

Ilmaisu ”diakonia” on varsin epätarkka. Jos termillä diakonia tarkoitetaan ylipäänsä apua tarvitsevan lähimmäisen kirkollista auttamista, diakonian esiintymistä voi löytää myös 1600- ja 1700-luvuilla (esimerkiksi Uhlhorn 1890, 189–346; Vonhoff & Hofmann 1977, 89–127; Ahonen 1991, 51–55; Koskenvesa 2002, 42–43). Toisaalta tiedetään nimikkeen diakoni olleen käytössä paitsi katolisessa myös reformoidussa perinteessä. Diakoneja on toiminut myös luterilaisessa kirkossa, ja nimikkeellä diakoni on voitu tarkoittaa sekä maallikkoa että ordinoitua kirkon työntekijää. (Olson 2005, 153–203). Tehtävien sisältö on vaihdellut ja ”diakonia” on tällöin jäänyt jäsentymättä. Ei ole harvinaista, että ilmaisulla ”diakonia” on tarkoitettu karitatiivisesti painottunutta ja 1800-luvulla uudistunutta toimintaa (esimerkiksi Krimm 1963, 350–351).

Ajanjaksolle 1600-luvulta 1800-luvun puoliväliin ei kaiken kaikkiaan ole tutkimuksessa ollut selvää kuvaa siitä, onko käytössä ollut käsite ”diakonia”, ja mikä sisältö tälle käsitteelle tuona aikana on annettavissa.

Liturgia ja varat ranskalaisella diakonilla

Tietosanakirjat nykyisin tunnetussa muodossaan eivät ole kovin vanhoja. Ennen valistusta tiedon vapaa jakaminen ei ollut itsestäänselvyys. Aineistoja käsiteltiin lähinnä temaattisesti tai aihepiiriltään rajoitetusti. *Louis Morérin* ”*Le Grand Dictionnaire Historique*” (1674) oli ensimmäisiä nykyaikaista tietosanakirjaa muistuttavista teoksista. Sen uutuus oli tiukka aiheiden käsittely aakkosjärjestyksessä ja teoksesta otettiin nopeasti uusia painoksia. (Collison 1964, 88; Tie-

tosanakirja 1980, 198–199; Collison & Preece 2013). Mitään suoraan diakoniaan liittyvää hakusanaa ei esiinny vielä 1683 painoksessa mutta kylläkin diakoni (*diacres*) ja diakonissa (*diaconisses*) painoksessa vuodelta 1692 (Moréri 1683; Moréri 1692, 349–350).

Morérin teoksen painotus on historiassa, ja tämä ilmenee diakonisissa hakusanoissa. Tekstien aluksi annetaan lyhyt määritelmä. Sen mukaan diakoni on kirkon virka (”ministre”), jonka tehtävänä on palvella (”servir”) pappia tai piispaa ja raportoida heille kirkon varojen hoidosta. Ensimmäisten diakonien asettamisen taustalla mainitaan olleen joko ongelmat ehtoollisen vieton yhteydessä tai varojen jakamisessa köyhille. Lähisukuisina nimikkeinä mainitaan ali- ja arkkidiakonin nimikkeet. (Moréri 1692, 349–350).

Diakonissa-ilmaisulla tarkoitetaan artikkelissa ”hyveellisiä naisia”, jotka palvelivat (”pour rendre service”) ensimmäisten vuosisatojen kirkossa diakoneja vastaavissa tehtävissä, kuitenkin ilman ordinaation sakramenttia. Diakonissojen toiminnan sisältöä ei yksilöidä vaan esitys keskittyy tehtävään valintaan. Lisätietona mainitaan, että nimikkeellä on tarkoitettu myös diakonien puolisoja. (Moréri 1692, 349).

Vuoden 1692 painos *Morérin* sanakirjasta keskittyy sekä diakonien että diakonissojen tehtävään valikoitumiseen. Diakonit yhdistetään ehtoollisessa avustamiseen ja molemmat varojen käsittelyyn. Diakonissat kuvataan jonkinlaisina seurakunnan yleisinä auttajina.

Kirjan viimeisimmässä (Collison 1964, 88) painoksessa vuonna 1759 hakusanat ovat edellä esitettyä vastaavat. *Diacre*-osion loppuosaan on otettu mm. maininta diakoneista, jotka luostareissa vastasivat rahoista. Diakonissojen osioon on lisätty listaus varhaisen kirkon työtehtävistä: naisten kasteiden järjesteleminen ja kasteissa avustaminen, almujen jakaminen köyhille ja muu laupeuden (”charité”) toiminta. (Moréri 1759 [1995], 141). Eri painoksissa ei ole mitään toiminnasta tai työmuodosta nimeltä diakonia. Kuvauksen kohteena on liturginen ja sakramentteihin liittyvä toiminta sekä muu avustaminen. Diakonissoilla tosin liittyi myöhemmässä painoksessa muu hyväntekeväisyys -ajattelu.

1600-luvulla julkaistiin Ranskassa muitakin sanakirjoja. Vuonna 1690 painettiin kaksi vuotta kirjoittajansa *Antoine Furetièren* kuoleman jälkeen *Dictionnaire universel*. Siinä diakoni luetaan toiseen pyhistä ordoista ja hän toimi alttarin luona. Sanan diakoni alkuperäinen merkitys oli *ministre*, joka myöhemmin (Furetière 1690, 1335) määritellään lähinnä palvelijaksi. Sanakirja käsittelee lyhyesti myös ilmaisuja *diaconisse*, *diaconie* (merkityksessä rakennus) ja *dia-*

conat (merkityksessä diakonien ordo). Diakonissoista huomautetaan, että he suorittivat tehtäviä, joita diakonit eivät kunniallisuuden säilyttämisen vuoksi voineet tehdä naisille. (Furetière 1690, 639–640).

Kahta edellä esiteltyä sanakirjaa on luonnehdittu (Tietosanakirja 1980, 199) hengeltään katolisiksi ja konservatiivisiksi, ja selkeä liittyminen katolisen kirkon perinteeseen teksteissä ilmeneekin. Niitä vastaan suuntautui *Baylen* kriittinen ja skeptinen *Dictionnaire historique et critique* (Collison & Preece 2013), mutta diakonia-käsitteistöä ei sen ensimmäisessä (1697) eikä viidennessä painoksessa (1740) käsitellä lainkaan (Bayle 1697; *Dictionnaire* 2013).

Liturginen diakonia Englannista Ranskaan

Merkittävänä uranuurtajana ja modernien ensyklopedioiden isänä pidetään englanninkielistä *Ephraim Chambersin* julkaisemaa teosta “*Cyclopaedia*” vuodelta 1728. (Tietosanakirja 1980, 199; Collison & Preece 2013). Siinä on hakusana diakoneista jo ensimmäisessä painoksessa. Tarkastelussa on ensin lyhyt oman ajan määritelmä, ja sen jälkeen tarkastellaan varhaisen kirkon diakonien tehtäviä. Nykyisinä tehtävinä pidetään kastamista, lukemista, ja ehtoollisen vieton avustamista. (Chambers 1728, 166.)

Varhaisen kirkon ajan diakonin tehtäviä *Chambersin* sanakirja luettelee lukuisia: agape-aterialla avustaminen, leivän ja viinin jakaminen ehtoollisvieraille sekä almujen jakaminen. Diakonit keräsivät tuohon aikaan myös kirkon saamat vuokrat ja maksut, ja varoista huolehtimisen vuoksi heitä myös arvostettiin. Diakonit ylläpitivät monin tavoin järjestystä jumalanpalveluksissa. Lisäksi tehtävänä oli kastettavien opettaminen ja valmentaminen kasteelle. (Chambers 1728, 166–167).

Chambersin tekstissä on edellä esitetyn tekstiosuuden keskellä mielenkiintoinen lyhyt huomautus: “The Deacons rehearced certain Prayers at the holy Office, which were then cedenominated Diaconics. See Diaconic.” (Chambers 1728, 166). Huomionarvoista on, että muodoltaan adjektiivinen “Diaconics”-sana on tekstissä monikossa ja isolla alkukirjaimella. Se on tulkittavissa substantiiviksi. Tälle annetaan myös viite (“See...”), joskin termi ja sen määrittely puuttuvat viitatusista kohdasta (Chambers 1728, 197). Lauseen sisältö jää josain määrin epävarmaksi. Sanalla “Office” viitattaneen diakonin työtehtäviin. Tehtävässään diakonina hän resittoi tiettyjä määrämuotoisia (“certain”) ruko-

uksia, joita alettiin lukijansa vuoksi kutsua termillä ”Diaconics”. Kyseinen tekstijakso kuvaa kontekstissään varhaisen kirkon menettelytapoja, ja vastaava ilmaisu ”Diaconick Prayers” tunnetaan myös kirjallisuudesta (Comber 1676, 5: ”τα Διακόνικα”). Nykysuomessa viitataan itäisessä perinteessä ilmaisulla ”diakoninen rukous” vastaavasti Ekteniaan (litania). Ilmaisu ”Diaconics” ei näin tulkittuna sisällä oletusta diakonisen toiminnan tietynlaisesta sisällöstä vaan ainoastaan sen tekijästä.

Chambersin artikkeli luo varhaisen kirkon diakonista kuvan pappien avustajana, jonka toiminta keskittyi messuun ja kirkollisiin toimituksiin. Almujen jakaminen mainitaan, mutta tällöin näkökulma on rahavaroista vastaamisessa. Karitatiivisesta toiminnasta ei ole mitään varsinaista mainintaa. Teos esittelee myös diakonissan ja diakonian (”*Deaconry, Diaconia*”, merkityksessä rakennus). Diakonissan viran esittely keskittyy varhaiseen kirkkoon ja sen kerrotaan jo lakanneen kirkossa. Työtehtävinä oli toiminta, joita miehet eivät voineet toteuttaa (kasteen ja jumalanpalveluksen yhteydessä sekä vierailuissa). (Chambers 1728, 167). Artikkelin mukaan diakonaatti (”*Deaconry, Diaconate*”) on diakonin tai diakonissan ordo (”Order or Ministry”, Chambers 1728, 167). Sanakirjassa kukaan ei tee ”diakoniaa”, ilmaisua ”diakonia” ei siis käytetä karitatiivisessa merkityksessä. Avustava toiminta, ja tällöin sairaiden ja köyhien luona vierailu, toki kuului myös diakonien ja diakonissojen tehtäviin, mutta painotus on muualla.

Chambersin *Cyclopedia* oli lähtökohtana ensyklopedioiden klassikolle, *Denis Diderotin* toimittamalle 28-osaiselle tietosanakirjalle ”*Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*” (”Ensyklopedia, eli perusteltu sanakirja tieteistä, taiteista ja taidoista”, Diderot 1754). Valistushenkien teossarja valmistui 1772. (*Tietosanakirja* 1980, 199; Collison & Preece 2013).

Diakoneja ja diakonissoja esittelevät tekstit kuuluvat teoksen vanhimpiin osiin, ja ne seuraavat hyvin uskollisesti *Cyclopediaa*, jopa sanamuodoissaan ja kappalejaottelussaan. (Diderot 1754, ei sivunumeroa). Diakonissa-osuuteen on käytännössä vain lisätty loppuun lainaus (lähdetieto mainiten) Morerin sanakirjasta, jossa esitellään varhaisen kirkon vihkimiseen liittyviä seikkoja.

Diakoni-hakusanan alussa määriteltäessä diakonin tehtäviä *Diderot* seuraa *Furetièren* muotoilua todeten, että kyseessä on pyhä ordo. *Cyclopedian* tekstistä poiketen *Diderot* toteaa diakonilla olevan lupa saarnata (”prêcher”), tosin piispan luvalla. Muutoksena *Chambersin* tekstiin on vielä, että luostareiden rahavaroista vastaavien mahdollisena nimikkeenä mainitaan diakoni, vaikka he eivät kuulukaan diakonien ordoon. (Diderot 1754, ei sivunumeroa). *Dide-*

rotin määritelmä diakonista painottaa liturgisia tehtäviä. Diakoni on papin jumalanpalvelusavustaja, jolla on hieman myös muita tehtäviä. Näistä yksi on rahankäytöstä vastaaminen.

Diderotin sanakirjassa on hakusanoina myös niin diakonia (rakennus) kuin sakaristo (*diaconique*). Merkillepantava on hakusana *Diaconat*. Siinä todetaan, että protestanttien mielestä diakonaatti ei alun perin ollut erityinen virka, vaan sen tehtävänä oli avustaa agape-ateriaalla yhteydessä pöydässä sekä huolehtia leskistä, köyhistä ja almujen jakamisesta. (*Diderot 1754*, ei sivunumeroa). Muotoilu lienee syntynyt ranskankielisen alueen tarpeista, sillä vastaavaa ajatusta ei sisälly edes *Chambersin* sanakirjan lisäysosaan edelliseltä vuodelta (*Scott 1753*). Kyseessä on aineiston ensimmäinen viittaus karitatiiviseen diakonin virkaan, ja se kohdistuu protestantteihin.

Englantilainen liturginen diakoni avustajana

Diderotin sanakirja puolestaan innoitti ensyklopedioiden klassikkoa (*Collison & Preece 2013*), nykypäivään asti kehittynyttä ”Encyclopædia Britannicaa” (jatkossa *Britannica*). Jo ensimmäinen painos 1771 esitteli erikseen diakonit ja diakonissat, yhteensä noin sivun mittaisena artikkelina. Diakonisojen tarkastelu on luonteeltaan varhaisen (”primitive”) kirkon kuvausta. Työtehtävinä luetaan kirkon sisäisten asioiden ja naisiin suuntautuvien tehtävien hoito: naisten kasteavustaminen ja -opetus, sairaiden naisten luona vierailu, vankiloissa vierailu sekä jumalanpalveluksissa naisten puolen oven vartiointi ja järjestyksen pitäminen. Artikkelit toteaa diakonisojen ajan jääneen taakse.

Hakusana diakoneista sen sijaan suuntautuu kirjoittamisajankohtaan. (*Britannica 1771*, 307–308). *Britannica* mainitsee diakoni-artikkelissa työtehtäväksi piispan ja presbyterin avustaminen alttarilla sekä lahjojen vastaanottaminen. Tunnusomaisin (”peculiar”) tehtävä oli avustaa ehtoollisen vietossa. Diakonin muina tehtävinä mainitaan saarnaaminen, absoluution antaminen ja piispan edustaminen konsiileissa. Kirkon ulkopuolisina tehtävinä todetaan hädänalaiten seuraaminen ja heistä raportoiminen piispalle, ja vielä seurakuntalaisten moraalin seuraaminen. Diakoni toimi ”ohjeiden linnakkeena” (*”a fort of monitors and directors”*), joka täsmentyy messun eri vaiheiden kuuluttamiseksi. (*Britannica 1771*, 307–308). Kyseinen ilmaisu ja koko teksti pohjautuu Binghamin klassikkoteokseen *Origenes Ecclesiasticæ: or the Antiquities of the Christian*

Church (Bingham 1710, 265–290, lainaus s. 274). Jonkinasteinen tietojen kuljettaminen läpäisee diakonien tehtävänkuvauksen.

Britannican kirkkokunnittaisessa tarkastelussa katolisen diakonin ensimmäisenä tehtävänä mainitaan suitsuttaminen messun aikana. Myös monia muita liturgisia tehtäviä mainitaan. Englannin kirkkoon siirryttäessä ensimmäisenä mainitaan ehtoollisella avustaminen viiniä jakamalla. Tehtäviksi kuvataan avustavan papin tehtävät ja myös opettajana (“lecturer”) työskentely. (Britannica 1771, 308).

Vaikka Britannicaa on luonnehdittu kokonaan uudeksi sanakirjaksi (Collison & Preece 2013), hakusana Deacon on kokonaisuudessaan lyhennelmä varhaisemmasta tietosanakirjasta (New 1763, 853–854). Kolmannen painoksen Deaconry-hakusana on kopioitu yhden sanan erolla Chambersin teossarjasta (Chambers 1728, 167; Britannica 1797, 693). Britannica selvästi kunnioitti aikaisempia tekstejä. Kolmannessa painoksessakin merkittävä muutos on vain diakonia-artikkelin loppuun lisätty huomautus Skotlannin kirkosta. Siellä diakonien ainoa tehtävä on “to take care of the poor”, huolehtia köyhistä. (Britannica 1797, 692). Protestanttisen Skotlannin huomioiminen Edinburghissa painettuun kirjaan tuo nyt karitatiivisen toiminnan mukaan diakonin toimenkuvaan ja siten myös käsitteeseen diakonia. Kun tarkastelee artikkelia kokonaisuutena, on ilmeistä, että lisäys on kuitenkin kirjassa sivuroolissa.

Britannican seitsemänteen painokseen mennessä vain muutamia ilmaisuja on uudistettu (Britannica 1842, 644). Kahdeksas painos, tarkastelujakson tuolla puolen, tuottaisi uusia tuulia, kun mm. diakonos-sanalle annettiin käännöksenä myös palvelija, servant (Britannica 1854, 673).

Englantilaisissa sanakirjoissa diakoni on ymmärretty papiston liturgisena avustajana, jolla on ollut myös jonkin verran karitatiivisia tehtäviä. Painotus oli 1800-luvun puoliväliin saakka jumalanpalvelustyöskentelyssä. Diakonisojen esittelyyn käytettiin selkeästi palstatilaa ja heillä nähtiin olleen muun avustamistyön lisäksi myös sairaiden luona vierailemista tehtävänään, mutta heidän ajanjaksonsa katsottiin jääneen jo taakse. Haettaessa diakonia-ajatukselle sisältöä Britannican aineistosta korostuvat liturgisuus, tiedon kuljettaminen ja seurakuntalaisten monenlainen (ei painottuneesti sairaanhoidollinen) auttaminen. Diakonia-hakusanaa ei Britannicassa esiinny, kuten ei nykyäänkään englannissa. (Brodd 2000, 26).

Papillisuus painottuu Saksassa

Saksalaisen *Deutsche Encyclopädien* seitsemäs osa käsitteli hakusanojaan välillä ”Ded – Eh” peräti 1054 sivua (Deutsche 1783). Massiivinen yritys ei koskaan edennyt K-kirjainta pidemmälle (Collison 1964, 110; Collison & Preece 2013). Hakusana diakoni oli eriytetty kirkkokunnittain seitsemään ja diakonissa neljään tarkasteluun, ja yhdessä ne kattoivat kahdeksan sivua. Diakonit kuvataan eri kirkoissa hieman eri tavoin, mutta painotus on kaikkialla jumalanpalveluksessa avustamisessa. Esimerkiksi luterilaisen kirkon diakoneja todetaan monin paikoin kutsutun kappalaisiksi tai apulaisiksi. (Deutsche 1783, 162–165). Diakonissan (”Diakonissinnen”) tarkastelu seuraa rakenteeltaan englantilaisia teoksia, mutta on laajempi. Heille määritellään seitsemän tehtävää: johdattaa naisia piispojen tai diakonin luo, kertoo naisten ajatuksista johtajille, opettaa, vartioida ovia jumalanpalveluksissa, avustaa naisten kasteella, huolehtia leskistä ja muista köyhistä, sekä naiseen kohdistuvan aviorikosepäilyn selvittäminen. Artikkeliki kertoo myös, että Alankomaissa oli edelleen joitakin naisia avustavia diakonisvoja. (Deutsche 1783, 168–169).

Edellä esitetystä poiketen nykyaikaan saakka uusintapainoksia tuottanut klassikko *Brockhaus* ei suppeassa ensimmäisessä painoksessaan (1809) esittele lainkaan diakoniaa tai sen läheisiä hakusanoja (Brockhaus-1809 2013). Kolmannessa painoksessa (1816) on jo hakusana ”Diaconus, Diacon”, mutta koko osuus on vain 12 riviä. Artikkeliki toteaa, että diakoni tarkoittaa palvelijaa, erityisesti kirkonpalvelijaa, yleisesti apusaarnaajaa (”Hülfprediger”), joka tavallisesti on seurakunnan toinen tai kolmas pappi. Diakonissan katsotaan toimivan katolisissa luostareissa ja huolehtineen alttarin vaatetuksesta. Aikaisemmin heillä oli tehtävänä opettaa kastettavia, auttaa sairaita ja osoittaa naisille paikat seurakunnan kokoontumisissa. Lisäksi todetaan, että kreikkalaisessa kirkossa kutsuttiin nimikkeellä ”*Diaconicon*” niitä johdantolauluja, joita diakoni lauloi, ja myös sitä kirjaa, johon niiden ohjeet oli kirjattu. (Conversations-Lexicon 1816, 162).

Brockhausin (1816) artikkelissa ei nouse esiin mitään selkeän hoivallista ajattelua. Diakoni-nimike kuvataan tavallisena papin (saarnaajan) virkanimikkeenä. Seurakunnallisessa elämässä diakonin asema vaikuttaa hyvin vakiintuneelta, tosin ei karitatiivisen työn tekijänä.

Tähänastinen tarkastelu on kaikissa tarkastelluissa kirjoissa, niin ranskan, englannin kuin saksan kielellä, korostanut diakonia yhtenä papiston jäsenenä. Diakoni on ollut messun ja liturgian toimija. Hänelle on usein myös annettu

talouskysymyksissä toimivaltaa. Karitatiivisuutta ei hänen toimintaansa ole yhdistetty muuten kuin yhtenä yleisenä toimialueena, ei erityisenä vastuualueena. Poikkeukset liittyvät reformoituihin kirkkoihin (Ranskassa ja Skotlannissa). Diakonia-sana ei ole toimintamuotona esiintynyt lainkaan. Ajatuksellisesti sen sisältönä voisi nähdä liturginen ja seurakunnan sisäinen monipuolinen toiminnassa avustaminen, johon on sisältynyt myös sairaista huolehtimista, mutta ei mitenkään erityinen tai korostuneen karitatiivinen toiminta.

Papillisuudesta avustamiseksi ja auttamiseksi

Brockhausin eri painoksissa diakonin tehtävien kuvaus kehittyi vähitellen kohti uudistuvaa evankelista näkemystä. Kuudenteen painokseen (Allgemeine 1824, 180) tehtiin pieni, karitatiivisiin tehtäviin suuntautunut lisäys. Sen mukaan diakonit huolehtivat apostolien aikaan leskien ja köyhien asioista sekä yhteisistä aterioista.

Koko hakusana muotoiltiin uudelleen kahdeksannessa painoksessa. Nyt tehtiin jako alkuperäisten ja myöhempien tehtävien välillä. Aluksi diakonit huolehtivat Jerusalemin seurakunnassa varoista ja köyhien huollosta, mutta heillä ei ollut mitään tekemistä opin ja liturgian (”Cultus”) kanssa. Nopeasti heille kuitenkin langetettiin jumalanpalvelukseen liittyviä lisätehtäviä. (Allgemeine 1833, 269–270). Diakonissojen osalta sisältö ei painosten välillä muuttunut eikä arkki-, hypo- ja subdiakonien osaltakaan. Artikkelin lopussa on kuitenkin lisäyksenä toteamus evankelisesta kirkosta: siellä diakonit suorittavat kaikkia hengellisiä toimituksia, erityisesti kasteita ja avioliittojen siunauksia. (Allgemeine 1833, 269–270).

Brockhausin kahdeksas painos tekee ratkaisevan eron varhaisemman varojen hoidon ja myöhempien liturgisten tehtävien välillä. Messu ja oppi eivät olleet alkuperäisiä toimialueita. Diakonit olivat myös selkeästi palvelijan roolissa, eivät itsenäisiä pappeja. (Allgemeine 1833, 269–270). Diakonia-käsitteen sisältö oli liukumassa kohti vähempiarvoisen avustustyön roolia – kehitys, jonka kohtasi Britannicassa vasta parisen vuosikymmentä myöhemmin.

Viimeisenä tarkasteltava Brockhausin yhdeksäs painos (1844) käsittelee aihepiiriä edelleen vain hakusanalla diakoni. Artikkelin loppupuoli on selkeästi erotettu diakonissojen käsittelyyn, mutta teksti on entinen, jopa hieman supistettu. Tosin mukaan on tullut viittaus diakonissoihin toisessa hakusanassa.

(Allgemeine 1844, 326–327). ”Barmherzige Brüder und Schwester” -osiossa on katolisen veljes- ja sisarkunnan tarkastelun jatkona esitelly evankelisesta ”jäljitemästä” (”Nachbildung”). Muutamalla rivillä kuvataan Fliednerin laitoksia Kaiserswerthissä sekä niiden antamaa koulutusta sairaanhoitoon ja kasvatukseen. (Allgemeine 1843, 66).

Jos kahdeksas painos jo oli alentanut diakonit avustavista papeista palvelijoiiksi, sama kehityslinja jatkui. Diakonit olivat alun perin kirkon opettajia, mutta varsinaisesti heillä ei ollut kirkollista virkaa. Tehtävänään oli almujen (ei enää avustusten) kerääminen ja jakaminen sekä köyhistä ja (lisättyinä) sairaista huolehtiminen. (Allgemeine 1844, 326–327). Työtehtävien merkitystä vähennetään siellä täällä tyyliin: ehtoollisella diakonit saivat avustaa, mutta eivät itse konsekroida. Edellisen painoksen mukaisesti mainitaan diakonien tehtävät evankelisessa kirkossa, mutta pienoinen arvon alentuminen näkyy tässäkin: diakoneja kutsutaan auttajiksi (”Helfer”). (Allgemeine 1844, 326–327).

Aikaisempi kuva diakoneista liturgisena pappina ja rahavarojen itsenäisenä hoitajana on nyt muuttunut avustajaksi, joka huolehti köyhistä ja sairaista. Muutos läpäisee koko artikkelin pieninä korostuksina. *Collinsin* esiin nostamista korostuksista karitatiivisuus on nyt tullut mukaan, mutta minkäänlaista nöyryyden korostamista ei viimeisimpäänkään tarkastelujaksomme painokseen liity. Silmiinpistävää on sukupuolittuminen: miesdiakonien osuus tarkastelusta on selkeästi suurempi, fliedneriläisen osion lisäämisestä huolimatta.

Hakusanaa ”Diakonia” (”Diakonie”) ei Brockhausista löydy vuoteen 1856 mennessä, ei edes teossarjan 11. painoksessa, jossa diakoni ja diakonissa esiintyvät jo erillisinä. (Allgemeine 1865, 331). On siten mahdollista, että Latvuksen (2011) teesi sanan ensimmäisestä saksalaisesta esiintymästä on korrekti. Vastaamatta jää kysymys, onko karitatiivisuus-muotoilujen taustalla fliedneriläisen diakonissa-ajattelun vaikutus. Ainakin Brockhaus-sanakirjassa hahmotettavissa oleva diakoniakäsite vaikuttaa sisältäneen ennen 1800-luvun puoliväliä keskitetysti vain papillisia ja liturgisia painotuksia.

Saksalaisissa sanakirjoissa aikaisempien liturgisten ja rahavaroihin liittyneiden tehtävien rinnalle tulivat 1800-luvun kuluessa aikaisempaa selkeämmin köyhät ja myöhemmin myös sairaat. Samalla diakonien asema aleni avustavasta papista pelkäksi avustajaksi.

Brockhaus osoitti suuntaa

Brockhaus-sanakirjojen vaikutus oli myös kansainvälisesti suuri (Tietosanakirja 1980, 199). Se loi käännettynä pohjan mm. vuoden 1860 Chambersien Encyclopaedian diakoni-hakusanalle, mutta ei tätä selvästi laajemmalle diakonissa-osiolle (Chambers's 1862, 437). Brockhausin kolmannen painoksen teksti ilmestyi myös tanskaksi ja ruotsiksi jo 1800-luvun alussa, jokseenkin muuttumattomina. (Conversations-Lexicon 1817, 82; Psilander 2003). Enemmän ruotsalaiseen kontekstiin sijoittui

Svenskt konversationslexikon (1845), joka kutsui diakoneja ("Diaconus") virkamiehiksi ("tjänstemän"). Tehtävien esittelyssä linja vastasi kuitenkin sakalaista vuosisadan alkupuolen näkemystä, sillä diakonilla oli selkeästi vastuuta kirkollisesta toiminnasta, liturgiaan keskittyen. (Svenskt 1845, 315).

Tehtävien tulkinnan kehitys ilmenee Ruotsissa lähteiden vähäisyyden vuoksi vain sporadisesti. Vuonna 1880 painettu ruotsalainen Nordisk familjebok kuitenkin jo katsoo, että diakonien alkuperäinen tehtävä oli huolehtia sairaista ja köyhistä. (<http://runeberg.org/nfac/0573.html>, 1134–1140). Tätä korostusta ei esiintynyt 1600–1800-luvun edellä esitetyissä sanakirjoissa, lukuun ottamatta myöhäistä Brockhausin yhdeksättä painosta.

1800-luvun alkupuolen pohjoismaisissa tietosanakirjoissa diakonia ilmenee pelkästään diakonien toimintana ja tällöin keskittyneesti papillisina tehtävinä. Hoidollinen puoli puuttuu lähes täysin.

Johtopäätökset

Edellä esitetty on osoittanut, että yleistietosanakirjoissa ei ennen 1800-luvun puolivälin evankelista diakonian uudelleenmäärittelyä kirjoitettu mitään käsitteestä "diakonia". Silloin kun sanaa eksplisiittisesti käytettiin, se merkitsi rakennusta, jota diakoni oli johtanut. Diakoni tunnettiin sanakirjoissa, ja hänen tehtävänsä kuvattiin papillisiksi, liturgisiksi ja varojen käyttöön liittyväksi. Diakonissa tunnettiin historiallisena ilmiönä. Hän oli eri tehtävissä kirkon historiassa avustanut nainen, ja tunnettiin myös jonkin verran kirjoitusajankohdan reformoidun perinteen seurakunta-avustajana. Tulkittaessa diakonia-käsitteen saamaa sisältöä siihen kytkeytyvien termien perusteella ilmaisu muodostuu papillisen ja liturgisen monipuolisesti avustavan työntekijän muotoiseksi, ei

kuitenkaan seurakuntaa johtavan papin toiminnaksi.

Diakonin ja diakonissan käsittely tietosanakirjoissa on tiukasti sukupuolittunutta: diakoni on mies ja diakonissa nainen. Sen sijaan selkeitä eroja eri kirkkokuntien välillä ei ilmennyt: sikäli kuin muotoiluista voi päätellä, diakoni on avustava pappi niin katolisessa, reformoidussa, anglikaanisessa kuin luterilaisessakin viitekehyksessä. Ainoastaan muutama pieni maininta on ollut diakonissojen erityisasemasta reformoidussa perinteessä.

Collins on oikeassa siinä, että karitatiivisuutta ei 1800-luvun alkupuolella vielä pidetty mitenkään leimallisena diakonien toiminnassa. Silti se toisinaan liitettiin diakoneihin lähinnä rahavarojen hoitamisen kautta. Minkäänlaista erityistä nöyryyttä ei diakoneihin eikä diakonissoihin tuona aikana näytä kytketyn. Sanakirjat ovat tunteneet diakonissoilla karitatiivisia työtehtäviä, mutta ne on esitelty yhtenä monista tehtävistä, eikä erityisen keskeisinä. Karitatiivisuus ei ole ollut se seikka, joka olisi leimannut diakonissojen toimintaa. Tarkastelluissa 1600–1800-lukujen tietosanakirjojen hakusanoissa varsinaisena tulkinta-avaimena oli kirjoittajan oman aikakauden diakonia, toisin sanoen sen hetken diakonin työ ja tehtävät. Diakoni oli liturgiassa avustava toimija, (ainakin lähes) pappi, jolla oli myös vastuuta kirkon varoista.

Erityistä työmuotoa nimeltä diakonia ei esiintynyt sanakirjoissa ennen 1800-luvun puoliväliä. Tällöin ilmaisun ”diakonia” sisältö alkoi muuntua. Sanan diakonia ensimmäinen todennettu käyttö ruotsin kielessäkin on vasta vuodelta 1848 (Bremer 1848, 55; *SAOB* 1911). Latvuksen (2011) ajoitusteesi osuneeksi siksi likimain paikalleen.

Saksalainen ”diakonia”-toiminta oli 1800-luvun puolivälissä uudistus. Köyhistä ja vaivaisista oli vuosisatoja huolehdittu, mutta nyt erityiselle kirkkolliselle toiminnalle oli löytynyt nimike: diakonia. Avustavaa työtä varten tarvittiin uusia ja erityisiä työntekijöitä, diakoneja ja diakonissoja. He eivät – enää – olleet liturgiisiin tehtäviin painottuvia. Uudistus oli mittava ja periaatteellisestikin suuri: syntyi kokonaan uusi työntekijäryhmä.

Nykyhetken kannalta on tärkeää, että 1600–1700-lukujen keskustelu tarjoaa argumentteja siihen näkemykseen, että diakonian virka on ennemminkin lähellä pappetta kuin sosiaalityötä. Kun vuoden 2007 Diakonaattityöryhmä linjasi uudistusten suuntaa, se painotti muun muassa, että uudistuksessa ”vältetään uustermejä tai vanhojen käsitteiden uusia tulkintoja”. (Diakoninvirka 2008, 20; Piispaikokous 2012, 10). Tarkasteltaessa diakonin viran sisältöä 1600–1700-lukujen ja 1800-luvun alun näkökulmasta, herää kysymys, mitä

tarkoitetaan ”vanhoilla käsitteillä”. Tuolloin evankelisen kirkon diakoni oli avustava pappi, jumalanpalvelustyöläinen, joka oli johtavan papin eli kirkkoherran alaisuudessa. Karitatiivisuus ja erityinen viran sosiaalinen vastuu ei kyseiseen virkaan kuulunut, tai tarkemmin: ei kuulunut enempiä tai vähempää kuin kirkkoherrankaan tehtäviin.

Kun Diakonaattityöryhmä esittää diakonian virkaan vihitylle oikeutta avustaa ehtoollisen jakamisessa sekä oikeutta sananjumalanpalveluksen toimittamiseen (Diakoninvirka 2008, 20), kyseessä on paluu muutama vuosisata sitten vallalla olleeseen käytäntöön. Selvittämättä jää, onko siitä joskus tietoisesti luovuttu Suomessa. Kun sama työryhmä esittää, että virkojen uudistamisratkaisun tulee mahdollistaa ekumeeninen keskustelu (s. 19), olisi historian valossa mielekästä korostaa tulevan viran tai tehtävän liturgisia, ei siis karitatiivisia, ulottuvuuksia. 1800-luvun puolivälissä protestanttisissa kirkkoissa syntynyt karitatiivinen ja nöyräksi palvelijaksi ainakin sittemmin mielletty tehtävä on virkateologisesti ratkaisu, jolle on vaikea löytää selkeää esikuvaa tätä varhaisemmasta aineistosta. Ekumeenisestä se ei ole kovin yleinen. (Olson 2005, 433–477).

Vaikka ilmaisua diakonia ei olekaan käytetty kuin reilut sata vuotta eikä sitä englannin kielessä yleisesti tunneta, yhteinen vastuu avun tarvitsijoista on leimannut kirkkoa koko sen olemassaolon ajan. Diakonaattityöryhmän uudistuvan diakonian viran laajuutta kuvaavien nuorisotyönohjaajan ja lapsityönohjaajan tehtävänimikkeiden (Diakoninvirka 2008, 20) voi katsoa osaltaan heijastavan niitä ryhmiä, joita nykyinen kirkko lukee avun tarvitsijoiksi nykyajassa. Diakonian viran laajentaminen kattamaan myös heidät olisi näin nähtynä siten perusteltavissa. Tällöin toteutuisi se, että nimikkeet ja niiden sisältö heijastavat aina aikaansa.

LÄHTEET

- Allgemeine (1824). Allgemeine Real-Encyclopädie für die gebildeten Stände. (Conversations-Lexikon). Dritter Band. D bis F. Sechste Original-Auflage. Leipzig: F.A.Brockhaus.
- Allgemeine (1833). Allgemeine deutsche Real-Encyclopädie für die gebildeten Stände. (Conversations-Lexikon). Dritter Band. D bis Ez. Achte Originalauflage. Leipzig: F.A.Brockhaus.
- Allgemeine (1843). Allgemeine deutsche Real-Encyclopädie für die gebildeten Stände. Conversations-Lexikon. Neunte Originalauflage. Zweiter Band. Balde bis Buchhandel. Leipzig: F.A.Brockhaus.
- Allgemeine (1844). Allgemeine deutsche Real-Encyclopädie für die gebildeten Stände. Conversations-Lexikon. Neunte Originalauflage. Vierter Band. D bis Entern. Leipzig: F.A.Brockhaus.

- Allgemeine (1865). Allgemeine deutsche Real-Encyclopädie für die gebildeten Stände. Conversations-Lexikon. Elfte, umgearbeitete, verbesserte und vermehrte Auflage. Fünfter Band. Dampfer bis Eschenmayer. Leipzig: F.A.Brockhaus.
- Bayle, M. (1697). Dictionnaire historique et critique. Tome Premier, Seconde partie, C–G. Rotterdam: Chez Reinier Leers. ([Reprod.]). – <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50432q/f1.image.r=,luettu> 30.6.2013.
- Britannica (1771). Encyclopædia Britannica; or, a Dictionary of Arts and Sciences, compiled upon a new Plan. Vol. II. Edinburgh: A. Bell and C. Macfarquhar.
- Britannica (1797). Encyclopædia Britannica: or, A dictionary of arts, sciences, and miscellaneous literature. Vol. V. Edinburgh: A. Bell and C. Macfarquhar.
- Britannica (1842). The Encyclopaedia Britannica, Or Dictionary of Arts, Sciences, and General Literature. [Osa 2/7]. Edinburgh: A. & C. Black.
- Britannica (1854). The Encyclopædia Britannica, or Dictionary of Arts, Sciences, and general Literature. Eight Edition. Vol. VII. Edinburgh: Adam and Charles Black.
- Brockhaus-1809 (2013). Brockhaus-1809 Bd. 1, Seite 345. – <http://www.zeno.org/Brockhaus-1809/K/brockh-1809-011-0345,luettu> 4.7.2013.
- Chambers, Ephraim (1728). Cyclopædia, or, An universal dictionary of arts and sciences - - -, Volume the First. London: James and John Knapton et al.
- Chambers's (1862). Chambers's Encyclopædia. A Dictionary of Universal Knowledge for the People. Vol. III. London: W. and R. Chambers.
- Conversations-Lexicon (1816). Conversations-Lexicon, oder encyclopädisches Handwörterbuch der gebildete Stände. Dritter Band. D bis Fustage. Stuttgart: A.B.Macklot. [3. painoksen luvaton lisäpainos].
- Conversations-Lexicon (1817). Conversations-Lexicon, eller encyclopaedisk Handbog, - - - oversat efter den tyske originals tredje Oplag. Tredie Bind, inbeholdende D. E.F. Kjobenhavn: Forlage af A Goldin.
- Deutsche (1783). Deutsche Encyclopädie oder Allgemeines Real-Wörterbuch aller Künste und Wissenschaften von einer Gesellschaft Gelehrten. [Hrsg. Höpfner, Ludwig Julius Friedrich]. Siebenter Band. Ded–Eh. Frankfurt am Mayn: Varrentrapp und Wenner.
- Dictionnaire (2013). Dictionnaire de Bayle. The ARTFL Project. – <http://artfl-project.uchicago.edu/content/dictionnaire-de-bayle,luettu> 5.7.2013.
- Diderot, Denis (1754). Diacre – Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers. <http://encyclopédie.eu/D.html,luettu> 21.2.2014.
- Furetière, Antoine (1690). Dictionnaire universel. Contenant generalement tous les mots Francois tant vieux que modernes - - -. Tome Premier A–E. Rotterdam: La Haye. [microforme]. – http://archive.org/details/fre_b2062762,luettu 30.6.2013.
- Moréri, Louis (1683). Le grand dictionnaire historique ou le melange curieux de l'histoire sacree et profane (etc.) 3. ed. corr. Girin. – http://books.google.fi/books?id=fqZNAAAAcAAJ&dq=%22Le+Grand+Dictionnaire+Historique+ou+le%22&hl=fi&source=gbs_navlinks_s,luettu 29.6.2013.
- Moréri, Louis (1692). Le grand dictionnaire historique ou le melange curieux de l'histoire sacree et profane (etc.). Sixieme edition. Tome second. C–F. Utrecht: Chez Francois Halma& Guillaume van de Water et al.
- Moréri, Louis (1759 [1995]). Le grand dictionnaire historique du Moreri. Tome Quatrième. Con – E. Réimpression de l'édition de Paris, 1759. Genève: Slatkine Reprints.
- New (1763). A New and Complete Dictionary of Arts and Sciences. Vol II. A Society of Gentlemen. The Second Edition.

- London: W. Owen.
- Psilander, Christofer (2003). *Conversations-Lexikon*. 1821-1826, 4 band. Redaktör: Carl Adam Blidenberg. – Välkommen till Svenska uppslagsverk. [Sivun päiväys 4.2.2003]. – <http://uppslag.psilander.se/>, luettu 3.7.2013.
- Scott, George Lewis (1753). A supplement to Mr. Chambers's Cyclopædia. or universal Dictionary of Arts and Sciences. In two Volumes. Vol. I. London: W. Innys and J. Richardson et al.
- Svenskt (1845). *Svenskt konversationslexikon*. Första delen. Stockholm: P.G.Berg.
- KIRJALLISUUUS**
- Aarnisalo [Lillqvist], Otto (1964). *Diakonia eli seurakunnallinen vaivahoito*. Diakoniatöiden merkityksestä kansantajuisesti. Teoksessa *Etsivän kirkon puolesta*. Otto Aarnisaloon kirjoituksia sisälähetyksen ja diakonian alalta. Toimittanut Matti Ojala. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja LXXIV, Helsinki. 9–18.
- Ahokas, Minna (2013). *Käsitehistoriallinen lähestymistapa*. Teoksessa *Kristinuskon historian tutkimusalat ja metodit*. Toimittaneet Jaakko Olavi Antila, Esko M. Laine ja Juha Meriläinen. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura. 134–147.
- Alaja, Paavo (2013). *Suomen maalaisseurakuntien köyhäinhoito luterilaisen ortodoksian aikana (1571–1686)*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 225. Helsinki.
- Bingham, Joseph (1710). *Origenes Ecclesiastica: or the Antiquities of the Christian Church*. Vol. I. The Second Edition, Corrected. London: Robert Knaplock.
- Blenberger, Erik (1989). *Diakonin och dess teologi*. Teoksessa *Handbok för diakoni och samhällsansvar*. Red. Lindström, Hans-Erik. Stockholm: Verbum. 40–57.
- Bremer, Fredrika (1848). *Ett par blad ifrån Rhenstranden eller Marienberg och Kaiserswerth 1846*. Stockholm: C.A. Bagges Förlag. – <http://runeberg.org/ettparblad/0063.html>, luettu 5.7.2013.
- Brodd, Sven-Erik (1997). *Diakonin genom kyrkans historia*. Fem ecklesiologiska modeller. Teoksessa *Brodd, Sven-Erik ym.: Diakonins teologi*. Borås. 11–44.
- Brodd, Sven-Erik (1999). *The Deacon in the Church of Sweden*. Teoksessa *The Ministry of the Deacon*. 1. Anglican – Lutheran Perspectives. Edited by Gunnell Borgegård, Christine Hall. Uppsala: Nordic Ecumenical Council. 97–141.
- Brodd, Sven-Erik (2000). *Caritas and Diakonia as Perspectives on the Diaconate*. Teoksessa *The Ministry of the Deacon*. 2. Ecclesiological Explorations. Edited by Gunnell Borgegård ym. Uppsala: Nordic Ecumenical Council. 23–69.
- Collins, John N. (1990). *Diakonia*. Reinterpreting the Ancient Sources. New York – Oxford: Oxford University Press.
- Collison, Robert (1964). *Encyclopaedias: Their History Throughout the Ages*. New York & London: Hafner Publishing Company.
- Collison, Robert L. & Preece, Warren E. (2013). *History of encyclopaedias*. Teoksessa *Encyclopædia Britannica*. *Encyclopædia Britannica Online Academic Edition*. *Encyclopædia Britannica Inc.*, 2013. – www.britannica.com, luettu 3.7.2013.
- Comber, Thomas (1676). *A Companion to the Temple: Or, a Help to Devotion in the Daily Use of the Common Prayer: in Two Parts*. Part II... London: Henry Brome.
- Diakoninvirka (2008). *Diakoninvirka*. Kirkkohallituksen 15.8.2007 asettaman työryhmän mietintö. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto, Sarja C 2008:9. Helsinki. [Diakonaattityöryhmä].
- Henttonen, Kai (1997). *Voiko sen tehdä toisinkin? Diakoniatieteen lähtökohdat ja valinnat*. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisusarja CF, 1997: 1. Lahti.
- Jetter, Dieter (1973). *Grundzüge der Hos-*

- pitalgeschichte. Grundzüge, Band 22. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Kohler, Marc Edouard (1995). *Diakonie*. Neukirchener Arbeitsbücher. 2. Auflage. Neukirchen-Vluyn.
- Koskenvesa, Esko (2002). *Diakonia kirkon elämässä ja toiminnassa*. Teoksessa *Diakonian käsikirja*. Toimittaneet Riitta Helosvuori ym. Helsinki: Kirjapaja. 35–58.
- Krimm, Herbert (1963). *Erneuerung im 19. Jahrhundert?* Teoksessa *Das diakonische Amt der Kirche*. Hrsg. v. Herbert Krimm. Zweite überarbeitete Auflage. Stuttgart: Evangelisches Verlagswerk. 347–379.
- Käsitteet (2003). *Johdanto*. Teoksessa *Käsitteet liikkeessä*. Suomen poliittisen kulttuurin käsittehistoria. Toimittaneet Matti Hyvärinen ym. Tampere: Vastapaino. 9–17.
- Latvus, Kari (2011). *Karitatiivisen diakonian käsitteen synty*. DT 2/2011, 164–188.
- Mäkinen, Virpi (2002). *Oikeus, kohtuus ja oikeudenmukaisuus*. Vähäosaiset kanonisen oikeuden näkökulmasta keskiajalla. Teoksessa *Lasaruksesta leipäjoihin*. Köyhyys kirkon kysymyksenä. Toimittanut Virpi Mäkinen. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy. 110–130.
- Nissen, Johannes (2008). *Diakoni og menneskesyn*. Fredriksberg: Aros.
- Olson, Jeannine E. (2005). *Deacons and Deaconesses Through the Centuries*. Saint Louis: Concordia Publishing House.
- Piispainkokous (2012). *Piispainkokouksen lausunto 2/2011 kirkolliskokoukselle*. ASIANRO 2011-00125. – Suomen evankelis-luterilaisen kirkon Kirkolliskokous, Pöytäkirja. Syysistuntokausi 2011. Liite II [108–122]. Helsinki: Hakapaino.
- Ryökäs, Esko & Tahvanainen, Juha (2011). *Diakonia paikkana – keskiajan ja Lutherin ”diakonia”-käsitteestä*. DT 2/2011, 145–163.
- SAOB (1911). *Diakoni*. Svenska akademien. SAOB spalt D1172; tryckår: 1911. [hakutulokset sanasta diakoni]. – <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>, luettu 5.7.2013.
- Tietosanakirja (1980). *Tietosanakirja*. Teoksessa *Spectrum tietokeskus*. 12. Osa Tal–Uzb. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY. 198–200.
- Uhlhorn, Gerhard (1890). *Die christliche Liebesthätigkeit seit der Reformation*. Stuttgart: D. Gundert.
- Vonhoff, Heinz & Hofmann, Hans-Joachim (1977). *Samariter der Menschheit*. *Christliche Barmherzigkeit in Geschichte und Gegenwart*. München: Claudius.

Historian reunamerkitöjä diakonia-käsitettä koskevaan tutkimuskeskusteluun

Ilkka Huhta

”Eikö historiantutkijalle sitten mikään ole pyhää ja pysyvää”, kysyi eräs opiskelijani luennon päätteeksi. Olin johdantoluennollani kuvannut historiantutkimuksen tehtäviä ja siinä yhteydessä todennut, ettei kirkkohistorian tutkija ole sen paremmin syyttäjä kuin tuomarikaan. Historian tutkimuksen pyrkimyksenä ei ole liioin kirjoittaa virallista loppuraporttia kristinuskon menneisyydestä. Historiankirjoitukseen tutustuva kyllä huomaa, että kyse on parhaimmillaankin vain väliraportoinnista. Tulkinnat muuttuvat, koska menneisyyden moninaisuudesta historiankirjoitukseksi päätyy lähinnä vain se, millä on käyttöä nykyisyydessä.

Ajattelen, että historiantutkimuksen aikasidonnaisuus ei ole sen heikkous vaan vahvuus. Opiskelija taas näytti toivovan, että historia voisi todistaa jostain pysyvästä ja muuttumattomasta.

Esko Ryökkään (tässä numerossa julkaistava, DT 1/2014) artikkeli ”*Diakonia*” ennen *diakoniaa* on tutkimuksellinen puheenvuoro keskustelussa, jonka yhtenä tavoitteena on ollut löytää *oikea* tapa ymmärtää diakonia. Tälle keskustelulle on ollut tyypillistä ensinnäkin se, että diakoniantutkimuksen kentässä sitä on käyty lähinnä eksegeettien ja systemaattisen teologian tutkijoiden johdolla. (Esim. Collins 1990; Latvus 2007; Raunio 2007; Latvus 2011, 164–188; Ryökäs 2011, 121–144) Toiseksi keskustelun vahva ankkuroituminen diakonian viran asemaa koskevaan – ratkaisemattomalta näyttävään – kiistaan on tehnyt siitä kirkollisen keskustelun kestoaiheen.

Kirkkohistorian tutkijoiden osallistuminen diakonia-käsitettä koskevaan tutkimuskeskusteluun on ollut Suomessa varsin vähäistä siitä huolimatta, että diakonian historian tutkimusta on tehty viime vuosikymmeninä runsaasti. (Ks. esim. Mustakallio 2001; Markkola 2002; Rinne 2006; Huhta & Malkavaara 2005.) Sytä voi olla useita, mutta yksi niistä liittyy edellä mainittua opiskelijaakin kiusanneeseen tosiasiaan: historiantutkijalle tavallisesti riittää, että hän selvittää valitusta näkökulmasta, miten ja miksi ilmiö syntyi, minkälaisia merkityksiä sille on annettu ja miten ilmiö on muuttunut. Hän voi myös kuvata sen, millä tavoin käsitteitä on käytetty, mutta yleensä häntä ei kiinnosta kilpailu käsitteen

”oikeasta” määritelmästä. (Huhta 2005, 14)

Humanistien vaatimus palaamisesta antiikin alkuperäisten lähteiden (*ad fontes*) äärelle toi aikanaan historiankirjoitukseen uuden luotettavuuskriteerin: alkuperäinen oli oikea. Reformaation *sola scriptura* -ajatus taas teki *ad fontes* -periaatteesta raamatullis-teologisen argumentin: raamatullinen oli oikea. Onkin ilmeistä, että humanistien *ad fontes* -periaate ja reformaatioon palautuva raamattuargumentaatio on sittemmin ohjannut voimakkaasti protestanttista teologista tutkimusta.

Nykyään (kirkko)historiantutkimus ei enää lähde siitä, että sen paremmin antiikin muut lähteet kuin Raamattukaan olisivat kriteereitä, joilla myöhempiä käsityksiä voi normittaa. Periaate ei siis ole *sola scriptura*, vaan ennemminkin *scriptura numquam sola* (yhdessä tradition kanssa). (Pirinen 1983, 423.) Historioitsijalla on kyllä tutkimusmetodinsa sen selvittämiseksi, mikä oli jonkin asian alkuperäinen merkitys. Metodit itsessään eivät kuitenkaan anna hänelle lupaa arvottaa tuota alkuperäistä parhaaksi tai ”oikeaksi”. Alkuperäisen merkityksen löytyminen tarkoittaa vain sitä, että merkityksistä vanhin on löytynyt.

Esko Ryökkään artikkelin lähtökohtana on *John N. Collinsin* radikaalina pidetty teesi diakonia-käsitteen *väärin* ymmärtämisestä. Collinsin jo vuonna 1976 hyväksytyyn eksegeettiseen väitöskirjaan pohjautuva tutkimus *Diakonia, Re-interpreting the Ancient Sources* (Collins 1990) sisälsi sittemmin useiden muidenkin eksegeettien todentaman väitteen siitä, ettei diakonian käsitteistö Uudessa testamentissa anna erityistä syytä tulkita diakoniaa ensi sijassa hädänalaisten auttajana tai nöyränä palvelijana. Alkuperäinen merkitys viittasi ennemminkin sanansaattajaan, kun taas karitatiivinen merkityssisältö diakonialle muotoutui vasta 1800-luvulla. (Hentschel 2007; Latvus 2011, 160–170.) *Kari Latvus* on taas artikkelissaan *Karitatiivisen diakoniakäsitteen synty* onnistunut vakuuttavasti ajoittamaan karitatiivisen diakoniakäsityksen synnyn 1850-luvun Saksaan, vieläpä varsin tarkasti vuoteen 1856. Hän myös viittaa ajankohdan kirkolliseen ja poliittis-yhteiskunnalliseen murrokseen Saksassa, mutta ei erityisemmin korosta aikahistoriallisen murroksen merkitystä uuden diakoniatulkinnan selityksenä. (Latvus 2011, 164–188.)

Artikkelissaan *”Diakonia” ennen diakoniaa* Esko Ryökäs ei kiistä edellä kuvattujen tutkimusten vankkaa argumentaatiota. Päinvastoin, hän jakaa Collinsin ajatuksen siitä, että diakonian väärinymmärtäminen on historiallinen tosiasia. UT:ssa oleva diakoniakäsitys ei tue riittävästi karitatiivista diakoniatulkintaa, mutta se ei estänyt sitä, että tulkinnasta tuli 1850-luvun jälkeen vallitseva

käsitys ympäri Eurooppaa. Tämä diakonian ”vääriymmärtäminen” on ollut tärkeä ponnin Ryökkään tutkimustehtävälle, jonka tavoitteena on kuvata käsitehistoriallisesti diakonialle annettuja merkityksiä ennen 1800-luvun murrosta.

Sen lisäksi, että Ryökkään tutkimustulokset vahvistavat aiemman tutkimuksen esittämän käsityksen murroksen ajankohdasta, se tuo kiinnostavalla tavalla uutta tietoa koko diakonia-käsitteistön vakiintumattomuudesta vielä 1600- ja 1700-luvuilla.

Artikkeliin valittu lähdeaineisto vastaa hyvin tarkoitustaan, sillä juuri yleis-tietosanakirjoihin laadittujen tekstien voi hyvin perustein katsoa ilmaisevan sellaisia käsityksiä, jotka olivat yleisiä ja vakiintuneita julkaisemisen aikaan. Toisaalta juuri siksi artikkeliin tekee mieli liittää myös joitakin historiantutkimuksen kysymyksenasettelusta nousevia reunamerkinöjä ja -kysymyksiä. Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole kyseenalaistaa Ryökkään tekemän analyysin oikeutusta, vaan osoittaa esimerkein, millaisia kysymyksiä aineistolle olisi historiantutkimuksen kannalta perusteltua esittää. Pysin näin myös valaisemaan, millaisia – vaihtoehtoisia – selityspenusteita historiantutkimus tarjoaa.

Ryökkään mukaan aineistona olevissa tietosanakirjoissa diakonia-käsitettä ei yleensä määritelty, joten hänen analyysinsä on kohdistunut laajemmin koko diakonia-käsitteistön kirjoon. Erityisesti diakonin ja diakonissan käsitteiden kuvaileminen osoittaa, että kirkollisina professioina tehtävät olivat 1600- ja 1700-luvuilla jo vahvasti sukupuolittuneet ja eriytyneet tunnustuskunnista riippumatta. Yleissanakirjat näyttävät kuitenkin yleensä diakonia-käsitteistöä kuvailevissa kohdissa keskittyneen lähinnä varhaiseen kristillisyyteen sen sijaan, että ne olisivat antaneet käsitteille selvästi omaan aikaansa ankkuroituvan sisällön. (Ryökäs 2014.)

Vaikka käytetty aineisto ei voi antaa suoraa vastausta, on tärkeä kysyä, missä määrin 1600-luvun ja 1700-luvun alun kirkolliset käytänteet vaikuttivat siihen, millä tavoin varhaista kristillisyyttä kuvaava diakonia-käsitteistö määriteltiin. Kiinnostavaa on esimerkiksi se, että Ryökkään käyttämässä aineistossa varhaisen kristillisyyden diakoni oli lähinnä avustava pappi, jonka tehtäviin kuului esimerkiksi kastamista, lukemista ja avustamista ehtoollisella. Sen sijaan diakonissan tehtäväkenttä oli monipuolisempi. Siihen saattoi kuulua myös ”karitatiiviseksi” ymmärrettäviä työtehtäviä, mutta vain yhtenä monien muiden tehtävien joukossa. (Ryökäs 2014.)

Voi kuitenkin kysyä, ilmensikö lähteen kuvaus enemmän kirjoittamisajan kohtaa kuin varhaiskristillisen ajan työnjakoa. Oliko varhaisen teollistumisen

johdosta perinteinen sukupuolittunut työnjako jo murenemassa? Saattoiko tällä murroksella olla heijastusvaikutuksensa myös diakonissojen ja diakonien työtehtäviin? Johtopäätöksissään Ryökäs kuitenkin korostaa Collinsin teesin oikeellisuutta sen sijaan, että painottaisi sen kanssa ristiriidassa olevaa omaa havaintoaan. Vaikka yleistietosanakirjat eivät aineistona riittäisikään kumoamaan aiemman tutkimuksen näyttöä, karitatiivisen diakonia-käsityksen varhaisimmat ilmenemismuodot antaisivat aiheen kuitenkin korostaa niiden olemassa oloa. Koska käsityksen läpimurto tapahtui vasta myöhemmin, siitä historian tutkija saattaa päätellä, että tarvekin toiminnan muuttumiselle ilmeni vasta myöhemmin.

Lähdekritiikistä on myös tärkeä todeta se seikka, että yleistietosanakirjat ovat luonteeltaan ”konservatiivisia” lähteitä. Ne ilman muuta ilmentävät olemassa olevia käsityksiä enemmän kuin pyrkivät luomaan uutta. (Ks. Käsitteet 2003, 9–12.) Tästä syystä on tärkeää, että Ryökkään analyysi on kohdistunut riittävän pitkän ajan kuluessa julkaistuihin teoksiin. Siitä huolimatta suuria mullistavia muutoksia ei tutkimuskohteena olevien käsitteiden osalta ole tapahtunut. Päinvastoin ne näyttävät edustavan kielestä ja tunnustuskunnasta riippumatta hämmästyttävän yhdenmukaista tulkintaa diakoniasta. Siksikin olisi nähdäkseen tarpeellista täydentää Ryökkään kuvausta voimakkaammin historiaan tarttuvalla analyysillä. Se tarkoittaa muun muassa rohkeampien tulkintojen esittämistä. Pienetkin poikkeamat käytettyjen lähteiden sisältämässä tulkinnoissa voivat näet olla hyvinkin tärkeitä avaimia muutoksen selittämässä. (”Merkityksettömistä” yksityiskohdista historiassa Peltonen 1996, 21–23.)

Edellä sanotun esimerkistä käy *Encyclopaedia Britannica*, jonka ensimmäinen painos ilmestyi 1771. Saman teoksen toisessa painoksessa oli Ryökkään mukaan lisäys, jossa todettiin diakonin ainoaksi tehtäväksi Skotlannin protestanttisessa kirkossa huolehtia köyhistä. Ryökäs kirjoittaa: ”Protestanttisen Skotlannin huomioiminen Edinburghissa painettuun kirjaan tuo nyt karitatiivisen toiminnan mukaan diakonin toimenkuvaan ja siten myös käsitteeseen diakonia. Lisäys on kuitenkin kirjassa sivuroolissa.” Koska kirjoittaja jättää historian tutkimukselle näin herkullisen mahdollisuuden käyttämättä – vieläpä vähättelee merkittävää havaintoaan – historian tutkija tietenkin kiittää kauniisti ja käyttää tilaisuuden hyväkseen.

Itse asiassa ei ole lainkaan yllättävää, että juuri Skotlannin kirkon osalta sanakirjaan tuli ensimmäisenä tuo pieneltä ja vähämerkitykselliseltä vaikuttava lisäys diakonin tehtävien kuvauksessa. Edinburgh oli yksi teollistumisen varhaisvai-

heen keskuksista. Sen väestö alkoi kasvaa voimakkaasti jo 1600-luvulla niin, että 1700-luvun puolimaissa kaupunki kärsi jo suunnattomasta liikakansoituksesta. Teollistuminen lisäsi maan vaurautta, mutta teki sen epätasaisesti. Kaupunkiin syntyi poikkeuksellisen laajoja slummialueita, köyhälistö oli enemmistönä, eikä köyhyyden aiheuttamia ongelmia pystytty ratkaisemaan vielä ensimmäisen teollisen sukupolven aikana. (Nenadic 2010, 137–163.) Kun *Encyclopaedia Britannica* julkaisi toisen painoksensa (1797), johon sisältyi Ryökkään havaitsema lisäys, se vain osoitti millä tavoin Skotlannin kirkko oli reagoinut ennennäkemättömään yhteiskunnalliseen murrokseen: ”diakonien ainoa tehtävä on ’to take care of the poor’, huolehtia köyhistä”, kuten Ryökäs kirjoittaa.

Ryökkään havaitsema pieni yksityiskohta kertoo suuren yhteiskunnallisen murroksen ensivaiheista. Diakonia-käsitteen karitatiivinen merkitys yleistyi 1800-luvun jälkipuoliskolla sittemmin myös muilla alueilla Euroopassa, missä väestönkasvu, teollistuminen, yhteiskuntarakenteen muutos ja niiden myötä modernin maailman sosiaaliset ongelmat tulivat vuorollaan ratkottaviksi. Kirkoissa teollistumisen ensivaihe aiheutti yleensä ensin shokin, mutta sitä seurasi pian elpyminen 1800-luvun lopulle tultaessa. (McLeod 1995, 7–11.) Tähän teollistumisen aiheuttamaan uudenaikaistumisen murrokseen ajoittui myös diakonien ja erityisesti diakonissojen ammatillistuminen. Jälkimmäinen tarkoitti kokonaan uuden ”modernin” naisammatin syntymistä. (Markkola 2013, 70–88; professio-
tutkimuksesta Michelsen 1999, 5–8.) Yksinkertaistaen: kyse oli säätyperäisen yhteiskunnan murentumisesta ja modernin teollisen maailman synnystä. Vasta ”modernien” yhteiskunnallisten ongelmien myötä myös ”diakonian” tehtävät alkoivat painottua vähäosaisten auttamiseen. Tämän muutoksen myötä myös diakoniakäsitys vähitellen muuttui karitatiiviseksi. Käsitteen muuttuminen oli siis seuraus edellä kuvatusta muutoksesta, ei syy muutokseen.

On tietysti mahdollista esittää teologis-normatiivinen väite, että diakoniakäsityksen muutos tarkoitti ”väärintulkinnan” voittoa. Historiantutkijalla ei kuitenkaan ole juuri sanottavaa tähän keskusteluun. Hänen näkökulmastaan oikea-väärä -asetelma ei tee oikeutta menneisyyden ihmisten ratkaisuille. Karitatiivisen diakoniakäsityksen synty 1800-luvun puolimaissa johtui selvästikin aikahistoriallisista yhteiskunnallisista muutoksista, jotka synnyttivät uudenlaisia odotuksia kirkolle ja sen diakonialle. Diakoniakäsityksen muuttuminen oli näin ollen merkki siitä, että vähitellen näihin odotuksiin jollain tavoin myös vastattiin.

KIRJALLISUUS

- Collins, John N. (1990). *Diakonia. Re-interpreting the Ancient Sources*. New York – Oxford: Oxford University Press.
- Hentschel, Anni (2007). *Diakonia im Neuen Testament. Studien zur Semantik unter besondere Berücksichtigung der Rolle von Frauen*. WUNT 226. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Huhta, Ilkka (2005). *Suomen kirkon sisälähetysseuran historia. Vuodet 1940–2004*. (& Mikko Malkavaara) Helsinki: Kirkkopalvelyt ry.
- Käsitteet (2003). *Johdanto. Teoksessa Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsittehistoria. Toimittaneet Matti Hyvärinen ym.* Tampere: Vastapaino. 9–17.
- Latvus, Kari (2007). *Auttajan viran alkuperän uusi tulkinta. Teoksessa Latvus Kari & Elenius Antti (toim.) Auttamisen teologia*. Helsinki: Kirjapaja.
- Latvus, Kari (2011). *Karitatiivisen diakoniakäsitteen synty*. *DT 2/2011*, 164–188.
- Markkola, Pirjo (2002). *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. SKST 888. Helsinki: SKS.
- Markkola, Pirjo (2013). *Deaconesses Go Transnational. Knowledge Transfer and Deaconess Education in Nineteenth-Century Finland and Sweden*. Teoksessa *Transnational and Historical Perspectives on Global Health, Welfare and Humanitarianism*. Kristiansand: Portal Books, 70–88.
- McLeod, Hugh (1995). *Introduction. Teoksessa European Religion in the Age of the Great Cities, 1830-1930*. London: Routledge, 1–38.
- Michelsen, Karl-Erik (1999). *Viides sääty. Insinöörit suomalaisessa yhteiskunnassa*. Helsinki: SHS.
- Mustakallio, Hannu (2001). *Palvelun poluilla Pohjois-Suomessa. Oulun Diakonissakoti 1896–1916. Oulun Diakonissalaitoksen tieteellisiä julkaisuja 2*. Jyväskylä: ODTj.
- Nenadic, Stena (2010). *Necessities: Food and Clothing in the Long Eighteenth Century*. Teoksessa *History of Everyday Life in Scotland 1600-1800*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 137–163.
- Peltonen, Matti (1996). *Carlo Ginzburg ja mikrohistorian ajatus. Teoksessa Carlo Ginzburg: Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Helsinki: Gaudeamus, 7–34.
- Pirinen, Kauko (1983). *Kirkkohistoriankirjoitus. Teoksessa Historiankirjoituksen historia*. Helsinki: Gaudeamus, 422–429.
- Raunio, Antti (2007). *Järki, usko ja lähimmäisen hyvä. Tutkimus luterilaisen etiikan ja diakonian teologian perusteista*. STKSJ 252. Helsinki: STKS.
- Rinne, Heimo (2006). *Ihanteena vapaaehtoisuus. Diakoniatyö Porvoon hiippakunnan seurakunnissa, erityisesti Iitin ja Tampereen rovastikunnissa vuosina 1897–1923*. SKHST 199. Diss. Helsinki: SKHS.
- Ryökäs (2014). *“Diakonia” ennen diakoniaa. Diakoniakäsite yleistietosanakirjoissa 1600–1800-luvuilla*. *DT 1/2014*.
- Ryökäs, Esko & Tahvanainen, Juha (2011). *Diakonia paikkana – keskiajan ja Lutherin ”diakonia”-käsitteestä*. *DT 2/2011*, 145–163.

Yhteiskunnan murros ja diakonia

Irene Roivainen

Aluksi

Suomalainen seurakuntadiakonia on historiansa aikana kohdannut monenlaisia murroskausia, jotka ovat kytköksissä työnjakoon kuntien kanssa. *Hyvinvointivaltion* kultakauden marginaalisuudesta on tultu *hyvinvointiyhteiskunnan* myötä tilanteeseen, jossa myös seurakunnilla ja diakoniatyöllä on rooli hyvinvoinnin tuottamisen kokonaisuudessa.

Viime aikoina julkisessa keskustelussa ovat voimistuneet äänenpainot, joissa yhteisöjä kutsutaan hyvinvointitalkoisiin. ”Suuren yhteiskunnan” (Big Society) hengessä peräänkuulutetaan kunnille apulaisia mm. maaseudun ongelmiin (Apunen HS 29.10.2013) ja lähiöiden haasteisiin (Niemi HS 1.12.2013). ”Suuri yhteiskunta” -ajattelussa korostetaan paitsi yksiköiden myös yhteisöiden vastuuta hyvinvoinnista ja palveluiden tuottamisesta. Yhteisöllisyys on myös keskeinen painotus hallinnonuudistuksen tuoreimmassa virtauksessa, *Uudessa julkisessa hallinnassa* (New Public Governance, NPG), jonka keskiössä on kuntien kumppanuus yhteisöjen ja kansalaisyhteiskunnan kanssa.

Pyrkimys kumppanuuteen ja yhteisöllisten ratkaisujen kehittämiseen on ymmärrettävää yhteiskunnallisessa tilanteessa, jossa Euroopan ja koko maailmantalouden epävarmuus ja kasvun epätahtisuus välittyy Suomeenkin julkisen talouden kestävyysvajeena ja siitä johtuvina kuntatalouden ongelmina. Palveluverkon kiristyessä lähipalvelujen turvaaminen ja paikallisyhteisöjen, kansalaisyhteiskunnan ja lähidemokratian vahvistaminen ovat nousemassa ajankohtaisiksi yhteiskunnallisiksi teemoiksi. Kysyn artikkelissani: miten ja millä ehdoilla evankelisuterilaiset seurakunnat voisivat olla mukana Suuren yhteiskunnan rakentamisessa ilman, että irtisanoudumme Pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan lähtökohdista?

Diakonian murrokset

Seurakunta on kiinnostava käsite, sillä siihen sisältyy kaksi yhteisöllistä merkitystä. Sanan alkuosa viittaa seurayhteisöön: yhdessäoloon ja kohtaamiseen; sanan loppuosa ”kunta” viittaa puolestaan hallinnolliseen ja alueelliseen rakenteeseen.

Kirjoitus perustuu Diakonian tutkimuksen päivässä 8.11.2013 Helsingissä pidettyyn luentoon.

Seurakunta on siis julkisyhteisö, jonka tehtävänä on seurakuntaelämän vaaliminen ja palvelujen tuottaminen jäsenilleen. Diakoniatyön suhdetta yhteiskunnan murrokseen tarkasteltaessa on tärkeää muistaa, että alussa oli seurakunta, sitten vasta kunta. Ruotsin vallan ajalla vastuu koko pitäjyhteisön vaivashoidosta oli määritelty seurakuntien tehtäväksi vastikkeena hallitusvallalta saamaansa tukeen. Kunnallishallinto syntyi vasta 1860- ja 1870-luvuilla, ja köyhäinhoito siirtyi kuntien vastuulle vasta vuonna 1879.

Järjestäytynyt koko yhteisöä koskeva seurakuntadiakonia kehittyi 1910-luvulla, kun seurakunnat palkkasivat aluksi diakonisoja ja perustivat diakoniakassoja. Etenkin maaseudulla diakonissat olivat aina 1930-luvulle saakka sairaanhoitajien ja kättilöiden ohella ainoita palkattuja sosiaalisen työn tekijöitä. Vuonna 1943 diakoniatyöstä tuli seurakunnan lakisääteinen tehtävä. (Satka 1994, 261–271; Malkavaara 2000, 22, 26; Markkola 2002, 148–160; Mustakallio 2002, 197–205; ks. Roivainen 2003, 28–29.)

Suomen itsenäistyttyä sosiaalialan hallinto ja lainsäädäntö alkoivat myös vähitellen kehittyä. Maailmansotien välisenä ajanjaksona alkoivat muodostua reviiirit valtion ja kansalaisyhteiskunnan välillä siten, että korjaavasta työstä vastasi julkisyhteisö ja ennaltaehkäisevästä työstä järjestöt. Toisen maailmansodan jälkeen hyvinvointivaltion kehitys merkitsi kirkon sosiaalisten tehtävien ja vastuun kaventumista, kun vastuu hyvinvoinnin järjestämisestä siirtyi valtiolle ja kunnille. Professori Heikki Wariksen johtaman komitean mietinnössä ”Kirkko muuttuvassa yhteiskunnassa” ennakoitiin vuonna 1963 laajentuvan sosiaalipoliitiikan ja julkisen sairaanhoidon turvaavan kansalaisten hyvinvoinnin niin, että diakonian tehtäväksi jäisi vain virallisen sosiaali- ja terveydenhuollon aukkojen paikkaaminen ja sielunhoitotyö. Esimerkiksi vuoden 1972 Kansanterveyslain voimaantumisen jälkeen diakonissat eivät voineet toimia enää kunnan lääkärin alaisina kotisairaanhoitajina, vaan heidän työpanoksensa siirtyi kokonaan seurakuntiin. (Satka 1994, 273–275; Malkavaara 2000, 42 ja 2002, 245; Roivainen 2003, 29–30.) Vielä 1970-luvulla uskottiin, että koko diakonian painopiste on siirtymässä huoltodiakoniasta kohti sielunhoitodiakoniaa (Kettunen 2001, 23).

Hyvinvointivaltion kuntakaudella kunnallisen sosiaalityön tehtävänä oli toimia viimesijaisena auttamisjärjestelmänä ja suojaverkkona ihmisille, jotka jäävät ”normaalien” sosiaaliturva- ja palvelujärjestelmien ulkopuolelle. 1990-luvun alun taloudellisen laman myötä vastuuta jouduttiin siirtämään muille toimijoille, kuten seurakunnille ja kolmannelle sektorille. Seurakunnat ja kolmannen sektorin toimijat alkoivat saada näkyvämmän roolin sosiaalisen

työn toteuttajina. Yhteisöstrategioiden vahvistuminen oli yhteinen kehityssuunta koko Euroopassa 1980-luvun lopulla. Suomessa tämä näkyi keskusteluna hyvinvointiyhteiskunnasta, kolmannelta sektorista ja ”hyvinvoinnin sekataloudesta” (welfare mix), jossa palvelujen tuottajina ovat muutkin kuin kunta. Käytännön tasolla yhteisöllisen ajattelun uusi tuleminen näkyi sosiaalisten verkostojen, vapaaehtoistyön ja oma-apuryhmien toiminnan profiloitumisena osana kolmannen sektorin toimintaa (Satka 1994; Matthies et al. 1996; Roivainen 2002 ja 2003, 30–31; Juntunen, Grönlund & Hiilamo 2006; Juntunen 2011).

Kun 1990-luvun alun laman olosuhteissa vähimmäis- ja perusturvaetuksia ja erilaisia sosiaalipalveluja leikattiin ja laitoshoittoa purettiin, heijastuivat muutokset paitsi sosiaalityöhön, myös seurakuntien diakoniatyöhön. Seurakunnat integroivat diakoniatyötä virallisen ja viimesijaisen toimeentuloturvan jatkeeksi täydentämään ja jopa korvaamaan ”tilapäistä ja kertaluonteista” avustamista. Diakoniatyöstä muodostui viimesijaisista viimesijaisin verkonpaikkaaja auttamaan niitä, ”joiden hätä on suurin ja joita ei muulla tavoin auteta” (KJ 4:3). Hätäapuna syntyivät myös diakonian ruokapankit, velkaneuvonta ja työttömien toiminta. Etenkin ruokapankkitoiminnassa seurakuntien diakoniatyönä nähtiin piirteitä ”köyhäinhoidollisesta” toimintamallista, joka murentaisi pohjaa Pohjoismaiselta hyvinvointivaltiolta. (Iivari & Karjalainen 1999; Heikkilä & Karjalainen 2000, 231–232; ks. Roivainen 2003, 30–31.)

Tultaessa 2000-luvulle palvelujärjestelmässä voimistui uusliberalistinen ideologia ja uuteen julkiseen johtamiseen (New Public Management, NPM) kytkeytyvä managerialistinen ajattelu, mikä ilmeni palvelujen keskittämisenä, markkinoistumisena ja yksityistämisenä (Harris 2005; Matthies 2013). Uuden julkisjohtamisen paradigma haastoi perinteisen julkisen hallinnon ja keskittyi kunnan oman toiminnan tehostamiseen (Harris 2005; Hakari 2013, 131; Matthies 2013).

Hallinnon uudistuksen uusimpana aaltona tunnettu Uusi julkinen hallinta (NPG) siirtää tarkastelun painopisteen kuntaorganisaation sisäisestä kehittämisestä yhteistyöverkostoihin ja kumppanuuksiin eri toimijoiden kanssa. Yhteistyön tavoitteena eri sektoreiden ja sidosryhmien kanssa on ”voimaannuttaa” ja ”sitouttaa” niitä ”antamaan panoksensa” julkisessa palvelutuotannossa. Toive kumppanuuksien rakentamisesta kohdistuu kansalaisiin, yhteisiin, järjestöihin ja muihin julkisyhteisiin, seurakunnat mukaan lukien. (Hakari 2013, 37–39; Hakari ym. 2013, 131.) Uuden julkisen hallinnan paradigmassa on kuultavissa Suuren yhteiskunnan kaikuja.

Uusyhteisöllisyys, Suuri yhteiskunta ja luterilainen kirkko

Hyvinvointipolitiikan käytännön organisoinnissa verkostojen Eurooppa on näkynyt kolmannen sektorin ja lähiyhteisöjen merkityksen kasvuna. Yhteiskuntafilosofiassa ja -politiikassa erilaisten yhteisöllisten strategioiden esiinnousu on kytkeytynyt keskusteluun *kommunitarismista* ja *läheisyys- eli subsidiariteettiperiaatteesta*.

Kommunitaristiset virtauksen levisivät 1990-luvun puolivälissä uusliberalistisen markkinoistamisen ideologian vaihtoehtoina eri puolilla Eurooppaa ja Yhdysvaltoja ja peräänkuuluttivat yhteenkuuluvuutta, yhteistä hyvää ja yhteisvastuuta. Yhteisötulkintoissaan kommunitaristit ovat olleet usein konservatiivisia painottaessaan sukulaisten ja perheen merkitystä yhteisöinä ja yhteiskunnallisina toimijoina. Ideat yhdistetään myös kolmanteen sektoriin, vapaaehtoisliikkeiden korostamiseen ja hyvinvointivaltion yksityistämiseen. (Esim. Koskiahio et al. 1990, 175–177.)

Subsidiariteettiperiaatteella viitataan tavallisesti läheisyys- tai puuttumattomuusperiaatteeseen. Subsidiariteetti on alun perin ollut roomalaiskatolisen kirkon sosiaalifilosofinen periaate, jonka mukaan yhteiskunnan hierarkiassa ylempitasoisten yhteisöjen ei pitäisi ottaa hoitaakseen tai toimivaltaansa tehtävää, jonka alemmpitasoiset yhteisöt voivat omasta aloitteestaan tai omin voimin toteuttaa. Vastuutahojen hierarkia alkaa perheestä ja laajenee lähiyhteisöjen, järjestöjen ja kirkkojen kautta viranomaistahoihin. Roomalaiskatolisen Euroopan hyvinvointimallissa korostuu yhteisöjen vastuu: virallinen sosiaalitoimi on tämän periaatteen mukaan viimesijainen ja eniten vältettävä. (Esim. Saari 1993; Sipiläinen 1996, 49; Koskiahio & al. 1999, 129–130, 156; ks. Roivainen 2003, 30.)

Pohjoismaisen hyvinvointimallin näkökulmasta uusyhteisöllisissä tulkinnoissa on pulmallista vastuusuhteiden kääntymistä ylösalaisin verrattuna nykyiseen malliin: valtiolle ja kunnille jää vain viimesijainen vastuu kansalaisten hyvinvoinnista. Pohjoismainen malli pohjautuu kansalaisuuteen ja se pyrkii kattamaan tasa-arvoisesti kaikkien kansalaisten tarpeet. Suurimmasta osasta sosiaalisia velvoitteita vastaa julkinen hallinto, ja valtio ja kunnat ovat keskeisiä palvelujen tuottajia ja rahoittajia. Tässä jaossa yhteisöillä ei ole ollut näkyvää sijaa: sukua, perhettä, ystäväpiiriä tai naapureita ei ole huomioitu yhteiskunnallisessa kokonaistoiminnassa, vaikka ne ovat vastanneetkin huomattavassa määrin arkielämän sosiaalisten velvoitteiden täyttämässä. (Saari 1993, 2–3; Sipiläinen 1996, 49; Koskiahio 1999, 156.)

Pohjoismaista hyvinvointimallia on pidetty luterilaisen tulkinnan mukaisena. Vastuu ihmisen perusturvasta kuuluu yhteiskunnalle, ei lähiyhteisöille, suvulle tai edes seurakunnalle. Luterilainen kirkko, joka Suomessa on perinteisesti ymmärretty yhdeksi julkisyhteisöksi valtion ja kuntien ohella, on kahden regimentin opin mukaisesti tukenut valtion keskeistä roolia hyvinvoinnin tuottajana. Paikallisseurakunnilla on ollut perustuslakiin (1997/731, 76§) perustuvia julkisoikeudellisia tehtäviä veronkanto-oikeudesta joihinkin viranomaistehtävien. Sittemmin kirkon suhteellisen itsenäinen asema on asemoinut sen etenkin Euroopan Unionin kontekstissa yhä enemmän osaksi kolmatta sektoria. (Grönlund & Hiilamo 2006; Helander 1998, ks. Juntunen 2011, 12; Lehtinen 2013.)

Suuren laman aikaisten sosiaaliturvan ja -palvelujen leikkausten on katsottu merkinneen käännettä kohti keskieuropalaista vakuutus- ja tarveharkintaista sosiaaliturvamallia (Niemelä 2000,16). Kunnat saattoivat vuoden 1994 lakiuudistuksen jälkeen turvautua kolmannen sektorin ja seurakuntien apuun hyvinvointipalvelujen toteuttamisessa. Diakonian osalta uudelleen asemoitumiseen vaikuttivat EU-rahoitteiset hyvinvointipalveluita tuottavat yhteistyöprojektit, jotka lisääntyivät 1990-luvun alun laman myötä. Kun erityisesti väliinputoajaryhmien palveluja siirrettiin järjestöjen ja diakoniatyön vastuulle, vastasivat seurakunnat akuutteihin ongelmiin erilaisten projektien avulla. ESR-projekteihin osallistuminen nosti seurakunnat näkyväksi osaksi ylikansallista EU-rahoitusjärjestelmää ja paikallista yhteisötaloutta. Vaikka EU:ssa kirkot ovat osa yhteisötaloutta, suomalaisessa yhteisötalouden tutkimuksessa maan kattavana verkostona Suomen ev.lut.kirkko ja sen harjoittama diakoniatyö on jätetty yhteisötalouden määrittelyn ja tutkimusten ulkopuolelle. ESR-projektityönteistyön kautta seurakuntien diakoniatyö alkoi asemoitua yhä enemmän julkisen ja kolmannen sektorin välimaastoon. ESR-projekteissa pyrittiin jakamaan sosiaalista vastuuta uudelleen ja karsimaan päällekkäisyyksiä, jolloin seurakuntadiakonialle pyrittiin siirtämään hyvinvointivastuuta ja sosiaalista palvelutoimintaa. Tämän kehityksen on nähty viittaavan siihen, että suomalainen hyvinvointipolitiikka olisi irtautumassa pohjoismaisesta hyvinvointimallista ja siirtymässä kohti keskieurooppalaista hyvinvointiregiimiä. Nämä muutokset tuovat paineita erityisesti paikallisille toimijoille. (Ks. Lehtinen 2013, 20–23, 176–177.)

Suuri yhteiskunta ja kirkko

Uusimpana virtauksena kommunitarismiin kytkeytyy Britanniasta rantautunut Suuri yhteiskunta -keskustelu ("Big Society"), jossa valtaa ja vastuuta pyritään

siirtämään paikallisyhteisöille. Pääministeri David Cameronin koalitiohallituksen retoriikka suuresta yhteiskunnasta ja pienestä valtiosta pyrkii valjastamaan kansalaisyhteiskunnan ja paikallisyhteisöjen voimavarat yhteiskunnallisen uudistuksen välikappaleiksi. Iso-Britannian hallituksen julkaisemassa kannanotossa *Open Public Services White Paper* julkisia palveluja koskevaa päätösvaltaa ja resursseja on haluttu siirtää keskushallinnolta paikallishallinnolle, yhteisöille, yrityksille ja kansalaisille. Toisaalta kansalaisyhteiskuntaa on pyritty aktivoimaan yhteisöllisyyden, osallisuuden ja paikallisdemokratian kehittämiseen. (Haavisto 2011; Koskiaho tulossa; Sage 2012.)

Suuressa yhteiskunnassa julkinen sektori huolehtisi ainoastaan viranomais-tehtävistä, yksilökohtaiset palvelut hankittaisiin erilaisilta yrityksiltä ja yhteisöiltä, kun taas yhteisölliset lähipalvelut tuotettaisiin paikallisten yhteisöjen, kuten naapurustojen ja esimerkiksi seurakuntien voimin. Suuressa yhteiskunnassa kansalaiset osallistuisivat palveluiden tuottamiseen muille kansalaisille. Yhteisöllisyys ankkuroituu naapurustoon, jossa jokainen jäsen on vastuullinen kansalainen. Tässä kumppanuuteen perustuvassa sosiaalipolitiikassa siirrytään julkisen vallan harjoittamasta ja rahoittamasta toiminnasta kohti yhteisöjen, hyväntekeväisyyden, vapaaehtoistyön, yhteiskunnallisten yritysten ja yksityisten yritysten toteuttamaa toimintaa. Käytännössä kuitenkin kumppanuusmallin rahoituspohja on ollut heikko, julkisen rahoituksen puuttuessa rahoitusta hankkeisiin on jouduttu hakemaan esimerkiksi hyväntekeväisyydestä (Haavisto 2012; Koskiaho tulossa).

Yhteisöllisyyden korostaminen on asemoinut Big Societyn kannattajat poliittiseen keskustaan; itse he luonnehtivat itseään ”punaisiksi konservatiiveiksi” (Red Tories). Tämän vastakohtana työväenpuolueen strategit ovat alkaneet kutsua itseään ”sinisiksi demareiksi” (Blue Labour) ja peräänkuuluttavat ”Hyvää yhteiskuntaa” (Good Society). Labourin pyrkimykset siirtää valtaa ja resursseja paikallisyhteisöille, kuten osuuskunnille, sosiaalisille yrityksille, hyväntekeväisyysjärjestöille ja naapurustoille on nähty edustavan paluuta perinteisen osuustoimintaliikkeen ja työväenyhdistysten juurille (Jordan 2011, 638–640; Haavisto 2012). Hyvä Yhteiskunta erottautuu Suuresta yhteiskunnasta korostaessaan kansalaisten tasa-arvoista kohtelua ja formaalista demokraattista päätöksentekoa (Koskiaho tulossa).

On arvioitu, että Suuren yhteiskunnan agendalla ei olisi lopultakaan edistymismahdollisuuksia vallitsevassa ideologisessa ilmapiirissä, etenkin taloudellisen kasvun hiipuessa. Hyvän yhteiskunnan uskottavuutta on tähän

asti murentanut poliittisten perustelujen uskottavuuden puute, mutta sopivien liittolaisten kanssa kommunitaristisella sosiaalidemokratialla (communitarian social democracy) on nähty olevan kehittymismahdollisuuksia. (Sage 2012.)

Brittiläisen sosiaalityön näkökulmasta edellä kuvattuja ideoita on pidetty ristiriitaisina. Yhtäältä niissä on nähty mahdollisuus palata kokonaisvaltaisempiin ja yhteisöllisempiin painotuksiin, mutta toisaalta näkemykset ”julkisten palveluiden reformista” merkitsisivät vastuun ja resurssien siirtämistä julkiselta sektorilta lähi- ja paikallisyhteisöille etenkin köyhien alueiden lähipalvelujen osalta (Jordan 2011, 638–640; Ferguson 2012). Myös kansalaisyhteiskunnan ja järjestökentän näkökulmasta hanketta on pidetty ristiriitaisena. Samalla kun poliittisissa ohjelmissa ja puheissa korostetaan voimakkaasti yhteisöjen kasvavaa vastuuta, käytännössä heikennetään eri tavoin järjestöjen ja kansalaisyhteiskunnan toimintamahdollisuuksia. Hankkeen on nähty osuvan kaikkein kipeimmin niihin kansalaisiin, joilla ei ole henkilökohtaisia resursseja eikä yhteisöä osallistua ja vaikuttaa. (Stepney & Popple 2008, 114–116; ks. myös Pihlaja & Sandberg 2012, 172–173.)

Muuttuva toimintaympäristö, ”orpoontuvat” yhteisöt ja diakonia

Suomalainen diakonia on uuden murroksen edessä. 2010-luvun loppupuoliskolla alkanut talouden taantuma on vaikuttanut sekä suoraan että välillisesti myös kunnallisten palvelujen järjestämiseen. Heikentyneen taloustilanteen ohella väestön ikääntyminen ja korkea työttömyysaste heikentävät huoltosuhdetta ja vahvistavat alueellisia hyvinvointieroja. Työttömyys ja köyhyys lisääntyvät, mikä on näkynyt esimerkiksi toimeentulotukimenojen tasaisena kasvuna vuodesta 2007 alkaen. Huono-osaisuutta ja syrjäytymistä kuvaavat THL:n ja Kela:n rekisteritiedot kertovat mm. lasten huostaanottojen ja päihteiden käytön jatkuvasta kasvusta suomalaisessa yhteiskunnassa. Väestön hyvinvointierojen kasvaessa polarisaatio ja alueellinen segregaatio lisääntyvät, mikä merkitsee haasteita erityisesti köyhimmillä ja monikulttuurisilla asuinalueilla. (Kuivalainen 2013.)

Samaan aikaan kuitenkin kunnallinen palveluverkko supistuu suurelta osin kuntatalouden ongelmien vuoksi. Keskittämisen taustalla on myös maan hallituksen valmisteleva kuntauudistus ja siihen kytkeytyvä sosiaali- ja terveydenhuollon uudistamistyö. Lähipalvelujen turvaaminen ja paikallisyhteisöjen, kansalaisyhteiskunnan ja lähidemokratian vahvistaminen ovatkin nousemassa ajankohtaisiksi teemoiksi suomalaisessa yhteiskunnassa. Aluetieteen professori Hannu Katajamäki (2010) puhuu ”paikallisuuden perinnöstä” viitatessaan yhtei-

söjen paikalliseen historiaan suomalaisessa yhteiskunnassa – niin maaseudun kylätoimintaan kuin työläiskaupunginosien yhteisöllisyyteenkin. Katajamäen mukaan suomalainen yhteiskunta pysyi paikkaperustaisena yhteiskuntana aina 1990-luvulle saakka, jolloin kehitystä alkoi ohjata uusi ”keskittävän kilpailuvaltion logiikka”. Ulkoisten riippuvuussuhteiden voimistuttua palveluja alettiin tarkastella uuden julkisjohtamisen hengessä pikemminkin hallinnon kuin paikallisyhteisöjen ja niiden asukkaiden näkökulmasta. Kehitys johti hallintoalueiden suurentumiseen ja palveluiden keskittymiseen, mikä puolestaan vaikutti palveluiden hankkimisen vaikeutumiseen ja kansalaisten ja paikallisyhteisöjen vaikutusmahdollisuuksien heikentymiseen päätöksenteossa. Katajamäen mukaan paikallisyhteisöt ovat ”orpoontumassa” ja siksi hän peräänkuuluttaakin ”paikkaperustaista politiikkaa”, jonka ensisijaisena lähtökohtana on kansalaisten hyvä elämä ja arjen sujuvuus. (Katajamäki 2010.)

Seurakunnilla on edelleen keskeinen rooli yhteisöllisyyden ylläpitämisessä. Kuntien rakennemuutos on kytköksissä myös seurakuntarakenteen uudistustyöhön ja on vaarana, että myös seurakunnalliset palvelut katoavat alueilla, joissa niitä tarvittaisiin kipeimmin. Siksi tarvitaan paikallisen toiminnan vahvistamista ja aitoa kumppanuutta yhteisöllisyyden ylläpitämiseksi.

Keskustelu kuntien ja seurakuntien kumppanuudesta

Perinteisesti evankelisluterilaisella kirkolla on ollut suhteellisen marginaalinen rooli Pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa, mutta hyvinvointiyhteiskunnan kontekstissa yhteistyö kunnallisten ja seurakunnallisten toimijoiden välillä on lisääntynyt parin viime vuosikymmen aikana. Aiheellisesti on kuitenkin kysytty, missä määrin nämä sektorit toimivat tällä hetkellä tasa-arvoisina kumppaneina. (Angell & Pessi 2010.) Esimerkiksi diakoniatyön kasvanut vastuu köyhien kuntalaisten toimeentulosta tai syrjäytyneiden palveluista haastaa pohtimaan seurakuntien näkyvämpää ja julkilausutumpaa roolia julkisten palvelujen tuottajina.

Uusyhteisölliset pyrkimykset siirtää vastuu lähipalvelujen tuottamisesta julkiselta sektorilta yhteisöille ovat lähtökohtaisesti varsin kaukana Pohjoismaisen hyvinvointivaltion periaatteista. Tosiasia kuitenkin on, että jo tällä hetkellä seurakuntien diakoniatyö kantaa huomattavan osan huolenpitovastuusta, joka kuntien tulisi hoitaa. Tästä johtuen vastikkeellinen kumppanuus esimerkiksi tilaaja-tuottaja -mallissa (ks. Malkavaara 2007) olisi tasa-arvoisempi lähtökohta yhteistyölle kuin vastikkeeton hyväntekeväisyys, jota seurakunnat resursoivat omien verovarojensa tai vapaaehtoistyönsä kautta.

Näihin päiviin saakka seurakuntien mahdollisuutta toimia palveluntuottajana on rajannut niiden julkisyhteisöllinen rooli, mutta niiden uusi asemoituminen EU:n kontekstissa lähemmäksi kolmatta sektoria tai yrityskenttää (säätiot) on avannut niille mahdollisuuden tasa-arvoisempaan yhteistyöhön kuntien kanssa.

Toisin kuin perinteinen järjestökenttä, kirkko ja seurakunnat ovat valtion ja kuntien rinnakkaisjärjestelmiä. Kuntarakenne- ja soteuudistuksen myötä palveluverkossa on tapahtumassa muutoksia. Hallituspuolueiden yhdessä oppositiopuolueiden kanssa maaliskuun 2014 lopulla sopiman sosiaali- ja terveyspalvelujen uudistuksen tarkoituksena on järjestää kaikki sotepalvelut viiden erityisvastuualueen pohjalta. Sote-alueen tehtävänä on järjestää palvelut, mutta kunnat toimivat edelleenkin palvelujen tuottajina. Tässä kehyksessä seurakuntien rooli palvelujen tuottajina on vielä epäselvä. Kunnille jää kuitenkin edelleen järjestettäväkseen perustason hyvinvointipalveluja varhaiskasvatuksesta perhepalveluihin, jotka ne voivat tuottaa itse tai tilata muilta palveluntuottajilta. Seurakuntien tarjoamat palvelut diakoniatyöstä vanhus- ja perhepalveluihin tarjoavat todellisen mahdollisuuden palveluyhteistyöhön kuntien kanssa etenkin ennaltaehkäisevien palvelujen osalta. Koulutettuine ja ammattitaitoisine henkilöstöineen paikallisseurakunnat voivat olla palvelukumppaneina tuottamassa esimerkiksi osan vanhusten kotikäyntityöstä tai lasten päiväkerhoista.

Henkilöstön ohella merkittävänä resurssina palvelujen tuottamisessa ovat seurakuntien omistamat toimitilat, sillä tilakustannuksia karsiessaan kunnat pyrkivät siirtämään toimintojaan muiden yhteisöjen hallinnoimiin kiinteistöihin. Miksi siis sosiaaliryöntekijän tai terveydenhoitajan vastaanotto ei voisi toimia seurakunnan tiloissa niillä alueilla, joilta kunnalliset lähipalvelut ovat jo kadonneet?

Kuntien strategioissa painotetaan usein ennaltaehkäiseviä hyvinvointipalveluita. Kuitenkin niiden tuottaminen kuntien omana toimintana on käytännössä suhteellisen vähäistä. Seurakunnilla ja perinteisellä järjestökentällä on pitkä kokemus ennaltaehkäisevien palvelujen järjestämisestä, joten olisi luontevaa, että kunnat hankkisivat näitä palveluita niiltä.

Kumppanuus edellyttää kuitenkin selkeämpiä periaatteita palveluhankintoihin. Esimerkiksi Tampereella, jossa tilaaja-tuottaja -malli on ollut käytössä vuodesta 2007 alkaen, yhteistyön käytännöt vaihtelevat eri toimialoilla. Kuntaliiton asiantuntijan mukaan (Kuopila 2014) seurakunnat voivat tuottaa kunnille palveluita tilaaja-tuottaja -mallissa siten, että ne rinnastetaan palveluntuottajina kuntaorganisaation ulkopuolisiin tuottajiin, kuten esimerkiksi järjestöihin.

Mahdollisia rajauksia ja ehtoja palvelujen tuottamiselle ja tilaamiselle aiheuttaa kuitenkin esimerkiksi hankintalainsäädäntö.

Tällainen aitoon kumppanuuteen perustuva palvelukonsepti olisi omiaan vahvistamaan seurakuntien luonnetta ”palveluyhteisönä” ja lisäämään asukkaiden luottamusta laajemminkin suhteessa seurakunnalliseen toimintaan. Tämä puolestaan voisi vahvistaa seurakuntajäsenyyttä ja mahdollistaa myös erilaisen taksapolitiikan käyttöönottamisen seurakunnan jäsenille ja muille kuntalaisille.

Seurakuntien merkitystä seurayhteisöinä ja sosiaalisen pääoman rakentajina jäsenilleen ei voi korostaa liikaa. Seurakuntien pitää voida jatkossakin harrastaa diakoniatyötä omista lähtökohdistaan ilman, että se joutuu vastikkeetta kunta-sektorin hyväksikäyttämäksi. Hyväntekeväisyyden asemesta tarvitaan reiluja palvelusopimuksia ja aitoa kumppanuutta.

KIRJALLISUUS

- Angell Olav Helge & Pessi Anne Birgitte (2010) *Co-Operation in Welfare? Diaconia. Journal for the Study of Christian Practice* 1:1, 62–81.
- Ferguson Iain (2012). *From Modernisation to Big society: Continuity and Change in Social work in the United Kingdom. Cuadernos de Trabajo Social* 25:1 (Jan 2012), 19–31.
- Haavisto Ilkka (2011). *Valta yhteisöille! Mitä opittavaa Suomella on Ison-Britannian Big Societytystä? EVA Analyysi 7.9.2011.* Helsinki: EVA.
- Hakari Kari (2013). *Uusi julkinen hallinta – kuntien hallinnonuudistusten kolmas aalto? Tutkimus Tampereen toimintamallista.* Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 1871, Tampere University Press.
- Hakari Kari, Stenvall Jari & Rannisto Pasi-Heikki (2013). *Pormestarimalli ja kaupungin johtamisen muutos – uuden julkisen hallinnan näkökulma.* Hallinnon Tutkimus 32:2, 129–145.
- Harris John (2005). *Modernisoidut sosiaalipalvelut Ison-Britanniassa: sosiaalityö liikeyrityksessä nimeltä McKunta.* Janus 13:2, 154–171.
- Heikkilä Matti & Karjalainen, Jouko (2000). *Vuotoja hyvinvointivaltion turvaverkoissa – kansalaiskeskustelun merkitys suomalaisessa hyvinvointipolitiikassa.* Teoksessa Heikkilä Matti Karjalainen Jouko & Malkavaara Mikko (toim.) *Kirkonkirjat köyhyydestä.* Kirkkopalvelut, Helsinki, 231–232.
- Iivari Juhani & Karjalainen Jouko (1999). *Diakonian köyhät: Epävirallinen apu perusturvan paikkaajana.* Helsinki: Stakes, raportteja 235.
- Jordan Bill (2011). *Making sense of the ‘Big Society’: Social work and the moral order- Journal of Social Work* 2012:12, 630–646.
- Juntunen Elina (2011). *Vain hätäapua? Taloudellinen avustaminen diakoniatyön itseymmärryksen ilmentäjänä.* Helsinki: Suomen ev.lut.kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2011:3.
- Juntunen Elina, Grönlund Henrietta & Hii-lamo Heikki (2006). *Viimeisellä luukulla – Tutkimus viimesijaisten sosiaaliturvan aukoista ja diakoniatyön kohdentumisesta.* Helsinki: Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2006:7.
- Katajamäki Hannu (2010). *Uuden paikallisuuden aika. Uusi Paikallisuus-hankeen hankesuunnitelma.* Helsinki:

- Suomen Setlementtiliitto ry.
- Kettunen Paavo (2001). *Leipää vai läsnäoloa? Asiakkaan tarve ja diakoniatyöntekijän työnäky laman puristuksessa*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Koskiahho Briitta, Nurmi Johanna & Virtanen, Petri (1999). *Kansalaisen sosiaalipolitiikka; kansalaisyhteiskunta ja hyvinvointivaltio 2000-luvulla*. Helsinki: WSOY.
- Koskiahho Briitta (tulossa). *Kumppanuuden sosiaalipolitiikkaa etsimässä*.
- Kuivalainen, Susan (2013) *Toimeentulotuki 2010-luvulla. Tutkimus toimeentulotuen asiakkuudesta ja myöntämiskäytännöistä*. Helsinki: THL, Raportti 9/2013.
- Lehtinen Sanna (2013) *Julkisen sektorin apulaiset, kansalaisyhteiskunnan talokoolaiset. Suomen evankelis-luterilaiset seurakunnat Euroopan sosiaalirahaston projekteissa*. Helsinki: Helsingin yliopisto, teologinen tiedekunta.
- Lehtinen Sanna (2013) *Julkisen sektorin apulaiset, kansalaisyhteiskunnan talokoolaiset: Suomen evankelisluterilaiset seurakunnat Euroopan sosiaalirahaston projekteissa. Väitöstilaisuuden (6.9.2013) lectio praecursoria. Diakonin tutkimus 2/2013, 174–180*.
- Malkavaara Mikko (2000). *Diakonian, teologian ja diakonian teologian murrokset*. Teoksessa Heikkilä Matti, Karjalainen Jouko & Malkavaara Mikko (toim.): *Kirkonkirjat köyhyydestä. Kirkkopalvelut*. Helsinki, 17–57.
- Malkavaara Mikko (2002). *Sodasta laman kynnykselle – Köyhyys ja diakonia hyvinvointivaltiota rakentamassa*. Teoksessa Mäkinen Virpi (toim.) *Lasaruksista leipäjonoihin: Köyhyys kirkon kysymyksenä*. Atena Kustannus, Jyväskylä, 221–260.
- Markkola Pirjo (2000). *Synti ja siveys: Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. Helsinki: SKS.
- Matthies Aila-Leena, Kotakari, Ulla & Nylund, Marianne (1996). *Välittävät verkostot*. Tampere: Vastapaino.
- Matthies Aila-Leena (2013). *The Otherness of social work under neoliberal governance*. *Nordic Social Work Research*, 3:2, (November 2013), 149–158.
- Mustakallio Hannu (2002). *Köyhät, sairaut ja kirkko – Suomalaista diakoniaa 1800-luvulta 1900-luvulle*. Teoksessa Mäkinen Virpi (toim.) *Lasaruksista leipäjonoihin: Köyhyys kirkon kysymyksenä*. Atena Kustannus, Jyväskylä, 197–220.
- Pihlaja Ritva & Sandberg Siv (2012). *Alueellista demokratiaa? Lähidemokratian toimintamallit Suomen kunnissa*. Helsinki: Valtiovarainministeriön julkaisuja 27/2012. (http://www.vm.fi/vm/fi/04_julkaisut_ja_asiakirjat/01_julkaisut/03_kunnat/20120917Alueel/Alueellista_demokratiaa.pdf Luettu 17.5.2013)
- Roivainen Irene (2003). *Diakonian erityisyys sosiaalityössä*. Teoksessa Lahtinen Mikko & Toikkanen Tuulikki (toim.) *Anno Domini 2003. Diakoniatieteen vuosikirja*. Lahden Diakoniasäätiö & Lahden Diakonin Instituutti. Lahti, 28–29.
- Saari Juho (1993). *Subsidiariteetista*. *Janus* 2:2, 1–3.
- Sage Daniel (2012). *A challenge to liberalism? The communitarianism of the Big society and Blue Labour*. *Critical Social Policy* 32: 3 (Aug 2012), 365–382.
- Satka, Mirja (1994). *Sosiaalinen työ peräänkatsojamiehestä hoivayrittäjäksi*. Teoksessa: Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen (toim.): *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva: Suomalaisten sosiaaliturvan historia*. Sosiaaliturvan Keskusliitto, Helsinki, 261–339.
- Sipiläinen Ilkka (1996). *Kansankirkon haasteet*. Teoksessa: Matthies Aila-Leena, Kotakari, Ulla & Nylund Marianne (toim.) *Välittävät verkotot*. Vastapaino. Tampere, 49–58.
- Stepney, Paul & Popple, Keith (2008). *Social Work and the Community. A Critical context for Basingstoke: Practice*. Palgrave Macmillan.

Diakoniatyön kehittäminen Bikva-arvioinnin avulla Kuhmon seurakunnassa

Kaisa Karhu-Härkönen

Tausta

Diakonia-ammattikorkeakoulun opinnäytetyöni tavoite oli kehittää Kuhmon evankelis-luterilaisen seurakunnan diakoniatyötä Bikva-arvioinnin avulla. Tutkimusote oli kvalitatiivinen ja toimintatutkimuksellinen. Sovelsin tutkimuksellista kehittämistoimintaa ja tutkimusmenetelmän Bikva-arviointia. Arviointiin osallistui 99 ihmistä. Siinä selvitettiin Kuhmon seurakunnan diakoniatyössä myönteisinä, toimivina ja kehitettävänä koettuja asioita sekä diakoniatyön tulevaisuudennäkymää. Prosessi ajoittui loppukeväästä syksyyn 2012. Teoreettisena viitekehyksenä olivat toimintaympäristön muutokseen ja evankelis-luterilaisen kirkon diakoniatyöhön liittyvät asiat. Teoreettinen lähestymiskulma sisälsi myös osaamiseen ja sen kehittämiseen liittyvän tarkastelun. Tässä artikkelissa käsittelem tutkimuksellista kehittämistoimintaa, toimintatutkimusta, Bikva-arviointia ja antia diakoniatyön näkökulmasta.

Bikva-arviointi kokosi eri tahot yhteisen kehittämisen toimijoiksi. Työ oli osana diakoniatyön kehittämistä ja sitä voidaan hyödyntää kehittämisessä myös tulevaisuudessa. Osallistujat suhtautuivat arviointiin myönteisesti. Tämä on hyvä pohja jatkokehittämislle. Toimintaympäristön muutos koskettaa diakoniatyötä ja asettaa sille haasteita. Halusin opinnäytetyössäni tarkastella diakoniatyötä eri tahojen ja asioiden näkökulmista. Menetelmäksi valitsin Bikvan, koska se kokoaa eri tahojen näkemykset kehittämiseen. Mallissa haastatellaan ryhmähaastatteluina asiakas-, työntekijä-, johto- ja poliittisten päättäjien taso. Mallin etu on, että siinä kuulluksi tulevat eri tasot, ja asiakkaiden ääni on siinä vahvasti kuuluvissa, jolloin vuorovaikutteinen oppiminen ja asioiden konkreettinen muuttaminen mahdollistuvat.

Tutkimuksellisesta kehittämistoiminta ja toimintatutkimus

Toimintatutkimukselle tyypillisesti kehittämistyöni suuntautui käytäntöön. Kehittämistyössäni korostui eri toimijoiden osallisuus. Toimintatutkimus on tutkimusstrateginen lähestymistapa, joka voi käyttää välineenä erilaisia tutkimusmenetelmiä (Heikkinen 2005, 214). Se on tutkimuksellisen kehittämistoiminnan kansainvälinen suuntaus. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta yhdistää tutkimuksen ja projektitoiminnan periaatteita ja sitä voi lähestyä kehit-

tämisprosessin, toimijoiden osallisuuden sekä tiedontuotannon näkökulmista. Kehittämistoiminnan metodinen ydin rakentuu niiden avulla. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta on yleiskäsite, jossa käytännön ongelmat ja kysymykset ohjaavat tiedontuotantoa. Tietoa tuotetaan aidossa käytännön toimintaympäristössä ja hyödynnetään tutkimuksellisia asetelmia ja menetelmiä. Konkreettinen kehittämistoiminta määrittelee tutkimuksen reunaehdot. Tavoitteena eivät ole vain välittömät tulokset, vaan ne ja johtopäätökset pyritään nostamaan yleisemmälle tasolle käsitteelliseen muotoon. (Toikko & Rantanen 2009, 9–23.) Toimintatutkimus ja projekteissa tapahtuva tutkimus- ja kehittämistoiminta voivat olla kehittämistyötä tai kehittämistutkimusta (Anttila 1998 & 2007). Kehittämistyössäni kysymyksenasettelu tuli käytännön toiminnasta ja rakenteista pyrkimyksenään diakonityön kehittäminen Kuhmossa. Käytin Toikon ja Rantasen (2009) kehittämisen määrittettä, jossa vain tarpeen mukaan hyödynnetään tutkimuksen logiikkaa ja menetelmiä. Lähestyin heidän määrittelynsä mukaan tutkimuksen ja kehittämistoiminnan rajapintaa kehittämisen suunnasta.

Toimintatutkimukselle ei ole olemassa yhtä ainoaa eri tahojen hyväksymää määrittelyä. Käytetyt tutkimustekniikat vaihtelevat samoin kuin sovellettavat tai kehiteltävät teoriat, tutkimuksen kohteet ja kysymyksenasettelutkin. Aloitteentekijänä on usein tutkimuskohde tai sitä edustava taho. (Kuula 1999, 9–11, 218.) Tutkimusstrategiana on käytännön toiminnan ja teoreettisen tutkimuksen vuorovaikutus. Tieteellisenä lähestymistapana se sai alkunsa 1940-luvulla USA:ssa. Sosiaalipsykologi Kurt Lewiniltä tulevat toimintatutkimuksen peruskäsitteet yhteistoiminnallisuus, demokraattisuus sekä teoriaa ja käytäntöä muuttava luonne. Tutkimus on luonteeltaan sosiaalinen prosessi. (Aaltola & Syrjälä 1999, 13–14.) Tutkija toimii yhteisössä, jossa työtä reflektoidaan ja kehitetään, analysoidaan toiminnan historiallista taustaa, kehitetään vaihtoehtoja ongelmien ratkaisemiseksi ja tavoitteiden saavuttamiseksi sekä tuotetaan toiminnasta uutta tietoa ja teorioita (Heikkinen & Jyrkämä 1999, 25). Asioita pyritään muuttamaan ja kehittämään jatkuvan prosessin avulla paremmiksi. Olennaista on kiinnostus siitä, kuinka asioiden tulisi olla. (Aaltola & Syrjälä 1999, 18–21.) Toimintatutkimus voi vastata siihen, miksi asiat eivät muutu. Tällöin saatetaan saada esiin asenteita, valtarakenteita tai työkuultuureja, jotka eivät muutoin tulisi ilmi. Tutkittavat ovat aktiivisina subjekteina mukana prosessissa ja tutkimisen ohella tehdään yhteistyötä eri tahojen kanssa. (Kuula 1999, 9–50, 220.) Kuvaavia ovat sidos tiettyyn tilanteeseen, yhteistyö, osallistuvuus ja itsetarkkailu. Yleensä tarvitaan kaikkien toimijaosapuolten sitoutumista. (Metsämuuronen 2000, 28–29.)

Tutkimuskohteeni nousi työharjoittelustani. Ehdotin oppinnäytetyön tekemistä seurakunnalle ja se otettiin myönteisesti vastaan.

Toimintatutkimus on prosessien sisäistä ja ulkopuolista reflektointia sekä arvioivaa tietoa hyväksikäyttävä menetelmä. Prosessien tavoitteet ja ongelmat muotoillaan yhdessä tutkijoiden, systeemissä toimivien henkilöiden ja asiakkaiden kanssa. (Anttila 2007, 75–77.) Mukanaolijat tarkastelevat kriittisesti tekemisiään itse-, vuorovaikutteisen tai yhteisöllisen reflektion avulla. Pyrkimyksenä on päästä uudenlaisen toiminnan ymmärtämiseen ja kehittämiseen. Näin voidaan saavuttaa tuloksia, joita ei saada esille muilla menetelmillä. (Anttila 2007, 82; Kuula 1999, 93–94.) Toimintatutkimuksessa on useita vaihteita. Siinä toteutetaan samanaikaisesti tutkimus sekä käytännön tilanteen tai tutkittavan ilmiön tavoitteena oleva muutos. Painopisteenä on yleistettävän tiedon sijaan täsmällisen tiedon saaminen tiettyä tilannetta ja tarkoitusta varten. Tutkimuksessa hankitaan tietoa, jolla ohjataan käytäntöä. Ote soveltuu erilaisten organisaatioiden toimintojen kehittämiseen. (Anttila 2007; Järvinen & Järvinen 2004; Metsämuuronen 2006.) Pyrin kehittämisen avulla toimintatutkimukselle olennaiseen, mikä on Kuulan (1999) mukaan mahdollisimman reaaliaikaisesti asiointilojen muutos edistämällä niitä jollain lailla. Tuotin aineistoa ja sen pohjalta uutta tutkimuksellista tietoa. Monen eri tahon edustajat olivat aktiivisesti mukana Bikva-arvioinnissa toimijoina. Tutkimus- ja muutosprosessi pohjautui yhteistyölle. Myöhemmät tasot refleктоivat aiempien tasojen palautteita oppimisenäkökulmasta. Toimintatutkimus suuntautui käytäntöön eli diakoniatyön ja siihen liittyvien eri tahojen toimintaan. Kehittämistyössäni olennaiset yhteistyötahot olivat diakoniatyön asiakkaat, työntekijät sekä esimiehet ja päättäjät.

Kommunikatiivisessa toimintatutkimuksen perusta on, että käytäntö ja kieli ovat yhtenäisiä. Prosessi koostuu sarjasta demokraattista dialogia korostavia työkonferensseja tai kehittämispalavereja. Osallistujat tuottavat ongelmat, argumentit sekä ajatukset. Tutkijat ovat järjestämässä konferenssia ja esittelevät työskentelytavan. Perustana on tasavertaisen keskustelun vaikuttavuus. (Kuula 1999, 93–97.) Kehittämistyötäni ja sen sisältämiä toiminnallisia osuuksia voisi käyttää pohjana kehittämiskonferensseissa. Toisaalta kehittämistyöni jo sisälsi kehittämiskonferensseja.

Tutkijan on tiedostettava roolinsa ja toimintatutkimuksessa hän kuuluu itse systeemiin (Anttila 2007, 75–77). Keskeinen ristiriita on, kuinka paljon tutkijan on hyvä aktiivisesti vaikuttaa muutosprosessiin. Oleellista on siirtymä ekspertistä tutkittavien kanssa tasavertaiseksi osallistujaksi. Tasavertaisesti

osallistuva tutkija kohtaa kuitenkin hypoteettisia vaikeuksia. Osallistumisen aste riippuu ongelmien luonteesta, päämääristä, tutkimusryhmän kapasiteetista ja tutkijan taidoista. Tavoitteena on osallistuva toimintatutkimus, jossa pyritään saamaan tutkittavan organisaation jäseniä mukaan aktiivisiksi osallistujiksi tutkimusprosessin eri vaiheisiin. Tämä vahvistaa organisaatioiden omaehtoista oppimista. Toimintatutkimuksen käytäntö ja tutkijan suhde kentän toimijoihin on monimutkainen kokonaisuus. Yhteisöllä ei ole heti varmuutta, mitä tai ketä tutkija toiminnallaan palvelee. Hän saattaa saada valta-asetelmia ja hierarkioita horjuttavia tietoa. Epävarmuuden vyöhyke liittyy tutkijan position määrittelyyn. Hän ei aina asetu vakiona pysyvään positioon. Tutkija joutuu valitsemaan tietyn position tai liukumaan eri positioiden välillä. (Kuula 1999, 116–124.) Kehittämistyöni painottui osallistuvaan toimintatutkimukseen. Tutkittavan organisaation jäseniä oli hyvin mukana, sillä haastattelutasot edustivat organisaation eri tasoja. Omaan rooliini liittyi se, että olin seurakunnassa harjoittelijana eikä minulla ollut vakiintunutta roolia organisaatiossa.

Toimintatutkimus lähtee työelämän arjen, työn, tilanteen, ihmisen toiminnan selvittämisestä ja kartoittamisesta. Tutkijan ja kohteen välinen yhteistyö on keskiössä. Osallistuvien hyväksyntä toimintansa viitekehyksestä ja työryhmän tarvittavan työnjaon tekeminen on merkityksellistä. Osaamista edellyttää sekä osallistujien oma reflektointi että tutkijan vastuulla oleva toiminnan seuraaminen ja dokumentointi, jotta tarpeellinen tieto saadaan prosessoitua ja käyttöön. (Anttila 2007, 86.) Tavoitteeni oli diakoniatyön kehittäminen siten, että eri tahojen näkemykset tulevat huomioiduksi ja kuulluksi. Olin kiinnostunut sekä työntekijöiden että asiakkaiden, esimiesten ja päättäjien näkökulmista ja kokemuksista ja etsin aiheeseeni liittyviä muutos- ja kehittämistarpeita näiltä tasoilta Bikva- arvioinnin avulla. Kehittämistyötä käytettiin seurakunnassa toiminnan suunnittelun apuna. Arviointi oli osa asioiden konkreettista eteenpäin viemistä ja kehittämistä. Seurakunnassa asiaan suhtauduttiin myönteisesti ja todettiin arvioinnin toteutuvan sopivana ajankohtana ajatellen vuoden 2014 jälkeisen toiminnan ja diakoniatyön suunnittelua.

Bikva-arvioinnin tavoitteet

Hanne Krogstrup kehitti Tanskassa asiakaslähtöisen arviointimenetelmän eli Bikva-mallin. Mallista on saatu myönteisiä kokemuksia Tanskassa, Ruotsissa ja Norjassa. Menetelmää on kokeiltu myös Pohjoismaiden ulkopuolella. Suomessa sitä on käytetty mm. aikuissosiaalipalvelujen kehittämisessä. Bikva täydentää

perinteisiä asiakastytyväisyystutkimuksia. Alhaalta ylöspäin suuntautuvan kehittämismallin päätavoitteena on oppiminen ja kehittyminen. Bikvan käyttäminen edistää muutokseen johtavaa kehittämisprosessia. (Hänninen ym. 2007; Högnabba 2007, 14; Koivisto 2007; Krogstrup 2004, 7; Viitasalo & Erholtz 2007.) Mallin vaikutusmahdollisuudet ovat juuri kaksikehäisessä oppimisessa, jossa organisaatio näkee tilanteen monelta kannalta ja kyseenalaistaa toimintatapojaan. Oppimisessa saadaan lisätietoa mahdollisista ristiriitaisista tarpeista, työn toteutuksen edellytyksistä ja sen seurauksista. Tämä edellyttää ja vahvistaa avoimuutta asiakkaiden näkökannoille. (Krogstrup 2004.) Tarkoitus on saada tutkittavien näkökulmat ja ääni esiin sekä enemmän löytää tai paljastaa tosiasioita kuin todentaa väittämiä (Hirsjärvi ym. 2009, 161–164). Kehittämistyössäni myöhemmät tasot olivat kiinnostuneita aiempien tasojen palautteista ja ne herättivät keskustelua.

Tavoite on ottaa asiakkaat mukaan arviointiin sekä luoda yhteys asiakkaiden ongelmien ymmärtämisen ja palvelun välille. Työn luonne voidaan tulkita eri tavoin näkökulmasta riippuen. Asiakkailta on tietoa, josta on hyötyä toiminnan kehittämisessä. Asiakasvuoropuhelun kautta organisaatiot saavat tietoa tulevaisuuden vaatimuksista. Asiakkaiden osallistamisella tulevat esiin ongelmatkentät, joista kenttätyöntekijät, johtajat ja poliittiset päättäjät eivät ole tietoisia. (Högnabba 2007 & 2008; Krogstrup 2004.) Arvioijalla pitäisi olla käsitystä ja osaamista haastattelutekniikasta ja aineistojen analyysistä sekä jossain määrin tietoa kontekstista, jossa arviointia suoritetaan. Arvioijan ulkopuolisuuden perusteluna voi olla arvioinnin pysyminen mahdollisimman objektiivisena. Haastattelijan tehtävä on toimia prosessin ohjaajana ja asiakkaan äänen eteenpäin viejänä. Meta-arvioinnissa mukanaollessa Bikva-arvioinneissa yleensä minimissään kaksi oli arvioijana, mikä auttoi aineiston analyysivaiheessa ja haastattelutilanteissa. Yksin arvioijana toimimista kuvattiin ongelmalliseksi. Yhdessä toimineet arvioitsijat jakoivat roolit eli toinen oli haastattelutilanteissa puheenjohtajana ja toinen kirjaajana sekä kommentoijana. Arvioijan toimiessa yksinkin on sisä- ja ulkopuolisuuden roolin havaitsemisella ja miettimisellä vaikutusta prosessille. (Högnabba 2007.) Bikvaan olin tutustunut aiemmin sekä teoriassa että käytännössä. Olin tehnyt arvioinnin sosiaalisen työllistämisen alalta sekä ollut toisen henkilön toteuttamassa arvioinnissa työntekijätasolla mukava haastateltavana. Kehittämistyön konteksti oli minulle jossain määrin tuttu. Olin aiemmin toteuttanut arvioinnin yhdessä työparin kanssa ja se toimi hyvin. Nyt toimin kummassakin roolista yhtä aikaa, mikä oli haastavaa.

Yhdessä seurakunnan edustajien kanssa huolehdimme muista haastatteluihin liittyvistä asioista, kuten käytännön järjestelyistä ja henkilöiden kutsumisesta ryhmähaastatteluihin.

Kehittämistyön tavoitteet

Kehittämistyössä tavoitteeni oli selvittää haastateltavien näkemyksiä seuraavista asioista: 1. Mitä toimivaa Kuhmon seurakunnan diakoniatyössä on, 2. Mitä kehitettävää Kuhmon seurakunnan diakoniatyössä on ja 3. Millaisia näkemyksiä eri tahoilla on siitä, millainen diakoniatyön tulevaisuuden näkymä Kuhmossa on. Olin kiinnostunut seuraavien tahojen näkökulmista (yht. 99 hlöä), jotka muodostivat Bikva-arvioinnin haastattelutasot kehittämistyössäni:

1. Diakoniatyön asiakkaat eli eri diakoniatyön työmuotojen asiakasryhmien edustajat: lähimmäispalvelun ryhmä 22.5.2012 (10 hlöä), päihdeongelmaisten ryhmä (8 hlöä) 24.5.2012, ikäihmisten ryhmä (28 hlöä) 11.7.2012, mielenterveyskuntoutujien ryhmä (40 hlöä) 18.7.2012 sekä kaksi diakoniatyön avustusasiakasta yksilöhaastatteluna 5.6.2012
2. Diakoniatyöhön olennaisesti liittyvät työntekijät: diakoniatyöntekijät ja työalan pappi (3 hlöä) 28.5.2012 (lisäksi myöhemmin toteutuneiden asiakasryhmien haastatteluaineistojen kommentointi sähköisesti), nuorisotyöalan työntekijäryhmä 31.5.2012: kaksi pappia ja kaksi nuorisotyönohjaajaa
3. Esimiehet ja päättäjät: kirkkoherra, talousjohtaja sekä diakoniajohtokunnan, kirkkovaltuuston ja kirkkoneuvoston edustajat (4 hlöä) 26.6.2012 (lisäksi myöhemmin toteutuneiden asiakasryhmien haastatteluaineistojen kommentointi sähköisesti)

Arvioinnin kohde oli Kuhmon diakoniatyön kokonaisuus. Arvioinnin soveltuvuutta kehittämistyöhöni puolsi sen asiakaslähtöisyys ja se, että siinä käydään läpi monipuolisesti tasoja, jotka ovat mukana käyttämässä, toteuttamassa, arvioimassa ja päättämässä diakoniatyön asioista.

Bikva-arvioinnin toteutus

Bikva-mallissa asiakkaita pyydetään ryhmähaastattelussa kertomaan ja perustelemaan, mitä he pitävät myönteisenä ja kielteisenä heihin kohdistuvassa sosiaalisuudessa. Ryhmähaastattelun tuloksena saadaan tietoa kokemuksista ja subjektiivisia laatuarvioiteja. Asiakkaiden palaute esitellään kenttätyöntekijöille. Tarkoituksena on pohtia ryhmähaastattelussa, mihin asiakkaiden arviot heidän mielestään perustuvat. Ensisijainen tavoite on, että he pohtivat omaa toimin-

taansa. Asiakkaiden ja kenttätöntekijöiden ryhmähaastattelussa saatu palaute esitellään hallintojohdolle. Tarkoituksena on pohtia ryhmähaastattelussa syitä asiakkaiden ja työntekijöiden palautteeseen. Asiakkaiden, kenttätöntekijöiden ja hallintojohdon ryhmähaastattelusta saatu palaute esitellään poliittisille päättäjille. Tarkoituksena on saada heidän arviointinsa näiden toimijoiden palautteen syistä. (Krogstrup 2004.) Bikva-arvioinnin ohje (Krogstrup 2004) ja sen sovellus kehittämistyöhöni ovat:

1. Valitaan arviointiin osallistuvat sidosryhmät (asiakkaat, kenttätöntekijät, johtajat, poliittiset päättäjät) (Krogstrup 2004). Valittiin arviointiin aiemmin esitellyt haastatteluryhmät.
2. Sovitaan ja tiedotetaan ryhmähaastattelusta (Krogstrup 2004). Haastatteluihin osallistuminen oli vapaaehtoista. Tiedotuksena oli kirjallinen materiaali ja suullinen tiedotus.
3. Toteutetaan ryhmähaastattelu sidosryhmän kanssa (Krogstrup 2004). Lähes kaikki haastattelut olivat ryhmissä. Lisäksi tein kaksi yksilöhaastattelua. Haastattelut olivat kestoltaan alle tunnista puoleentoista tuntiin. Haastattelujen yhteydessä tein reaaliaikaisen dokumentoinnin, jonka tarkistutin haastattelussa olevilla. Toimin kirjurina ja puheenjohtajana.
4. Käsitellään ryhmähaastattelun tietoja (Krogstrup 2004). Tein reaaliaikaisen dokumentoinnin haastattelujen yhteydessä tietotekniikan avulla. Haastatteluryhmät ja yksilöhaastattelut pystyivät seuraamaan kirjausta koko ajan, koska sen heijastin tietokoneelta valkokankaalle. Dokumentoinnin kävin haastattelun kuluessa ja lopussa läpi ja tein tarvittavat korjaukset varmistaen, että asiat oli ymmärretty oikein. Kysyin luvan asioiden viemiseen seuraavalle tasolle.
5. Systematisoidaan haastattelusta saatu palaute (Krogstrup 2004). Raakateemoittelin ja analysoin edellä kuvatun reaaliaikaisen dokumentoinnin pohjalta olemassaolevan haastattelumateriaalin haastattelutasojen välissä.
6. Laaditaan haastatteluohje ketjun ”seuraavaa lenkkiä” varten. Kenttätöntekijöille esitellään heidän toimintatapojaan koskeva asiakkaiden palaute ja hallintojohdolle esitellään heidän toimintatapojaan koskeva asiakkaiden ja kenttätöntekijöiden palaute. Edelleen poliittisille päättäjille esitellään heidän toimintatapojaan koskeva asiakkaiden, kenttätöntekijöiden ja johdon palaute. (Krogstrup 2004.) Vein edellisiltä tasoilta kertyneen palautteen seuraavalle tasolle raakateemoittelun ja analysoinnin pohjalta. Koska haastattelujen aikataulut eivät edenneet aivan mallin järjestyksessä, refleктоivat työntekijä-, esimies- ja päättäjätaso muiden tasojen palautteita osin jälkikäteen sähköisesti.

Bikva-arviointi vietiin kehittämistyössäni tilanteisiin, joissa ryhmät olivat koolla. Tämän vuoksi haastattelut eivät edenneet suoraan mallin mukaan. Arvioinnin toteutumiseen vaikuttavat monet tekijät. Haastattelutasoissa sovelsin mallia siten, että yhdistin esimies- ja päättäjätason, jotta kukaan ei yksilönä tule tunnistetuksi haastatteluista. Lisäksi sovelluksena oli se, että arviointiin osallistui perusmallia huomattavasti laajempi joukko erityisesti asiakasryhmien osalta. Myös työntekijätasolla mukana olivat kahden työalan työntekijäryhmät. Asiakasryhmistä yhtenä oli lähimmäispalvelu, joka edustaa myös vapaaehtoistyötä. Kaksi asiakasryhmähaastattelua toteutui myöhemmin kuin kaksi ensimmäistä asiakasryhmähaastattelua. Tämä johtui seurakunnassa jo aiemmin sovitusta aikatauluista, sillä sovimme arvioinnin toteutuvan olemassa olevien ryhmien kokoontumiskerroilla. Lisäksi tein asiakashaastatteluissa kaksi yksilöhaastattelua diakoniatyön avustusasiakkaille yksityisyydensuojaan liittyvistä syistä. Kysyin jokaiselta prosessiin osallistuneelta suostumuksen osallistumiseen samalla kun kerroin, mistä on kyse. Esittelin menetelmän ja opinnäytetyöni viitekehyksen tiiviisti ja vastasin kysymyksiin. Leiri- ja virkistyspäiviin osallistujat saivat päivien ohjelman yhteydessä kirjallisena ennakkotiedon tulossa olevasta arvioinnista. Työntekijä-, esimies- ja päättäjätasoa tiedotin myös sähköpostitse arviointiin liittyvistä asioista. Kävin keskusteluja seurakunnan edustajien kanssa koko prosessin ajan. Yhteistyötahojen haastattelemine ei sisälly suoraan Bikva-malliin. Mielenterveyskuntoutujien ryhmähaastattelussa oli mukana heidän kanssaan työskenteleviä diakoniatyön yhteistyötahoja. Muiden yhteistyötahojen sekä liikunta- ja näkövammaisten ryhmien haastattelemine olisi ollut perusteltua, mutta minulla ei ollut siihen mahdollisuutta rajaamissyistä. Nykyinenkin haastateltavien määrä oli suuri.

Bikva-arvioinnissa ei ole välttämätöntä noudattaa mallin vaiheita kirjaimellisesti. Menetelmän soveltaminen on mahdollista ja arvioinnissa voi käyttää luovuutta. Vaiheita voi jättää pois ja toteuttaa arvioinnin organisaatioon ja kyseessä olevaan aiheeseen sopivasti. (Koivisto 2007, 49.) Kysyin peruskysymysten lisäksi, mitä haastatellut voivat oppia aiempien tasojen palautteista ja pyysin palautetta arviointiin osallistumisesta. Tavoitteeni oli, että joka tasolla haastatteluihin osallistuisi sen verran ihmisiä, että haastattelut toteutuisivat ryhmähaastatteluina. Ihmisiä oli ryhmäksi asti ja osa haastatteluryhmistä oli todella suuria, mutta haastattelut pysyivät kuitenkin koossa. Ryhmiin osallistuminen ja niissä omien mielipiteiden kertominen sekä keskustelu aiheista perustuivat vapaaehtoisuuteen. Asiakasryhmät olivat haastattelujen yhteydessä leiri- tai

virkistyspäivillä ja taustatilanne oli myönteisesti väritty. Päivät toteutuivat seurakunnan leirikeskuksessa. Sääkin suosi päiviä luoden hyvät puitteet haastatteluille. Tiloissa oli käytössä valkokangas ja minulla oli mukana kannettava tietokone sekä laite tietojen heijastamiseen valkokankaalle. Istuimme piirissä, joka edesauttoi vuorovaikutusta. Työntekijäryhmien haastattelut tapahtuivat kirkon yläsalissa, jossa oli sopiva tila haastatteluihin sekä tarvittavat tekniset valmiudet. Esimies- ja päättäjärühmän haastattelu tapahtui talouspäällikön työhuoneella.

Arvioijan on oltava neutraali ja annettava tilaa sekä aikaa kiirehtimättä haastateltaville (Högnabba 2007, 22). Yksin oli haasteellista sekä toimia puheenjohtajana että dokumentoida aineistoa. Hyvä puoli ryhmähaastattelussa oli, että sen avulla sain kerättyä tietoa monilta ihmisiltä yhtä aikaa. Haastateltavat saattavat auttaa toisiaan muistamaan asioita, joita yksin ollessa ei tulisi ajateltua. Ryhmähaastattelu on (mm. Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2010) nopeampi kuin saman henkilömäärän haastatteleminen yksi kerrallaan. Ryhmähaastattelun ongelmia ja haasteita voivat olla mm. aikatauluista sopimisen hankaluus ja ilmapiirin vaikutus siihen, ketkä, mitä ja milloin puhutaan. Yksilöhaastatteluun verrattuna ryhmähaastattelussa puhuminen vaatii enemmän rohkeutta. Haastattelijalle ryhmähaastattelu asettaa vaatimukseksi tilanteessa läsnäolemisen taidon ja ryhmässä hiljempaa olevien rohkaisemisen ottamaan osaa keskusteluun. Tekniikan toimiminen ja mahdollisen nauhoituksen yhteydessä toisten päälle puhuminen saattaa olla ongelma ja haastattelut on hyvä litteroida mahdollisimman pian ryhmähaastattelun jälkeen, jotta puhutut asiat ovat muistissa. (Hirsjärvi & Hurme 2000; Eskola & Suoranta 1998.) Arvioinnissa tein ryhmähaastatteluina lähes kaikki haastattelut. Se oli järkevää ajankäyttöisesti, menetelmällisesti sekä sisällöllisesti. Lisäksi tein kaksi asiakashaastattelua yksilöhaastatteluina tietosuojasyistä. Ryhmät olivat erisuuruisia. Isoissa ryhmissä kaikki eivät keskusteluun osallistuneet. Kysyin koko ryhmältä näkökantoja ja rohkaisin osallistumaan keskusteluun. Ihmiset olivat haastatteluissa aktiivisia ja asioista käytiin keskustelua haastatteluissa. Tunnelma oli välitön ja myös huumori kukki tilanteissa. Hiljaa olevatkin keskittyivät tilanteisiin ja sanatoman vuorovaikutuksen myötä olivat mukana. Koin ihmisten aidosti olleen läsnä. Ikäihmisten ryhmässä kaksi vanhaa herraa käytti hetken ryhmän aikana menneiden muisteluun, mutta ryhmäkeskustelu jatkui Bikva-aiheista.

Bikva-arviointiin ei varsinaisesti sisälly yhteenvetokeskustelua (Högnabba 2007). Olisi ollut antoisaa järjestää loppukoontina yhteenvetokeskustelu, johon

kaikki prosessiin osallistuneet olisi kutsuttu. Esittelin opinnäytetyöni ja arvioinnin koonnin diakoniatyön johtokunnassa.

Aineiston analysointi

Aineiston analysointia kehittämistyössäni pääpiirteittäin kuvasivat seuraavat vaiheet: 1. Bikva-arvioinnin aikana tapahtuva analysointi, 2. laadullinen aineistolähtöinen sisällönanalyysi ja 3. tarkennettu analysointi, teemoittelu ja peilaaminen teoreettiseen viitekehukseen. Triangulaatiossa yhdistetään tutkimuksessa erilaisia menetelmiä, tutkijoita, tietolähteitä tai teorioita ja se on tapa parantaa tutkimuksen luotettavuutta (Tuomi & Sarajarvi 2002). Tutkijan on työstettävä aktiivisesti aineistostaan analyysi ja tulkinta, minkä voi tehdä eri tavoin (Eskola 2010, 180–183). Hyödynsin aineistotriangulaatiota. Aineiston analysoin laadullisen aineistolähtöisen sisällönanalyysia soveltaen sekä Eskolan (2010, 180–183) määrittämän teoriasidonnaisena analyysin avulla. Aineiston analysoin kvalitatiivista aineistolähtöistä sisällönanalyysiä mukaillen (Metsämuuronen 2006, 124–127; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2010; Tuomi & Sarajarvi 2002).

Koodauksessa ja aineiston käsittelyssä tärkeää on se, miten asiakkaan ääni kulkee vaiheissa mukana (Högnabba 2007, 28). Käytin raportoidessani haastateltavien lainauksia tulkinnan perusteluna (mm. Moilanen & Rähä 2010). Suoritin arvioinnin bikvamaiseen tapaan. Vaiheita noudatin osin mallin mukaisesti ja osin soveltaen. Arvioinnin toteutus tapahtui sovelletusti eri tasojen ryhmähaastatteluina ja arvioinnin yhteenvedon kokoamisena. Bikvaa voi käyttää sovelletusti käyttäen erilaisia menetelmiä ja ottaen organisaatioon sopivat tarkoituksenmukaiset vaiheet mukaan arviointiin (Koivisto 2007). Kokosin aineiston teemoittain jäsenellen kuljettaen haastattelutilanteista tallennettuja dokumentteja. Eri haastattelutasojen ääni kuuluu raportissa.

Haastatteluaineisto kootaan Bikva-arvioinnissa ennen kuin haastatteluohjeita esitellään seuraavalle taholle (Högnabba 2007, 28). Aineiston käsittely on hyvä aloittaa kenttävaiheen kuluessa, jolloin analyysi voi suunnata, kohdentaa ja tarkentaa tutkimustehtävää (Kiviniemi 2010, 79). Teemoittamisessa pelkistään aineistoa etsimällä tekstin olennaisimmat asiat. Teemojen kautta pyritään saavuttamaan tekstistä merkityksenantojen ydin (KvaliMOTV 2009; Moilanen & Rähä 2010, 55). Laadullisessa tutkimuksessa aineistoa tarkastellaan kokonaisuutena, jonka analyysissa on havaintojen pelkistämisen ja arvoituksen ratkaisemisen vaiheet. Teoreettinen viitekehys määrää millainen aineisto kannattaa kerätä sekä millaista menetelmää käyttää analyysissa. (Alasuutari 2007, 38–51,

78–88.) Aineiston hahmottumisen kannalta on tärkeää käydä se läpi moneen kertaan. Yhtenäinen alkuperäismateriaali jaetaan tutkimusongelman kannalta mielekkäiksi osiksi. (Syrjälä ym. 1995, 163.)

Aineiston kokoamisen yhteydessä litteroin aineiston. Analyysivaiheet tein Bikva-mallia soveltaen. Haastattelujen jälkeen raaka-analysoin aineiston ja tein haastatteluohjeen seuraavaa haastattelutasoa varten. Haastatteluissa tein reaaliaikaisen dokumentoinnin. Haastateltavien kanssa kävin kirjatun aineiston läpi ja kysyin luvan siihen, mitä saan viedä aineistosta eteenpäin seuraavalle tasolle. Haastattelun jälkeen katsoin aineiston läpi sitä teemoitellen. Aloitin aineiston analyysin siten, että merkitsen eri väreillä eri tasojen tuottaman aineiston. Tämän jälkeen aloin etsiä pääteemoja aineistosta ja teemoittelin aineiston aineistolähtöisesti pääteemoiksi. Kokosin samoja pääteemoja koskevat vastaukset kunkin pääteeman alle. Jatkona kokosin pääteemojen alle alateemat. Analysoin aineiston laadullisen sisällönanalyysin keinoin ja Bikva-menetelmää soveltaen. Aineiston läpikäyntiä ja jäsenystä tein prosessinomaisesti. Teoreettinen viitekehyseni koostui toimintaympäristön kuvauksen lisäksi diakoniatyöhön sekä osaamiseen ja sen kehittämiseen liittyvistä näkökulmista.

Kehittämishankkeen arviointi

Hankkeen arvioinnissa eli evaluaatiossa on eroteltavissa useita tasoja. Tutkijan tehtävänä on määrittää oma roolinsa menetelmien käyttäjänä. (Anttila 2007, 59, 65). Kehittämishankkeissa on tärkeää määritellä tavoite, millaisiin vaikutuksiin hankkeessa pyritään ja millä keinoin vaikutus pyritään saamaan aikaan. Toimijoiden sitoutumisella on merkitystä hankkeen vaikuttavuuden kannalta. (Rantanen 2004.) Prosessi osoitti yhteistoiminnan tärkeyden ja ihmisten osallisuuden merkityksen.

Tutkimuksen luotettavuudessa ja pätevydessä on kyse uskottavuudesta ja vakuuttavuudesta. Niitä voidaan parantaa kriittisellä ja arvioivalla työasenteella sekä kokonaisvaltaisen kriittisellä tarkastelulla. (KvaliMOTV 2009.) Tiedonhankinta- ja tutkimusmenetelmien tulee olla tieteessä hyväksytyjä ja eettisesti kestäviä. Toimintatutkimuksessa edellytetään tutkittavien subjektiarvos- tusta. Tutkijaksi kehitytään kokemuksen sekä oman muutoksen ja kehityksen kautta. (Kuula 1999, 94–97, 208; 2002, 1–3.) Tutkimus- ja kehittämishankkeen pätevyys- ja luotettavuuskriteerejä ovat myös luotettavuus, realismi, käytännönläheisyys, merkittävyys, resurssien puitteissa oleminen sekä tuloksellisuus. Hankkeen kehittämistä, interventioiden kulkua ja vaikutuksia täytyy ohjata

sisäisen reflektion ja ulkoisen palautteen mukaan. (Anttila 2007 & 2008.) Toimin koko prosessin ajan avoimesti ja yhteistyössä kehittämisprosessissa mukanaolevien kanssa. Asetin kehittämistyöhön liittyvät asiat avoimesti arvioitavaksi ja toimin eettisesti. Arvostin arviointiin osallistuvia ja olin kiinnostunut heidän näkemyksistään. Bikvan käyttäminen toi lisäarvoa ja ulottuvuutta diakoniatyön kehittämiseen. Sain mahdollisuuden toimintatutkimuksen ja Bikva-arvioinnin tekemiseen diakoniatyön viitekehyksessä. Tämä oli oppimisprosessi. Arvioinnin tarkoitus oli palvella käytännön työelämää ja se suunniteltiin yhdessä työelämäedustajien kanssa.

Arviointistandardeja käytetään yksittäisissä arvioinneissa tarkistuslistamaisesti, laatuksiteereinä tai jo tehtyjen arviointien meta-arvioinnissa (Virtanen 2007, 75–79). Högnabba (2007) on luonut Bikva-menetelmää käyttäneiden hankkeiden meta-arviointitutkimukseensa arviointikriteerit ottaen lähtökohdakseen Amerikan arviointiyhdistyksen arviointistandardit. Avaan seuraavaksi arviointikriteereitä ja niiden toteutumista tässä arvioinnissa.

1. Hyödynnettävyys. Onko arviointi toteutettu Bikva:n vaiheiden mukaan ja näkykö asiakkaan ääni arviointimallin eri vaiheissa sekä onko hyötyjä tai vaikutuksia pystytty arvioimaan? (Högnabba 2007, 17.) Arviointi on toteutettu mallia soveltaen. Asiakkaiden ääni kuuluu koko prosessissa. Arviointia on hyödynnetty diakoniatyöalan suunnittelussa.
2. Sopivuus, asiallisuus ja eettisyys. Miten arviointiprosessi on edennyt, miten tulokset on raportoitu ja onko asiakkaille kerrottu, raportoitu prosessista ja tuloksista? (Högnabba 2007, 17.) Tulokset on raportoitu avoimesti ja lukija voi seurata prosessia kirjallisessa työssä. Asiakkaat ovat nähneet omien vastauksiensa kirjauksen ja antaneet luvan eteenpäin vietäviin asioihin. Asiakkaille on kerrottu koko prosessi.
3. Toteutettavuus ja sovellettavuus. Miten malli sopi valittuun tutkimus- tai arviointikysymykseen ja miten arvioija on valittu? (Högnabba 2007, 17.) Valitsin mallin saadakseni eri tasot mukaan ja koska se sopi kehittämiskysymyksiin. Olen tehnyt Bikva-arvioinnin aiemmin sekä ollut osallistujana arvioinnissa työntekijätasolla. Tässä arvioinnissa olin harjoittelijan roolista käsin arvioinnin tekijänä.
4. Täsmällisyys ja tarkkuus. Miten raportti on kirjoitettu sekä mitä tai millä menetelmällä on analysoitu? (Högnabba 2007, 17.) Raportoin avoimesti ja siten, että lukija voi seurata sekä arvioida prosessia.

Kehittämistoiminnassa voi olla haastavaa saada eri toimijat mukaan. Kehittäjältä edellytetään osallistumista konkreettiseen toimintaan ja pyrkimystä aitoon dialogiin käytännön toimijoiden kanssa. (Toikko & Rantanen 2009, 8–17.) Mikäli työyhteisöissä ei tapahdu oppimista eikä siellä ole halua kehittää, Bikvan käyttö jää ulkopuoliseksi, kertaluonteiseksi ilmiöksi. Bikva-arvioinnin tarkennetun ohjelmateorian mukaan tulosten saavuttamiseen vaikuttavat työntekijöiden kyky kuunnella asiakkaita, uudenlaisen tiedon muodostus, arvokeskustelu, johdon tuki sekä reflektiivinen avoin keskustelumahdollisuus. Menetelmällä voidaan lisätä myös organisaation oppimista ja tutkivaa työtettä ja menetelmää on mahdollista käyttää kehittämisen, arvioinnin ja tutkimuksen välineenä. (Högnabba 2007, 28–32.) Kehittäminen on oppimisen ja omaksumisen prosessi. Arvioinnissa onkin suuntauduttava myös prosessimaiseen ihmisten väliseen vuorovaikutukseen perustuvaan toiminnan tarkasteluun. (Seppänen-Järvelä 2003 & 2006.) Osallisuuden huomioon käytettävissä menetelmissä. Eri vaiheet toteutettiin vuorovaikutteisesti. Toimijoiden mukaan saamisessa oli merkittävä rooli seurakunnalla. Seurakunnassa on käytetty opinnäytetyötä apuna diakonia-työalan kehittämisessä.

Kehittämishankkeen tuloksia ja johtopäätöksiä

Tulokset esittelen kokonaisuudessaan opinnäytetyössäni aineistolähtöisen analyysin pohjalta teoreettiseen viitekehykseen peilattuina. Eri tahojen vastaukset ovat erotettavissa värikoodien mukaisesti. Olen merkinnyt lukijan nähtäväksi asiat, joissa työntekijä- sekä esimies- ja päättäjätason ryhmä ovat kommentoineet muiden tasojen palautteita. Tässä esittelen lyhyesti vain pääkohdat.

Haastateltavien myönteisiksi ja toimiviksi kokemissa asioissa pääteemoiksi muodostuivat diakoniatyön rakenne ja resurssit, diakoninen auttaminen, kotikäynnit työmuotona, eri ryhmille tarkoitetut palvelut, erilaiset tapahtumat, yhteistyö ja diakoniatyöntekijät ja heidän mahdollisuutensa kehittyä ammatillisesti. Alateemoja tarkennan opinnäytetyössäni sanallisesti. Arvioinnissa tulivat esille lähes kaikki diakoniatyön perusfunktiot (mm. Veikkola 2002, 115–118). Arvioinnin aineisto tuo esiin diakoniatyön moniulotteisuuden ja erilaiset työmuodot. Arvioinnissa diakoniatyötä selvästi arvostettiin. Kuhmon seurakunnan diakoniatyöhön liittyvät asiat mukailivat selkeästi teemoja, joita diakoniatyöhön, kirkon alaan ja toimintaympäristön muutokseen liittyvissä tutkimuksissa viime aikoina käsitelty. Näitä aiheita olen eritellyt tarkemmin opinnäytetyöni teoreettisessa viitekehyksessä.

Arvioinnissa kehitettäviksi asioiksi haastatteluissa tulivat pääteemoina esiin resurssit, vapaaehtoistyön tulevaisuus ja seurakunnan yhteinen diakonia, diakoniatyön jalkautuminen, yhteistyö ja tiedotus, retkitoiminta sekä työnohjaus, koulutus ja aika hengellisen elämän hoitamiseen. Alateemoja kuvataan tarkemmin opinnäytetyössäni. Haastatteluvastauksissa osa toimivista ja kehitettävistä sekä tulevaisuuden teemoista liittyy samoihin ilmiöihin, joita on eri haastatteluissa tarkasteltu eri näkökannoilta. Tämä ei ole ristiriitaista, koska jo toimivissakin asioissa voi olla myös kehittämistä. Haastatteluvastauksissa kuuluvat eri tahojen äänet ja näkökulmat, jolloin samoja asioita on tarkasteltu erilaisilta kannoilta.

Tulevaisuuden näkymään liittyviksi pääteemoiksi haastatteluissa muodostuvat resurssit ja diakoniatyöntekijöiden määrä. Pääteemoiksi tulivat myös vastuu lähimmäisistä, Kuhmon tulevaisuudennäkymä yleensä sekä toimintaympäristön muutoksen vaikutus diakoniatyöhön. Alateemoja käsitellään tarkemmin opinnäytetyössäni.

Haastattelupalautteessa arvioinnin koettiin herättäneen keskustelua ja olleen tilanteena myönteinen. Menetelmä koettiin myönteisenä. Bikva-arviointi oli uusi asia suurimmalle osalle mukana olleista. Muutama kuvasi, että oli ollut hankalaa kertoa mielipiteitään. Palautteissa tuli vahvasti esille eri ryhmissä se, että arviointi ja siihen osallistuminen herättivät keskustelua. Toisaalta nuorisotyöalan työryhmässä keskustelua oli asiakasryhmistä, joita arvioinnissa ei ole haastateltu. Aivan kaikkia diakoniatyön asiakasryhmiä arviointiin ei osallistunut, koska arviointi olisi muutoin paisunut liian suureksi.

Bikva-arviointia voi tarkastella hyvänä käytäntönä eri tahojen voimavarojen yhdistämisessä yhteisen aiheen kehittämiseksi. Arvioinnin arvo kehittämistyön kontekstissa oli eri näkökulmien yhteensaattamisessa ja yhteisen keskustelun avaamisessa. Arviointi mahdollistaa eettisen pohdinnan ja asioiden rakentavan kyseenalaistamisen sekä kehittämisen. Bikva-arviointeja ei ole tietääkseni aiemmin tehty diakoniatyöstä ja Bikva-arviointi on Kainuussa melko vähän käytetty arviointimenetelmä. Arvioinnin koin antoisaksi ja pääsin sen kautta tutustumaan Kuhmon seurakunnan diakoniatyöhön uudelta näkökannalta. Diakoniatyö näyttäytyi hyvin moniulotteisena ja arvostettuna. Kehittämisehdotukset olivat arvostavasta näkökulmasta rakentavassa ilmapiirissä kerrottuja. Arvioinnissa diakoniatyö sai hyvin myönteistä palautetta työalan kohtaamista haasteista huolimatta. Työalan sisällä ilmeni mielestäni sisäisen yrittäjyyden ja kutsumuksen asenne työalaa kohtaan. Työntekijäryhmä piti diakoniatyötä omanaan ja sitoutui

siihen vahvasti. He refleктоivat työalansa asioita ja suhtautuivat kehittävästi työalaansa ja työhönsä. Myönteistä oli myös se, että arviointiin osallistuneet työntekijä- ja esimies- sekä johtotason ryhmät olivat moniammatillisia. Asia-ryhmät olivat monipuolisesti diakoniatyöalaa edustavia. Kokonaisuudessaan diakonian työala oli monipuolisesti esillä arvioinnissa. Tältä pohjalta on hyvä jatkaa työalan kehittämistä eteenpäin.

Jatkokehittämisessä kannattaa hyödyntää tulevaisuudessakin eri tahoja. Yksi mahdollisuus olisivat diakoniatyön kehittämispäivät, joihin voitaisiin koota eri tahojen edustajia. Tämä voisi auttaa myös vapaaehtoisten sitoutumista tulevaisuudessa ja edistää yhteistä diakoniaa, lähimmäisvastuuseen kasvattamista ja ohjaamista, jotka nousivat kehitettävänä asioina esille. Kehitettäväksi asiaksi diakoniatyössä muodostui mm. yhteistyö seurakunnan muiden työalojen kesken. Tästä esimerkkinä oli nuorisodiakonian kehittäminen. Toimintaympäristön muutokseen ja kirkon eri työalojen haasteisiin vastaamiseksi kannattaa uudistaa organisaation sisäisiä toiminta- ja kehittämistapoja. Yksinhuoltajaperheille tarjottavat leirit tulivat kehittämishaasteeksi. Tässä kehitettävässä työmuodossa olisi oivallinen mahdollisuus edistää seurakunnan eri työalojen välistä yhteistyötä sekä tehdä yhteistyötä myös mahdollisten muiden tahojen kanssa. Seurakunnan työalojen välisen yhteistyön kehittämisessä esiin tuli rippikoulutyö, jonka osalta diakonia- ja nuorisotyö voisivat tehdä rippikouluun osallistuvien nuoriin ja heidän perheisiinsä liittyvää yhteistyötä. Arvioinnin eri haastattelutasot toivat esiin melko yhteneväisiä teemoja, kuten diakoniatyön tulevaisuuden näkymään liittyvänä asiana resurssit. Selkeästi eri haastatteluryhmien yhteinen asia oli huoli diakoniavirkojen määrästä ja säilymisestä.

Kehittämistyön osa-alueita voi käyttää organisaation kehittämisen apuna. Arvioinnin uusiminen myöhemmin on yksi mahdollisuus organisaation kehittämisesä. Arvioinnissa esiin nousseita asioita voisi hyödyntää mahdollisen diakoniatyön asiakas- ja sidosryhmäpalautekyselyjen kysymysrungossa. Pääteemat ovat laajoja kokonaisuuksia ja niistä löytyy tarkentavan tutkituksen ja kehittämisen aiheita. Jatkokehittämisenä voisi olla tutkivan ja kehittävän työotteen edistämisen jatkaminen. Jatkokehittämisenä voisi olla myös osaamisen kehittämisen prosessi seurakunnassa, jolloin seurakunnan eri toimijat voisivat yhdessä pohtia ja suunnata nykyistä ja tulevaisuudessa tarvittavaa osaamista sekä keinoja sen kehittämiseen. Strategiatyön jalkauttaminen ja monitoimijaisuus voisivat olla jatkokehittämisen aiheita. Haastatteluissa tuli esiin huoli haja-asutusalueilla asuvien palveluista ja siitä, tavoittaako diakoniatyö harvaanasutuilla alueilla

asuvat ihmiset. Kenties kyläyhteisödiakoniassa voisi kokeilla esimerkiksi kylätaloilla tapahtuvaa diakoniapäivystystä. Eri palveluja järjestävien ja tarjoavien tahojen kesken voisi ehkä pilotoida haja-asutusalueiden palvelubussitoimintaa, jossa yhtenä palveluna voisi olla diakoniatyö. Syrjäytymistä ehkäisevän ja osallisuutta vahvistavan työn näkökulmasta myös esimerkiksi terveys-, päihde- ja välityömarkkinapalveluille olisi tarvetta haja-asutusalueilla. Haja-asutusalueiden haasteet ovat monitasoisia ja kenties diakoniatyö voisi yhdistää voimavarat muiden toimijoiden kanssa uusien toimintamallien kehittämisessä.

Osaamisen ja sen johtamisen kannalta jatkokehittämiseen haastaa jatkuva toimintaympäristön muutos. Myös esimiehet ja luottamushenkilöt saivat arvioinnissa myönteistä palautetta ja diakoniatyön rakenteeseen liittyvät asiat vaikuttivat toimivan hyvin. Strateginen näkökyky ja vaihtoehtojen etsiminen ovat kuitenkin aina ajankohtaisia toimivien ratkaisujen löytämisessä. Yksi mahdollisuus on käyttää apuna niin kutsuttua sinisen meren strategiaa (mm. Kim & Mauborgne 2010). Sitä voisi soveltaa siten, että diakoniatyön kehittämistä tarkasteltaisiin nelikenttänä, jonka osiot muodostuvat poistettavista, korostettavista, supistettavista sekä luotavista asioista (Kim & Mauborgne 2010). Kehittäminen aloitetaan siitä, missä tilanteessa ollaan. Kehittämisessä ihmiset, yhteistyö ja kumppanuus ovat merkittäviä, näiden avulla saavutetaan synenenergiaetua sekä avataan latua tulevaisuuden tavoitteisiin. Seuraava kiinalainen sanalasku kuvaa mielestäni diakoniatyötä ja kehittämistä hyvin: ”Mene ihmisten luo, elä heidän kanssaan, opi heiltä, rakasta heitä. Ala siitä mitä he osaavat, rakenna sille, mitä heillä on.”

LÄHTEET

- Aaltola, Juhani & Syrjälä, Leena (1999) Tiede, toiminta ja vaikuttaminen. Teoksessa Hannu L.T. Heikkinen & Rauno Huttunen & Pentti Moilanen (toim.) (1999) Siinä tutkija missä tekijä -toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. Jyväskylä: Atena-Kustannus, 11-24.
- Alasuutari, Pertti (2007) Laadullinen tutkimus. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Anttila, Pirkko (2008) Koulutusmateriaali. AKATIIMI Oy.
- Anttila, Pirkko (2007) Realistinen evaluatio ja tuloksellinen kehittämistyö. Hamina: Akatiimi.
- Anttila, Pirkko (1998) Tutkimisen taito ja tiedon hankinta. Tutkimusmenetelmien sähköisessä muodossa oleva menetelmäsiakirja. Viitattu 29.7.2009. www.metodix.com.
- Eskola, Jari (2010) Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (2010) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen

- teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Juva: PS-kustannus, 179–203.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Heikkinen, Hannu L.T. (2005) Toimintatutkimus – toiminnan ja ajattelun taitoa. Teoksessa Pekka Räsänen & Anu-Hanna Anttila & Harri Melin (toim.) (2005) Tutkimus menetelmien pyörteissä. Juva: PS-kustannus, 214–229.
- Heikkinen, Hannu L.T. & Jyrkämä, Jyrki (1999) Mitä on toimintatutkimus. Teoksessa Hannu L.T. Heikkinen & Rauno Huttunen & Pentti Moilanen (toim.) Siinä tutkija missä tekijä -toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. Jyväskylä: Atena-Kustannus, 25–56.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2000) Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Saja-vaara, Paula (2009). Tutki ja kirjoita. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Högnabba, Stina (2007) Asiakkaan ääntä etsimässä. Kahdeksan Bikva menetelmää käyttäneen hankkeen meta-arviointi. Hyvinvointipalvelujen vaikuttavuuden arvioinnin Diploma-koulutuksen 2005–2007 diplomatyö. Helsingin yliopisto, Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia. Viitattu 5.12.2008.
- Högnabba, Stina (2008) Muuttaako asiakkaan puhe työkäytäntöjä? Tutkimus Bikva-arviointimenetelmän vaikutuksista. Stakesin raportteja 34/2008. Helsinki: Stakes.
- Hänninen, Kaija & Julkunen, Ilse & Hirsikoski, Riitta & Högnabba, Stina & Paananen, Ilkka & Romo, Henna & Thomasen, Tarya (2007) Asiakkaat oppimisen käynnistäjinä. Raportti BIKVA – arviointimenetelmän oppimisen kehistä. Stakesin raportteja 6/2007. Stakes Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki: Valopaino Oy.
- Järvinen, Pertti & Järvinen, Annikki (2004). Tutkimustyön metodeista. Tampere: Opinpaja.
- Karhu-Härkönen, Kaisa (2012) Diakonia-työn kehittäminen Bikva-arvioinnin avulla Kuhmon seurakunnassa. Diak Etelä, Järvenpää, syksy 2012, 117 s. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Sosiaalialan koulutusohjelma, Diakonia-työn suuntautumisvaihtoehto, sosionomi (AMK) + kirkon diakonia-työntekijän virkakelpoisuus. Opinnäytetyön ohjaaja Kai Henttonen.
- Kim, W. Chan & Mauborgne, Renée (2010) Sinisen meren strategia. Talentum.
- Koivisto, Juha (2007) Kuinka paljon asiakkaan sana painaa. Bikva-menetelmän relationaalinen arviointi. Stakesin raportteja 21/2007. Helsinki: Stakes.
- Krogstrup, Hanne Kathrine (2004) Asiakaslähtöinen arviointi Bikva-malli. Hyvät käytännöt. Menetelmä -käsikirja. Helsinki: Stakes.
- Kuula, Arja (2002) Elore 2/2002, 9. vuosikerta. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.
- Kuula, Arja (1999) Toimintatutkimus. Kenttätyötä ja muutospyrkimyksiä. Tampere: Vastapaino. Tammer-Paino Oy.
- Kvalimotv (2009) Kaikille avoin kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien oppimisympäristö. Viitattu 29.7.2009. <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/index.html>.
- Metsämuuronen, Jari (toim.) (2006) Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Metsämuuronen, Jari (2000) Laadullisen tutkimuksen perusteet. Metodologia -sarja 4. Vöru, Viro: Jaabes OÜ.
- Moilanen, Pentti & Rähä, Pekka (2010) Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (2010) Ikku-noita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Juva: PS-kustannus, 46–69.
- Rantanen, Teemu (2004) Kehittämishanke vaikuttajana. Ammattikorkeakoulu-

- opettajan luento Laurea-ammattikorkeakoulussa 3.6.2004 ja tilaisuuden koulutusmateriaali.
- Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka Anna (2010) Laadullisen tutkimuksen oppimisympäristö on kvalitatiivisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Sivuston sisällöllisen rakenteen on laatinut Jari Eskola. Viitattu 17.10.2010.
- Seppänen-Järvelä, Riitta (2003) Prosessiarviointi kehittämissuunnitelmassa. Opas käytäntöihin. FinSoc. Työpapereita 1/2003. Helsinki: Stakes.
- Seppänen-Järvelä, Riitta (2006) Suunnittelurationalismista hyviin käytäntöihin. Kehittämisen menetelmien ja ajattelutapojen muodonmuutos. Teoksessa Riitta Seppänen-Järvelä & Vuokko Karjalainen (toim.) (2006) Kehittämistyön risteyskysymyksiä. Vaajakoski: Gummerus.
- Syrjälä, Leena & Ahonen, Sirkku & Syrjäläinen, Eija & Saari, Seppo (1995) Laadullisen tutkimuksen työtapa. Rauma: Kirjayhtymä. Kirjapaino West Point Oy.
- Toikko, Timo & Rantanen, Teemu (2009) Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Näkökulmia kehittämissuunnitelmien osallistamiseen ja tiedontuotantoon. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy.
- Tuomi Jouni, & Sarajarvi, Anneli (2002) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Veikkola, Juhani (2002) Diakonian perustehtävä, visiot ja tavoitteet. Teoksessa Riitta Heloskoski & Esko Koskenvesa & Pauli Niemelä & Juhani Veikkola (toim.) (2002) Diakonian käsikirja. Helsinki: Kirjapaino Oy, 107–128.
- Viitasalo, Tarja & Erholtz, Johanna (2007) SERVERI Sosiaalisen kuntoutuksen mallintamishanke Bikva-arviointi. Arviointiraportti huhtikuu 2007. Viitattu 6.5.2008. .
- Virtanen, Petri (2007) Arviointi. Arviointitiedon luonne, mittaaminen ja hyödyntäminen. Helsinki: Edita.

Seurakuntalaisen osallisuus seurakuntayhteisössä

Päivi Thitz

Meidän kirkko – Osallisuuden yhteisö (2007), *Meidän kirkko – Välittävä yhteisö* (2010), *Jokainen on osallinen* (2009). Muun muassa tällaisilla yhteisöllisyyttä ja osallisuutta kuvaavilla sanoilla kirkon hallinnon toimijat ovat viime vuosina nimenneet toimintaa ohjaavia strategioita ja linjauksia.

Yhteisöllisyys ja osallisuus ovat yleisemminkin ajankohtaisia ja julkisessa keskustelussa esillä olevia käsitteitä. Yhteisöllisyyteen liitetään ajatuksia yhteenkuuluvuudesta, lämpimistä tunteista ja ihmisten keskinäisestä huolenpidosta. Yhteisöllisyyden odotetaan lisäävän ihmisten hyvinvointia ja toimivan lääkkeenä erilaisiin yhteiskunnassa esiintyviin sosiaalisen elämän ongelmiin. Yhteisöllisyydestä etsitään apua esimerkiksi lasten ja nuorten syrjäytymisen, mielenterveysongelmien tai vanhusten yksinäisyyden kysymyksiin. On myös esitetty, että yhteiskunnassa viimeisten vuosien aikana lisääntyneet kipeät ilmiöt, kuten kouluampumiset tai perhesurmat, viestittävät lisääntyneestä merkityksettomyyden ja elämän tarkoituksettomuuden tunteesta. Tämän nähdään liittyvän siihen, että ihminen on jäänyt osattomaksi hänen elämäänsä tukevista ja sille merkitystä antavista yhteisöistä. (Haastettu kirkko 2012, 57.)

Osallisuuden käsite on parin viime vuosikymmenen aikana tullut esille kansalaisten osallistumisen edistämiseen ja demokratian vahvistamiseen liittyvissä puheenvuoroissa. Osallisuuskeskusteluissa nousee esille kaksi näkökulmaa. Yhtäältä ollaan huolissaan ihmisten vähentyvästä kiinnostuksesta osallistumiseen ja yhteisten asioiden hoitamiseen. Toisaalta korostetaan sitä, että ihmiset ovat yhä tietoisempia omista oikeuksistaan, he ovat entistä osaavampia ja rohkeampia vaikuttamaan asioissa, jotka he kokevat itselleen merkittävinä. (Harju 2003, 102.) Osallisuutta onkin pyritty edistämään erilaisten kansalaisten osallisuutta kehittävien hankkeiden kautta.

Omassa tutkimuksessani käsittelen yhteisöllisyyttä ja osallisuutta sosiaalietieteellisestä näkökulmasta. Sosiaalipsykologisessa ajattelussa korostuu se, että ihminen on vahvasti sidoksissa toisiin ihmisiin ja sosiaaliseen ympäristöönsä. Yhteisöllisyyden nähdään rakentuvan sosiaalisten suhteiden, ihmisten välisen vuorovaikutuksen ja yhteistoiminnan perustalle. Keskeistä siinä on ajatus johonkin kuulumisesta, vastaanotetuksi ja hyväksytyksi tulemisesta (Delanty 2003).

Viimeisten vuosikymmenten aikana on keskusteltu siitä, että perinteinen paikallisuuteen ja jatkuvuuteen perustuva yhteisöllisyys on muuttunut. Nykypäivänä ei yhteisöihin enää välttämättä sitouduta oman lähipiirin tai asuinalueen kautta, vaan niihin liitytään enemmänkin yksilöllisen kiinnostuksen ja omien elämäntapavalintojen perusteella. Yksilöllistymisen onkin nähty haastavan perinteistä yhteisöllisyyttä ja yhteisöihin kiinnittymistä. Ihminen myös liikkuu joustavasti erilaisten sosiaalisten verkostojen välillä ja poimii erilaista yhteisöistä aineksia oman minuutensa rakentamiseen. Tästä elämäntapojen yksilöllistymiskehityksestä huolimatta ihminen edelleen tarvitsee yhteisöjä ikään kuin elämää kannattelevina kiinnekohtina, joihin voi liittyä. Ajattelenkin sosiaalipsykologian teoreetikko Kenneth J. Gergenin (2009) tavoin, että ihminen ei ole toisista ihmisistä irrallinen, vaan suhteissa oleminen on edelleen oleellinen osa ihmisyyttä.

Yhteisöllisyyden muutokseen liittyy myös osallisuuden merkityksen korostuminen. Osallisuus sisältää ajatuksen omakohtaisesta yhteisöön sitoutumisesta ja ihmisen aktiivisesta roolista yhteisöllisissä suhteissa. Sosiaalipedagogiikan tutkija Elina Nivala (2008, 166–170) näkee osallisuuden kuulumisena yhteisön jäsenyyteen ja oikeuteen yhteisön tarjoamasta hyvästä. Lisäksi osallisuuteen sisältyy mahdollisuus ja velvollisuus kantaa vastuuta ja edistää yhteisön elämää. Tältä pohjalta näen osallisuuden prosessina, jossa ihminen rakentaa ja ylläpitää suhdettaan yhteisöön. Pelkkä ulkoapäin annettu jäsenyys ei vielä kiinnitä yhteisöön, vaan osallisuuden kokemuksessa on oleellista vuorovaikutuksellinen suhde yhteisön kanssa ja tunne kuulumisesta toisten joukkoon.

Osallisuus on sidoksissa myös yhteisössä olevaan valtaan ja vallan käytön mahdollisuuksiin. Kyse on yhtäältä ihmisen valtaistumisesta eli oman aseman tiedostamisesta ja rohkaistumisesta omien mahdollisuuksiensa käyttöön (Freire 1970/2005, 58–60). Toisaalta kyse on yhteisöllisissä tilanteissa tarjoutuvista mahdollisuuksista toimia yhdessä toisten kanssa ja edistää itselleen merkittäviä asioita (Lappalainen 2011). Näin ymmärrettynä osallisuus on enemmän kuin osallistuminen. Esimerkiksi kirkon toimintaan osallistumisella tarkoitetaan yleensä seurakuntalaisten mukaan tulemistä työntekijöiden järjestämiin tilaisuuksiin tai toimintaan. Sen sijaan osallisuus edellyttää osallistumismahdollisuuden lisäksi mahdollisuutta olla vuorovaikutuksessa, toimia ja vaikuttaa yhteisön elämään.

Kristillisen kirkon ajattelussa ja toiminnassa yhteisöllisyyden ja osallisuuden käsitteet ovat keskeisesti esillä. Jo alkuseurakunnan toimintaa kuvaavat tekstit liittävät ihmisten keskinäisen yhteyden ja osallisuuden osaksi kirkon olemusta.

Teologinen ajattelu korostaa yhteyden ja osallisuuden rakentuvan sekä suhteessa Jumalaan että suhteessa toisiin ihmisiin (McGrath 1999, 522–523). Kirkon tunnustuksen (CA 1530, VII) mukaan kirkko muodostuu jäsenistään, jotka ovat osallisia kirkon hengellisestä elämästä.

Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa työntekijät ja maallikot eli seurakuntalaiset ovat 1900-luvun alkuvuosikymmenistä lähtien toimineet rinnakkain. Maallikkojen aktiivisuus on ollut keskeistä erityisesti herätysliikkeiden ja kristillisten järjestöjen toiminnassa. Maailmansotien jälkeen seurakuntien työntekijöiden määrä on lisääntynyt ja työntekijärakenne monipuolistunut. Kehitys on johtanut siihen, että työntekijöiden rooli seurakuntien toiminnan organisoijina ja toteuttajina on vahvistunut. Tämän myötä on viimeisten vuosikymmenten aikana havahduttu kysymään sitä, miten kirkon olemuksen ydin toteutuu, jos seurakuntalaisella on lähinnä palvelujen vastaanottajan asema.

Yhteisöllisyys ja osallisuus onkin nostettu keskeisesti esille 2000-luvun alun kirkon strategisissa linjauksissa. Vuonna 2007 julkaistu kirkon strategia-asiakirja Meidän kirkko – Osallisuuden yhteisö korostaa seurakunnan jäsenten kiinnittymistä kirkon yhteyteen ja sen arvoihin. Strategiaa taustoittavan mietinnön mukaan seurakuntalaisen osallisuus rakentuu seurakunnan yhteyteen kuulumisen, yhteisön elämään osallistumisen ja sen toimintaan vaikuttamisen kautta. Mietintö korostaa, että osallisuuden toteutuminen edellyttää luopumista työntekijäkeskeisistä toimintamalleista. Sen sijaan seurakuntalaisille olisi tarjottava mahdollisuuksia aktiivisempaan rooliin kirkon toiminnassa.

Kirkon nelivuotiskertomuksen (Haastettu kirkko 2012) mukaan suomalaisten kiinnittyminen kirkkoon on kuitenkin muuttunut aiempaa ohuemmaksi. Tämä yleiseurooppalainen kehitys on jatkunut jo useamman vuosikymmenen ajan, mutta viimeisten vuosien aikana muutos on ollut aiempaa nopeampaa. Strategian tavoittelema osallisuuden vahvistuminen ei siis näytä toteutuneen, vaan päinvastoin toimintaan osallistuminen on vähentynyt ja yhä useampi kyseenalaistaa jäsenyytensä kirkossa. (Haastettu kirkko 2012, 407–408.) Näyttääkin siltä, etteivät kirkon perinteiset toimintatavat pysty vastaamaan tämän ajan ihmisen yhteisöllisyyden tarpeisiin.

Toisaalta kirkon nelivuotiskertomus tuo esille, että niissä seurakunnissa, joissa toimintatapoja on lähdetty uudistamaan, on merkkejä myös toisenlaisesta kehityksestä. Lisäämällä mahdollisuuksia vuorovaikutukseen ja seurakuntalaisen aktiivisempaan rooliin näyttäisi olevan mahdollista löytää myös nykyihmistä puhuttelevia toimintamuotoja. (Haastettu kirkko 2012, 414.) Myös suomalainen

kirkkososiologinen tutkimus osoittaa, että monille kirkko merkitsee edelleen kohtaamisen ja yhteisöllisyyden paikkaa. Se nostaa esille sekä kirkon erityiset mahdollisuudet kohdata ihminen kokonaisvaltaisella tavalla että vapaaehtoisten merkittävän roolin näissä kohtaamisissa. (Pessi 2010, 90.)

Tänään tarkastettavana oleva väitöskirjani käsittelee yhteisöllisyyttä ja osallisuutta kirkon toiminnan ja puheen tasolla. Ensinnäkin kysyn sitä, millaisena yhteisöllisyys ja sen kehittämisen kysymykset näyttäytyvät 2000-luvun alun kirkossa ja erityisesti maaseudun seurakuntien toiminnassa. Toiseksi tutkin kirkon ja seurakuntien yhteisöllisyys- ja osallisuuspuhetta eli sitä, miten yhteisöllisyydestä ja osallisuudesta puhutaan ja kirjoitetaan, ja millaista osallisuutta tämä puhe seurakuntalaisille tarjoaa. Edellisten pohjalta kohdistan huomioni vielä yhteisöllisyyteen ja osallisuuteen liittyvän puheen ja toiminnan väliseen suhteeseen erittelemällä työntekijöiden ja seurakuntalaisten välistä keskustelua.

Tutkimukseni kokonaisuus muodostuu neljästä osa-artikkelista ja niitä koavasta yhteenvedosta. Osa-artikkeleissa lähestyn kirkossa ja seurakunnissa rakentuvaa yhteisöllisyyttä ja seurakuntalaisen osallisuutta erilaisista näkökulmista ja erilaisten tutkimusmenetelmien avulla.

Ensimmäisessä artikkelissa tutkimukseni kohteena oli perinteinen maaseutuseurakunnan diakoniatyössä toteutuva yhteisöllinen toiminta. Tutkimusta varten haastattelin yhden seurakunnan työntekijöitä, diakoniatyössä mukana olevia vapaaehtoisia ja luottamushenkilöitä sekä diakoniatyön ryhmätoimintaan osallistuvia seurakuntalaisia. Kysyin haastateltavilta, miten he kokevat seurakunnan yhteisöllisen toiminnan ja mitä siinä mukana oleminen heille merkitsee.

Toisessa artikkelissa tutkimukseni kohteena oli kirkon hallinnon puhe yhteisöllisyydestä ja osallisuudesta. Aineistonani käytin kirkkohallituksen vuonna 2007 julkaisemaa Meidän kirkko – Osallisuuden yhteisö -strategiamietintöä. Tutkin mietinnön tekstiä analysoiden sitä, miten kirkon tulevaisuuden linjauksissa puhutaan seurakuntalaisen osallisuudesta ja millaisia paikkaa ja toimintamahdollisuuksia puhe seurakuntalaiselle tarjoaa.

Kolmannessa artikkelissa keskityin tutkimaan yhteisöllisyyden kehittämistä ja kehittämistoiminnan aikaansaamaa muutosta maaseudun seurakuntien diakoniatyössä. Artikkelin taustana oli Diakonian yhteisöllisyyden kehittämishanke, jonka tarkoituksena oli kehittää toimintamalleja yhteisöllisyyden ja osallisuuden toteuttamiseksi seurakunnissa. Tämän kehittämishankkeen loppuvaiheessa käydyt arviointikeskustelut toimivat sekä kolmannen että neljännen artikkelin aineistoina. Kolmannessa artikkelissa rakensin käsitystä siitä muutoksesta, jota

seurakunnissa kehittämistoiminnan myötä näytti tapahtuvan.

Neljännessä artikkelissa tutkin kehittämishankkeen arviointikeskusteluja keskittyen keskusteluissa käytettyyn kieleen, vuorovaikutukseen ja puhetapoihin. Kohdistin huomioni siihen, miten kehittämishankkeessa mukana olleet työntekijät ja seurakuntalaiset puhuvat seurakuntalaisen osallisuudesta ja miten seurakuntalaisen osallisuus tulee esille heidän vuorovaikutuksessaan.

Tutkimukseni tulokset osoittavat, että vaikka seurakuntalaisen osallisuuden vahvistamista korostetaan, vuosikymmenten kuluessa vakiintunut työntekijäkeskeinen toiminta- ja ajattelutapa ei hetkessä väisty ja muutu osallisuutta mahdollistavaksi.

Saamieni tulosten perusteella on nähtävissä, että maaseudun seurakuntien yhteisöllisyyden kehittämisessä keskeinen kysymys liittyy työntekijäkeskeiseen toimintakulttuuriin. Tämä toimintakulttuuri ohjaa sekä yhteisöllistä vuorovaikutusta että sitä, millainen toiminnan uudistaminen nähdään mahdolliseksi. Mikäli kehittämistoiminnassa lähdetään liikkeelle perinteisen toimintakulttuurin säilyttämisen näkökulmasta, kehittäminen painottuu yksittäisten toimintatapojen luomiseen. Sen sijaan mikäli ollaan valmiita uudistamaan toimintakulttuuria syvemmillä tasolla, voidaan edetä kohti ajattelutapojen ja asenteiden uudelleen rakentumista. Tällöin keskeistä on työntekijöiden ja seurakuntalaisten välisen vuorovaikutuksen avoimuuden ja vastavuoroisuuden kehittäminen ja seurakuntalaisten ottaminen työntekijöiden rinnalle seurakuntayhteisön rakentajiksi.

Kirkon hallinnon ja seurakuntien toimijoiden puhetapojen tutkimus osoittaa sen, että käytössä olevat puhetavat ovat sidoksissa yhteisössä vallalla oleviin kulttuurisiin toiminta- ja ajattelutapoihin. Puhetapojen tutkimus paljastaa yhtäältä sen, että vaikka kirkossa on asetettu tavoitteeksi yhteisöllisyyden ja osallisuuden vahvistaminen, perinteinen työntekijäkeskeinen ajattelu ohjaa vielä paljolti toimintaa. Tämä ajattelu määrittää työntekijän toiminnasta päättäväksi ja sitä organisoivaksi auktoriteetiksi ja seurakuntalaisen toiminnan kohteeksi, palvelujen vastaanottajaksi tai toimintaan kutsutuksi. Kuitenkin tämän työntekijäkeskeisyyttä korostavan puhetavan lisäksi tutkimuksessa tuli esille myös toisenlaisia seurakuntalaisen osallisuutta korostavia puhetapoja. Näiden osallisuutta vahvistavien puhetapojen esille tuleminen kertoo siitä, että työntekijän ja seurakuntalaisen välinen suhde on muuttumassa ja myös toimintakulttuuri vähitellen uudistumassa. Seurakuntalaisen paikka on vähitellen kehittymässä työn kohteesta kohti yhteisön rakentamisessa mukana olevaa toimijuutta.

Sosiaalitieteellisestä näkökulmasta tarkasteltuna yhteisöllisyyden ja osallisuuden kokemukset näyttävät rakentuvan osallistumisen, vuorovaikutuksen ja toiminnan kautta. Seurakunnassa rakentuvassa yhteisöllisyydessä nousee sosiaalisen ulottuvuuden lisäksi esille yhteisöllisyyden hengellinen ulottuvuus. Yhtäältä keskeistä on kohtaaminen ja vastaanotetuksi tuleminen, ihmisten välinen kanssakäyminen ja mielekkääksi koettu yhteistoiminta. Toisaalta tärkeäksi nousee yhteisöllisyyden hengellinen luonne: hengellisten merkitysten jakaminen, hengellisiin rituaaleihin liittyminen ja niiden kautta rakentuva tunne samaan suuntaan kulkemisesta ja matkakumppanuudesta.

Meidän kirkko – osallisuuden yhteisö -strategian (2007) julkistamisen yhteydessä mediassa nousi otsikoihin strategian tavoite, jonka mukaan ”kirkko tavoittaa jäsenensä vähintään viisi kertaa vuodessa”. Olen samaa mieltä siitä, että osallisuuden kannalta keskeistä on kohtaaminen sekä työntekijän ja seurakuntalaisen välillä että aktiivisesti seurakunnassa mukana olevan ja sinne yhteyttä etsivän seurakuntalaisen välillä. Näen kuitenkin, että osallisuuden kokemuksen kannalta kohtaamisten määrän lisäksi tärkeää on niiden laatu. Millä tavalla ihminen otetaan vastaan, kuunnellaanko häntä, ollaanko hänestä kiinnostuneita? Antaudutaanko vuorovaikutukseen, jossa molemmilla osapuolilla on tasavertainen mahdollisuus tuoda esille ajatuksiaan? Tämän ajan yksilöllisyyteen kasvanut ihminen ei halua ottaa vastaan ylhäältä alaspäin tulevaa, valmiiksi pureskeltua tietämistä – sen sijaan hän odottaa mahdollisuutta tuoda esiin omia ajatuksiaan kirkosta ja seurakuntayhteisöstä ja käydä niistä vuoropuhelua toisten kanssa.

Lectio, Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunnassa 15.11.2013 tarkastettu väitöskirja (sosiaalipsykologia).

LÄHTEET

- CA Ausburgin tunnustus (1530) Saatavissa <http://www.evli.fi/tunnustuskirjat/augs-tunn.html>. Viitattu 12.3.2013.
- Delanty Gerard (2003) Community. New York, NY: Routledge.
- Freire Paulo (1970/2005) Sorrettujen pedagogiikka. Tampere: Vastapaino.
- Gergen Kenneth J. (2009) Relational being: beyond self and community. New York: Oxford University Press.
- Haastettu kirkko – Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011 (2012). Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Harju Aaro (2003) Yhteisellä asialla. Kansalaistoiminta ja sen haasteet. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Jokainen on osallinen – Kirkon vapaaehtoistyön linjauksia vuoteen 2015 (2009). Helsinki: Kirkkohallitus.
- Lappalainen Pertti (2011) Potentiaalinen valta. Kansalaisyhteiskunta 2011(1), 1–4.
- McGrath Alister E. (1999) Kristillisen uskon perusteet. Johdatus teologiaan. Helsinki: Kirjapaja.

Meidän kirkko – Osallisuuden yhteisö.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategia vuoteen 2015 (2007). Helsinki: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto.

Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö (2007) Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategiaa vuoteen 2015 laatineen työryhmän mietintö. Helsinki: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushal-

linto. Sarja C 2007:10.

Meidän kirkko – Välittävä yhteisö: Diakonian ja yhteiskuntatyön linjaus 2015 (2010). Helsinki: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto.

Nivala Elina (2008) Kansalaisuus globaalin ajan hyvinvointiyhteiskunnassa: kansalaiskasvatuksen sosiaalipedagoginen teoriakehys. Kuopio: Snellman-instituutti.

Diakoniakäsitteen uustulkinta heijastuu virkakaksymykseen Saksalainen pökkari kokoaa ja soveltaa eksegeettistä keskustelua

Anni Hentschel

Gemeinde, Ämter, Dienste: Perspektiven zur neutestamentlichen
Ekklesiologie. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlagsgesellschaft, 255 sivua

Diakonian uustulkinnan haasteellisuus

Australialainen katolinen maallikkoteologi John N. *Collins* kyseenalaisti väitöskirjastaan jalostamassaan teoksessa *Diakonia. Reinterpreting the ancient sources* (1990) keskieurooppalaisen evankelisen näkemyksen diakonian alkuperäismerkityksestä. Collinsin mukaan diakonia ymmärrettiin 1900-luvun loppupuolella auttavana toimintana, joka kohdistui lähimmäiseen, ja joka edellytti nöyrää ja hiljaista mielenlaatua. Diakoni (ja diakonissa) olivat tämän toiminnan ensisijaisia toteuttajia. Sittemmin on havaittu, että diakonia-sanueen sanalla oli kirkon historiassa aivan toisenlainen merkitys ennen 1800-luvun puoliväliä. Mielentilasta ei näytä löytyvän varhaisen kirkon lausumia. Lutherin aikaan diakonia tarkoitti vielä rakennusta ja evankelinenkin diakoni oli apupappi (Ryökäs & Tahvanainen 2011). Lähimmäisestä huolehtiminen diakonia-sanueen perusmerkityksensä ilmestyi vasta 1800-luvun puolivälissä (Latvus 2011). Collinsin teesi oli valankumouksellinen.

Kirkollisen kentän reaktio Collinsin väitteeseen oli hyvin hillitty. Toki aiheesta oltiin ainakin akateemisesti kiinnostuneita, ja esimerkiksi esittelyssä oleva teos kuvaa monipuolisesti saksalaista vilkasta pohdiskelua. Vaikkapa hakanakirjassa *Religion in Geschichte und Gegenwart* amerikkalainen Carolyn *Osiek* (1999) rakentaa pääosin – omanlaisensa – Collins-tulkinnan varaan. Siellä täällä on jatkuvasti julkaistu kommentteja ja analyyseja tematiikkaan (Ryökäs 2014). Myös Anni Hentschelin väitöskirja samasta kohteesta varsin samanlaisin tuloksin oli merkkipaalu (Hentschel 2007). Teemaa on Suomessakin melkoisesti käsitelty (mm. tässä lehdessä ja esim. *Auttamisen* 2007). Mutta kun Collinsin teesin leimaamassa Rooman kongressissa Collins itse oli avausesityksen käyttäjä, oli oireellista, että kongressijulkaisusta hänen esityksensä jostain mainit-

semattomasta syystä jäi pois (*Diaconia, diaconiae, diaconato*, 2010). Toki hänen julkaisi myöhemmin (Collins 2012). Vaikka aihe sinänsä kiinnostaa, näin hankalat tulokset on ehkä haluttu sivuttaa.

Collinsin teoksesta käynnistynyt muhiminen on ilmeisesti johtamassa tartunnan leviämiseen. Henschelin tässä tarkasteltava teos on tästä esimerkki, ja myös Collins itse on laajentamassa eksegeettistä eksperttikeskustelua ekklesiologian alueen pohdiskeluun, kun hän on tänä vuonna julkaisemassa oman teoksensa (Collins 2014). Diakonian sanojen eksegeettisestä tarkkuusanalyysistä alkanut uusajattelu on siten laajenemassa paljon eksegeettisen saivartelumakuisen keskustelun ulkopuolelle. Nyt alkavat jo huojua virkakeskustelun peruspilarit ja kirkko-oppi, pelastusoppiakaan unohtamatta. Tähän johtopäätöksen päätyttyä tutustuessaan aihepiiriin uusimpaan julkaisuun, Anni Henschelin lievästi kansanomaistettuun ja paikoin laajennettuun versioon aikaisemman väitöskirjan teesistä.

Peruseksegeesi lähtökohtana

Anni Henschelin teoksen lähtökohta on sama kuin hänen väitöskirjassaan: Uuden testamentin diakonia-sanueen esiintymien semanttinen analyysi. Hän pyrkii käymään läpi yksittäiset raamatunkohdat etsien sanojen tekstiyhteydessään saamaa sisältöä ja merkitystä. Tarkastelu jakautuu neljään osaan. Johdannonomainen tarkastelu esittelee diakonia-sanueen uusitamentillisen kirkko-opin ja etiikan avainkäsitteenä. Kirjoittaja etsii sen kautta tulkintamalleja kolmeen seuraavaan osaan: Paavalin kirkko-oppiin, Paavalin jälkeiseen oppikehitykseen sekä vielä myöhempään viran ja palvelemisen tarkasteluun evankeliumeissa.

Jo kirjan alkuosaa leimaa Henschelin perusidea: saksan ilmaisu ”Dienst” ei kata läheskään kaikkea sitä, mitä virkaan/palvelemiseen sisältyy, ja toisaalta kyseinen ilmaisu tuo käännöksenä Raamatun teksteihin sävyjä, joita alkukielessä ei ilmene. Kirjoittajan intentio onkin hyvin pitkälle sen pohtiminen, millä saksankielen sanalla olisi lähinnä vastaava merkityssisältö kuin diakonia-sanueella on Uudessa testamentissa. Suomessa on käytössä ilmaisu ”palveluvirka”/”palvelusvirka” (esimerkiksi Koskeniemi 1989, 77: Ign. Mg. 6,1; Sollamo 1991, 25–26), ja tässä on mukana molemmat sanalle saksassa tyyppilliset korostukset. Tällä pohdinnallaan Henschel nostaa tietoisesti esiin sen, että pelkän kääntämisen ohella Uuden testamentin tulkinnalla on opillisia ulottuvuuksia, jotka heijastuvat tässä tapauksessa virkateologiaan ja kirkko-oppiin. Mitä tarkoittaa se, että virka on ”palvelua” tai onko ”diakonia” jokin ”virka”, tai

”palveluvirka”? Jos on tai ei ole, mitä sitten on piispan toimi? Pelkän diakonian pohdinta johtaakin ekumeenisen keskustelun yhteen polttavimpaan kysymykseen, viran ymmärtämiseen. Ajankohtaisuus on käynyt ilmi niin Kirkkojen maailmanneuvoston raporteissa BEM 1982 ja Kirkko 2013 kuin myös Porvoon kirkkoyhteisön keskusteluissa, jossa viimeksi mainitussa juuri diakonian virka johti jatkopohdintoihin. (BEM 1982; Kirkko 2013; *The Ministry* 1999.)

Hentschelin diakonia-sanana sisältöä kuvaavaa on hänen kirjan ensimmäisen osan lopussa esittämänsä katsaus diakonia-sanana käyttömahdollisuuksista. Hän analysoi ilmaisua a) pelkkänä kahden tahon välillä tapahtuvaa vuorovaikutusta kuvaavan funktion, b) annetun tehtävän täyttämisen, c) pöydässä ja kotitaloudesta palvelemisen, d) sitoutumisen ja palvelualltiuden, e) arvostukseen liittyvien tehtävien, sekä vielä f) viestien kuljettamisen näkökannalta. Tässä listauksessa on mukana niin mielenlaatuun kuin toiminnan sisältöönkin liittyviä näkökohtia.

Omana johtopäätöksensä Hentschel katsoo, että alkukielen sanaa *diakonia* ei Uudessa testamentissa voida pitää kristillistä lähimmäisenrakkautta merkitsevänä ilmaisuna. Sellainen saksalaisessa protestantismissa syntynyt käsitys diakonia-sanana merkityksestä, joka määrittää kaikkien kristittyjen diakonisen toiminnan Kristuksen antaman esikuvan mittareilla, on kreikkalaisen käsitteen väärinymmärrystä (s. 63). Samalla on syytä nähdä sanan ja tekojen, uskon ja uusitamentillisen elämäntavan suhde paljon monitahoisempana kuin pelkkänä julistusviran ja diakonian välisenä erona (s. 64). Eksegeettinen analyysi johtaa jälleen oppikysymyksiin.

Erityisen valaisevana pidän Hentschelin toteuttamaa diakonos- ja doulos (orja)-ilmaisujen rinnastusta (s. 22–23). Kirjoittajan mukaan molemmissa oli kysymys tehtävästä jonkun toimeksiannosta. Kuitenkin siinä missä orjan oli pakko ottaa tehtävä vastaan, diakonos saattoi kieltäytyä. Orjan orjuus jatkui mutta diakonoksen funktionaalinen rooli päättyi tehtävän päätyttyä. Vaikka orja olisi vapautunut orjuudesta, stigma säilyi hänessä loppu elämän ajan, mutta diakonos menetti tehtävän antaman arvostuksen tai häpeän tehtävän päätyttyä. Orja oli täysin riippuvainen omistajastaan, mutta diakonos vapautui tehtävän päätyttyä. Orja teki sitä mitä isäntä oli käskenyt ja saattoi esiintyä hänen käskemänään, mutta diakonoksella oli tehtävän antajan antama valtuutus ja saattoi esiintyä hänen nimissään ikään kuin tehtävän antaja itse, kuten mytologian Hermes oli jumalien sanansaattaja ja itsekin ainakin melkein jumala. Uusitamentillisen ajan ympäristön käytäntöjä kuvaava rinnastus osoittaa, kuinka kaukana Hentschel on 1800-luvun diakonisesta ihanteesta puhuessaan diakonoksesta.

Tulokset syntyvät kohta kohdalta

Paavalin ekklesiologian analyysi kirjansa toisessa osassa osoittaa Henschelin mukaan diakonia-keskustelulle uusia asioita. Sanojen apostolos ja diakonos (ja niihin liittyvien sanaryhmien) käytöstä käy nimittäin ilmi, että apostolin titteli on virka- ja apostolaattianalyyseissa ymmärretty korostuneen yksipuolisesti ja apostolisuutta korostaen: diakonos on kirjoittajan mukaan painettu taustalle. Paavali oli sekä apostoli että diakonos, eikä näille ilmaisuille paavalilaisessa kirjallisuudessa muodostu tarkkapiirteistä rajaa, olkoonkin, että tiettyjä painotuksia löytyy (s. 83). Mutta Henschelin yllätyksellisyys ei pääty tähän. Hänen laskelmiensa mukaan diakonos-sanojen esiintymistä Paavalin kirjeissä puolet liittyy yksiselitteisesti julistamistehtäviin ja loput seurakunnan johtamiseen, viestin kuljettamiseen ja Jumalan lähettinä toimimiseen (s. 85). Sana diakonia puolestaan yhdistyy paavalilaisessa tekstissä kahdessa kolmasosassa evankeliumin tai muun Jumalan antaman viestin välittämiseen (s. 87). Henschelin mukaan onkin selvää, että sanueen sanat liittyvät säännöllisesti arvostettuihin tehtäviin ja auktoriteettiasemaan seurakunnassa, eikä missään ole kysymys ns. pöytäpalvelusta (s. 89, 91). Paavalilainen käsitys perustuukin kirjoittajan mukaan annetun tehtävän arvostamiseen, eikä vähäarvoiseksi koettuun palvelun. Seurakunnan tehtäviin liittyy korkea asema, vastuu ja tilivelvollisuus (s. 130–131). Kunnia ja auktoriteetti eivät tekijän mukaan ole paavalilaisessa ajattelussa negatiivisia asioita, kyse on vain tehtävien oikeasta hoitamisesta (s. 135–136).

Tässä kohden lukija jää miettimään palvelemisen ymmärtämistä Uudessa testamentissa laajemmin kuin pelkän diakonia-sanueen merkityskentässä. Dogmaattisesti voi kysyä, missä määrin Paavalin ristinteologiseksi ymmärretty ajattelu sekoittuu yhteiskunnan yleiseen arvojärjestykseen. Vai onko niin, että Henschelin teesit pakottavat arvioimaan myös Paavalin teologiaa uudelleen sekä tutkimaan tuon ajan yhteiskunnan palvelun ymmärtämistä tarkemmin? Tässä teoksessa emme saa tähän vastausta.

Paavalin jälkeisen oppikehityksen analyysi Henschelin teoksen kolmannessa osassa päättyy säännöllisesti edellä esitettyä vastaaviin tuloksiin. Henschelin mukaan seurakunnan virkojen tehtävänjako ei tuolloin ollut tarkasti hierarkisoitunut, vaikka erilaisia tehtäviä voidaankin nähdä. Apt. 6:ssa mainitut diakonit eivät voi olla sosiaaliskaritatiivisessa virassa, ja tätä tukee sekin, että myöhemmät maininnat diakoneista liittyvät aina todistajana, lähetystyöntekijänä tai seurakunnan perustajana toimimiseen (s. 170–171). Paavalin tehtävänä, hänen diakonianaan, oli Apostolien teoissa evankeliumin julistaminen ja seurakunnista

huolehtiminen niin, että niiden elämä alkoi toimia. Tähän liittyi niin julistamista kuin seurakunnan varoista ja köyhistä huolehtimista (s. 173–175). Hentschel tohtii tehdä rohkean oloisia johtopäätöksiä analyyseistään.

Teoksensa viimeisessä osassa Hentschel keskittyy evankeliumitekstien mainintoihin tehtävänannosta ja tehtävien hoidosta, ja käsittelee sitä kautta myös alkuseurakunnan virkarakennetta. Yleislinjana on, että johtajan asema oli arvokas ja merkittävä. Niinpä opetuslasten tulee varoa käyttämästä asemaansa väärin ja heidän tulee täyttää velvollisuutensa (s. 185–187). Jeesus ei itse tullut teetättämään muilla omia tehtäviään vaan tekemään lähettäjänsä tahdon. Hänen esikuvallisuutensa ei muodostu ihmisten palvelemisesta vaan Jumalan antaman tehtävän uskollisesta täyttämisestä (s. 189–190). Suurin opetuslasten keskuudessa ei ole se, joka *on* toisten orja, vaan se, joka toimii *ikään kuin hän olisi* toisten orja. Tällä jaottelulla kirjoittaja korostaa sitä, että tavoitteena ei ole alhainen asema vaan johtavan aseman oikea hoitaminen (s. 208). Oma asemaansa ei saa ylikorostaa. Dogmaattisesti asiaa tarkastellen lausumalla on liittymäkohtia paa-valilaiseen kenosis-ajatteluun, mutta tässä yhteydessä teemaan ei voi syventyä.

Hentschel tekee itse joitakin johtopäätöksiä kirjansa lopussa. Hänen mukaansa on syytä tulla toisenlaisiin tuloksiin kuin aikaisemmin on esitetty Kristuksen seuraamisen, seurakunnan ymmärtämisen ja varhaiskristillisten virkojen osalta. Diakonia-sana liittyy hänen mukaansa auktoritatiiviseen ja kunnioitettuun virkaan, mutta ei karitatiivisiin tehtäviin eikä erityiseen lähimmäisenrakkauksen toteuttamiseen. Kristusta ei tekijän mukaan voida käyttää palveluviran esikuvana, koska hänen tehtävänsä oli täyttää lähettäjältään saatu tehtävä, ei palvella ihmisiä. Sekä diakonos että apostolos olivat sanoman eteenpäinviejän nimikkeitä. Diakoni ei ollut ”seurakunnan palvelija” vaan ”lähettiläs seurakuntaa varten”. On selvää, että varhaisissa seurakunnissa oli erilaisia tehtäviä ja virkoja, mutta niiden väliset rajat olivat varsin joustavia. Itse Paavalikin kutsui itseään sekä termillä apostolos että diakonos. Uuden testamentin mukaista ei ole tehdä eroa ”sanan viran” ja ”palvelun viran” välille, eikä myöskään eri sukupuolten edustajien välille. Hentschelin oma johtopäätös onkin, että varhaisen kirkon eri virkojen keskinäiset suhteet ja niiden toimenkuvat olisi perusteltua arvioida uudelleen (s. 227–230).

Muutkin opit huojuvat

Hentschelin johtopäätökset koskettavat monella tavalla varhaisen kirkon tulkin-
taa mutta myös nykyajan virkakeskustelua. Jos virat varhaisessa kirkossa olivat

varsin lähellä toisiaan, hierarkkinen kirkollinen virkarakenne nykyaikana voidaan asettaa uudella tavalla keskustelun alle. Jos virka oli kunnioitusta ja arvontoa herättävä jo tuolloin, ja sitä tuli hoitaa huolella, on mahdollista kohottaa seurakunnan kaikki virat arvostetuiksi johtajan viroiksi, kunhan samalla huolehditaan siitä, että kukin työntekijä tekee itse tiliä omista tekemisistään. Kenenkään viranhaltijan ei tarvitse asettua toisten käskettäväksi jonkinlaisen nöyryyden vaatimuksesta, vaan tehokas ja määrätietoinen seurakunnan johtaminen sopii eri tehtäväryhmille. Sana ”palveluvirka” saa tällöin aika erikoisen tulkinnan, jollei sitten katsota, että ilmaisun sisältö määräytyykin nykyisen yhteiskunnan ”palveluhenkisyydestä”, ei uusitamentillisistä lähtökohdista. Jos yhteiskunnan johtajat ovat nykyajan palvelijoita, voimakas johtajuus sopinee kirkkoonkin.

Toisaalta lukija jää miettimään, toistuuko tässä tietoisesti tai tiedostamatta 1900-luvun funktionalisesti painottunut virkakäsitys, joka ei arvostanut kovin paljon virkaa. Onko virka Hentschelillä vain tehtävä, jonkinasteinen funktio, jota voidaan säätää ja jonka sisällöstä voidaan neuvotella? Myös Collins on tuotannossaan pohtinut näkökulmia, jotka eivät arvosta kirkollista virkaa korkealle, mutta päätyneet toteamaan, että kaikki kristityt eivät ole kirkon virassa (Collins 1992, 157). Olisiko diakonia-sanueessa alun perin ollut kysymys tehtävästä tai virasta, joka oli selkeästi erotettu seurakuntalaisista (”maallikoista”), ja jossa myös oli kysymys johtamisesta, arvokkaasta tehtävästä, mutta johon ei liittynyt minkäänlaista nöyryyden mielenlaatua muuten kuin että omista tekemisistään oli pystyttävä tekemään tili?

Edellä esitetyt virkateologiset ja ekklesiologiset johtopäätökset eivät ole ainoita, joita nyt tarkasteltu teos synnyttää. Kun Hentschel korostaa Jeesus Nasaretilaista tehtävän täyttäjänä, syntyy ikään kuin huomaamatta mahdollisuus tietynlaiseen kristologiseen uustulkintaan. Otetaan lähtökohdaksi Lima-dokumentissakin virkaa kuvaavana ilmauksena käytetty ajatus siitä, että Kristus ”... ei tullut palveltavaksi vaan palvelemaan” (Mk 10: 45; BEM 1982, virka-osuus B 15). Tästä olisi helppo siirtyä perinteiseen ”palveluvirka” -ekkleologiaan. Hentschel antaa kohdalle kuitenkin aivan toisenlaisen käännoksen: ”... [Kristus ist] nicht gekommen, um [andere] für sich Aufträge ausführen zu lassen, sondern um einen Auftrag auszuführen” – Kristus ”... ei tullut teettämään muilla tehtäviä itselleen vaan toteuttamaan lähettäjän hänelle antaman tehtävän” (s. 185). Pisteeksi I:n päälle hän huomauttaa oikeastaan itsestään selvästi havainnosta: Kristus ei missään esiinny ihmisten diakonoksena, vaan ainoastaan Jumalan diakonoksena. Tässä ei mitään kristologista korostusta lähimmäistä rakastavasta,

nöyrästä ihmisten palvelusta vaan Jumalan tehtävän uskollisesta ja päämäärätietoisesta toteuttamisesta (s. 189–190.) – Onko tässä ristiriitaa?

Vastaavan käännöksen on aikaisemmin esittänyt myös John N. Collins alustavasti edellä mainitussa kirjassaan (1990, 252) ja myöhemmin liki samanasaisesti: “The Son of Man did not come to have attendants waiting on him.” “The Son of Man came to carry out his mission and give his life as a ransom for many.” (Collins 2002, 33, 28.) Tässä tulkinnassa diakonos-sanasta esiintyy kristologia, jota leimaa tehtävän täyttämishalu, kuuliaisuus lähettäjää kohtaan. Samalla Kristuksen auktoriteetti muodostuu jo pelkästään lähettäjästä, ilman että erikseen tarvitsee korostaa neitseellistä syntyperää. Jonkinasteinen kenosis-kristologiakin sopisi siis kuvaan. Mahdollinen esikuvallisuus ei muodostu nöyryydestä (mielenlaadusta) eikä toisten alapuolelle alentumisesta, vaan siitä, että on tietoinen lähettäjästään ja (ylpeästikin) toteuttaa saamansa arvokkaan tehtävän. Ja tämän kanssa rytmittyy mielenkiintoisella sanalla Joh. 19,30 -jakeeseen säilötty Jeesuksen viimeinen sana ristillä: *tetelestai*, se on täytetty. Tehtävä on suoritettu, kuolema täytti tehtävän.

Edellä esitetty on keskittynyt niihin Raamatun kohtiin, joissa Hentschelin työskentely vaikuttaa vaivattomalta. Näin ei ole aivan kaikissa kohdin. Esimerkiksi kysymys siitä, onko pöydässä avustava palvelija suurempi kuin isäntänsä (Luuk. 22:27) saa teoksessa vain hyvin ylimalkaisen pohdinnan (s. 1, 219). Pureutumalla väitöskirjaan (Hentschel 2007, 286–289) teemasta saa selkeämmän kuvan, mutta silti jää kyselemään, tarvitaanko kyseisen jakeen selittämiseen todella ajatusmalliksi sitä, että tekstillä on pyritty antamaan ohjeita alkuseurakunnan apostolien käyttäytymiseen (“zum normativen Beispiel für die Apostel”). Pietarin anopin diakoniaa (Mark 1: 31 par.) selvitettäessä selitysmalliksi ei muodostu tavanomainen kotitaloustyö ruuanlaittoineen vaan kunniavieraan juhlava palvelu kyseisessä tilanteessa ja myös myöhemmin (Hentschel 2013, 180). Väitöskirjaan hän oli esitellyt ainakin hieman eriävän tulkinnan (Hentschel 2007, 10). Vaikka nämä linjaukset sopivat teoksen päälinjaan *diakoneo*-sanasta korkea-arvoista toimintaa kuvaavana verbinä, lukija jää miettimään, olisiko Occamin partaveitsellä ollut käyttöä ja olisiko helpompikin selitysmalli saattanut löytyä.

Hentschelin ulkonäöltään vaatimaton mutta sisällöltään painava teos yltää paljon laajemmalle kuin pelkän diakonia-sanueen analyysiin. Se ei mielestään etsi uutta vaan seuraa reformatorista periaatetta: takaisin lähteille, ja etsii diakonia-sanueen alkuperäistä merkitystä. Se kytkee sanaryhmän uudenlaisen (tai kenties vain 200 vuodeksi unohtuneen) ymmärtämisen kirkko-opilliseen

virkakeskusteluun ja johtaa kristologisiin ja soterologisiin johtopäätöksiin. Näin se haastaa keskusteluun. Se osoittaa, että diakoniasta keskusteltaessa on kyse paljon laajemmista kysymyksistä kuin vain karitatiivisesta rakkaudesta. Se herättää kysymyksen siitä, oliko 1900-luvun diakoniakäsitys oman aikansa tuote. Tai kysyy toisaalta kriittisemmin: onko Hentschelin teoksessa esiintyvä itsetietoinen ja arvostettu johtaja-diakoni jotain, joka vastaa nykyajan yhteiskunnallisiin tai ekumeenisiin tarpeisiin. Olisi hienoa, jos joku uhkarohkea uskaltautuisi julkaisemaan teoksesta suomenkielisen käännöksen, se kun on suunnattu muille kuin ammattieksegeeteille. Tätä kirjaa voi suurelta osin jopa ymmärtää.

Esko Ryökäs

LÄHTEET

- Auttamisen (2007). Auttamisen teologia. Toimittaneet Kari Latvus & Antti Elenius. Helsinki: Kirjapaja.
- BEM (1982). Baptism, Eucharist and Ministry. Faith and Order Paper 111. Geneva: World Council of Churches.
- Diaconia, diaconiae, diaconato (2010). Semantica e storia nei padri della chiesa. *Studia Ephemeridis Augustinianum* 117. Roma: Institutum Patristicum Augustinianum.
- Collins, John N. (1990). *Diakonia. Reinterpreting the ancient sources.* Oxford University Press.
- (1992). *Are All Christians Ministers?* Newtown: E.J. Dwyer Pty Ltd.
 - (2002). *Deacons and the Church. Making Connections Between Old and New.* Harrisburg: Gracewing, Morehouse Publishing.
 - (2012). *A Monocultural Usage: διακονωwords in Classical, Hellenistic, and Patristic Sources.* *Vigiliae Christianae* 66 (2012), 287–309.
 - (2014). *Anni Hentschel, Gemeinde, Ämter, Dienste.* [Kirjallisuusarvostelu, *Diaconia Christi* 49 (2014), in press.]
- Hentschel, Anni (2007). *Diakonia im Neuen Testament. Studien zur Semantik unter besonderer Berücksichtigung der Rolle von Frauen.* Tübingen: Mohr Siebeck.
- Kirkko (2013). *Kirkko: yhteistä näkyä kohti.* Suomen Ekumeenisen Neuvoston julkaisuja C II. Englanninkielisen alkuteoksen *The Church: Towards a Common Vision* julkaissut WCC Publications, Geneva, 2013.
- Helsinki: Suomen Ekumeeninen Neuvosto.
- Koskenniemi, Heikki (1989). *Apostoliset isät.* Suomentanut Heikki Koskenniemi. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 163. Helsinki.
- Latvus, Kari (2011). *Karitatiivisen diakoniakäsityksen synty.* – *DT* 2/2011, 164–188.
- The Ministry (1999). *The Ministry of the Deacon. 1. Anglican – Lutheran Perspectives.* Edited by Gunnel Borggård, Christine Hall. Uppsala: Nordic Ecumenical Council.
- Osiek, Carolyn (1999). *Diakon/Diakonisse/Diakonat, I. Neues Testament.* Teoksessa *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft.* Vierte, völlig neu bearbeitete Auflage. Hrsg. von Hans Dieter Benz et al.. Band 2, C-E. Tübingen: Mohr Siebeck. 783–784.
- Ryökäs, Esko (2014). *DietS– The original form of Parish Social Work. A project about understanding of the deacons and assistance of those in need of help.* –<https://wiki.uef.fi/display/DietS> [Internet-sivusto, jossa kirjallisuusluettelo, luettu 14.2.2014].
- Ryökäs, Esko & Tahvanainen, Juha (2011): *Diakonia paikkana – Keskiajan ja Lutherin ”diakonia”-käsituksesta.* – *DT* 2/2011, 145–163.
- Sollamo, Raija (1991). *Lunastettu lähimmäisyyteen. Diakonia Uudessa testamentissa.* Teoksessa *Hoivatkaa toinen toistanne.* Diakonian teologian käsikirja. Toimittanut Kerttu Inkala. Pieksämäki: Kirjaneliö. 25–35.

Hyväksyvä rakkaus auttavan kohtaamisen lähtökohtana

Paavo Kettunen

Auttava kohtaaminen I. Sielunhoidon perusteet ja teologia. Helsinki: Kirjapaja. 2013. 280 sivua.

Auttava kohtaaminen I on ensimmäinen osa Paavo Kettusen ja Raili Gothónin sielunhoitoa käsittelevästä teoksesta. Kirjoittajien tavoite on luoda eheä kokonaisuus nykypäivän sielunhoidosta. Kettusen kirja tarjoaa teologis-historiallisen katsauksen sielunhoitoon. Keväällä 2014 ilmestynyt Gothónin Auttava kohtaaminen II puolestaan tuo esille sielunhoidon käytänteitä ja sielunhoitajan persoonan merkitystä.

Kettunen määrittelee sielunhoidon ”kristillisen uskon pohjalta lähteväksi ihmisen psyykkiseksi ja hengelliseksi tukemiseksi” ja pukee hyvin sanoiksi monipuoliset tilanteet, joita sielunhoitajana kohtaa. Kirja koostuu neljästä pääluvusta, joiden myötä käsitellään (1) sielunhoidon sisältöä ja teologiaa, (2) etiikkaa, (3) sielunhoitoa seurakunnissa ja (4) tulevaisuuden näkymiä.

Kettusen ajatuksena on, että täytyy tuntea sielunhoidon historia, jotta voi ymmärtää nykypäivän sielunhoitoa. Lukijalle piiryy kuva siitä, miten rippi- ja julistuskeskeinen sielunhoito muuttui erilaisten vaiheiden kautta lähimmäisen kohtaamiseksi ja vierellä kulkemiseksi. Keskustelussa huomioidaan myös diakonian ja sielunhoidon suhde sekä sielunhoidollisen erityiskoulutuksen ja maallikkosielunhoidon merkitys suomalaisessa kontekstissa. Sielunhoidon teologisesti olennaisina lähtökohtina ovat kristillisen ihmiskäsityksen mukainen ihminen luotuna, langenneena ja lunastettuna sekä usko Jumalaan, joka kääntyy ihmisen puoleen.

Aidon kohdatuksi tulemisen ehtona on hyväksyvä rakkaus. Tällainen auttava kohtaaminen voi tapahtua ainoastaan ympäristössä, jossa autettava kokee, että sielunhoitaja haluaa aidosti minun parastani ja hyväksyy minun elämäntilanteessani. Sielunhoito ja -hoidollisuus ovat paljon muutakin kuin kahdenkeskeiset keskustelut. Seurakunnissa tapahtuvasta sielunhoidosta esille nousevat yhteisön, jumalanpalveluksen ja saarnan mahdollisuudet toimia myös hoitavina elementteinä.

Paikallisseurakunnan sielunhoidon ja sielunhoidon erityisosaamisen tulisi-kin kohdata nykyistä paremmin, jotta sielunhoitajat osaisivat kokonaisvaltaisesti

tukea ihmistä. Kirjassa sielunhoito ja pastoraalipsykologia kulkevat rinnakkain. Ihmisen psyykkinen ja uskonnollinen todellisuus nähdään sisäkkäisinä ilmiöinä: jokainen uskonnollinen tapahtuma vaikuttaa myös psyykkisellä tasolla. Tällaista kokonaisvaltaista kohtaamista varten sielunhoitaja tarvitsee riittävän osaamisen psyyken ja sosiaalisten tarpeiden osalta.

Kirjan viimeisessä osassa Kettunen esittelee sitä, mitä moni pitää hänen omana alueenaan: rippiä, häpeää ja syyllisyyttä. Nämä elementit tuodaan esille tiiviissä muodossa ja niillä on kirjassa oma paikkansa. Jotta lukija ymmärtää sielunhoidon kysymyksiä kokonaisvaltaisesti, on myös osattava tulkita kohdat-tavan kokemusta häpeästä ja syyllisyydestä.

Tulevaisuuden suhteen Kettunen maalaa unelmaa sielunhoidollisesta kirkosta. Tässä toiveessa sielunhoito tavoittaa erilaiset ihmiset, erilaisissa ympäristöissä, erilaisten kanavien välityksellä. Yhdessä olemisen kirkko tavoittaa pitkäjänteisesti ihmisiä elämän eritilanteissa ja vie samalla eteenpäin sanomaa armon yhteisöstä.

Kriittinen lukija löytää teoksesta joitakin huomioita. Yllätyksenä voidaan pitää sitä, että kirjassa ei tuoda esille lainkaan Grevbon (2006) kahdeksaa sielunhoidon mallia (keerygmaattinen, raamattuperustainen, karismaattinen, spirituaalinen, seurakunnallinen, syvyyspsykologinen, lähimmäiseskeinen ja sosiopoliittinen sielunhoito), jota suomalaisessakin tutkimuksessa on aiemmin käytetty. Vaikka ulottuvuudet tulevat monilta osin katetuiksi muiden lähteiden avulla, olisi ollut mielenkiintoista lukea Kettusen näkemys siitä, miten Grevbon määrittelemät toimivat suomalaisessa kontekstissa. Harmittavasti myös monikulttuurisuuden haasteet ja mahdollisuudet jäävät kirjassa sivurooliin ja kokonaisesitys aiheesta jää vielä tulevaisuuden kirjoihin.

Lukijan on myös hyvä pitää mielessä, että monia kirjan kuvaamia ilmiöitä on todennettu ja tutkittu laajasti myös esimerkiksi uskontososiologian, uskon-topsykologian ja surututkimuksen piirissä. Kenties muutama alaviitelisäys olisi ollut paikallaan, jotta aiheista kiinnostuneet lukijat löytäisivät helpommin tiensä laajempaan monitieteelliseen keskusteluun. Tehtyä rajausta voidaan toisaalta pitää tarpeellisena, jotta lukijalle välittyä selkeästi kuva teologisesta tutkimuk-sesta ja sielunhoidon teologisista perusteista.

Kokonaisuutena Kettusen kirja täyttää tehtävänsä ja antaa lukijalleen eheän esityksen sielunhoidon historiasta ja teologiasta. Kirja lunastaa hyvin otsikkonsa lupauksen esitellä sielunhoidon perusteet ja teologia. Samalla lukija saa runsaasti tietoa pastoraalipsykologisesta näkökulmasta sielunhoitoon. Vaikka teoksen

toinen osa keskittyy varsinaisesti sielunhoidon käytänteisiin, myös Kettunen on osannut esimerkkien avulla sanoittaa sielunhoitotyön vaihtelevuuden. Vaikuttaa siltä, että Kettunen on osaltaan onnistunut tuomaan sielunhoidon suomalaiseen käsikirjastoon tärkeän ja päivitetyn kirjan siitä, mitä sielunhoito on kolmannen vuosituhannen alussa.

Auttava kohtaaminen I -kirjaa voi lukea ainakin kolmella tavalla. Niille, joille sielunhoidon aihepiiri on vielä uusi, tarjotaan yksien kansien sisällä historiallinen ja teologinen katsaus siihen, miten tähän on tultu. Aihepiiriä tunteville kirja antaa mahdollisuuden virkistää muistia ja samalla löytää uutta Kettusen monipuolisesta tavasta tuoda yhteen sielunhoidon ja pastoraalipsykologian kannalta merkittäviä suuntauksia. Lisäksi kirja antaa mahdollisuuden pohdiskelulle: Millainen sielunhoitaja minä olen? Millainen sielunhoitaja minä haluaisin olla? Raamattuviittausten kanssa lukijan on mahdollisuus tehdä kirjan myötä teologinen matka omaan itseen sielunhoitajana. Kirja herättää kysymään, millä tavoin minä voin olla toteuttamassa unelmaa sielunhoidollisesta kirkosta.

Suvi Saarelainen

Naisen paikka ortodoksisessa kirkossa

Eeva Raunistola-Juutinen

Äiti ja nunna. Kirkkojen maailmanneuvoston naisten vuosikymmenen ortodoksiset naiskuvat. Väitöskirja. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto. 2012. 237 sivua.

Ortodoksisesta teologiasta tohtoriksi väitellyt Eeva Raunistola-Juutinen selvittää väitöstutkimuksessaan ortodoksisen kirkon viimeaikaista naiskuvaa. Hän tarkastelee naisen tehtäviä maallikkona ja kirkon palveluksessa sekä ortodoksisen ihmiskuvan käsitystä naisesta. Tutkimuksen lähteitä ovat Kirkkojen maailmanneuvoston naisten vuosikymmenen (1988–1998) ja siihen läheisesti liittyneiden kokousten asiakirjat. Raunistola-Juutinen peilaa aineistoa ortodoksisen kirkon kanoniseen traditioon.

Taustaluvussa Raunistola-Juutinen käsittelee syvällisesti tradition nykyaikaan soveltamisen problematiikkaa: Ortodoksisessa kirkossa yhtäältä korostetaan uskollisuutta suhteessa traditioon, toisaalta painotetaan tradition elävyyttä. Uskollisuudesta johtunee, ettei hän käsittele tradition syntyyn liittyvää kritiikkiä. Kertomatta jää, etteivät varhaiskristilliset kirkkojärjestykset ole syntyneet yhdellä kertaa, vaan jopa satojen vuosien uudelleenmuokkauksen tuloksina. Lisäksi kirkkojärjestysten sisältöä ei voida pitää osoituksena todellisesta käytännöstä, vaan ohjeet ovat pikemminkin ihanteellisen elämän kuvausta. Vaikka kanoninen traditio ei ole varsinainen tutkimuskohde, sen synnyn problematisointi olisi näkemykseni mukaan ollut tradition elävyyttä vahvistava argumentti.

Ortodoksisen ihmiskuvan tarkastelussa esille nousevat monin tavoin naisen fyysisyyteen liittyvät kysymykset. Kanonisessa traditiossa naiseen kohdistuu rituaalisen epäpuhtauden ja ulkoisen olemuksen hallitsemiseen liittyviä vaatimuksia. Ekumeenisissa dokumenteissa käydään puolestaan keskustelua, miksi nainen on ymmärretty negatiivisesti suhteessa mieheen. Sukupuolten välisiä suhteita tarkasteltuaan Raunistola-Juutinen toteaaakin, että kanonisesta traditiosta välittyvä paavalilainen ajattelumalli – mies on naisen pää, nainen on miehen alamainen – on välittynyt myös ekumeenisten asiakirjojen korostuksiin.

Maallikkous on naiseuteen sisäänrakennettu ominaisuus ortodoksisessa kirkossa. Vaikka aihetta ei ole juuri käsitelty kanonisessa traditiossa ja ekumeenisissa asiakirjoissa, Raunistola-Juutinen löytää jopa kymmenen tehtävää, joita ortodoksinainen on maallikkona aikojen saatossa hoitanut. Ekumeeniset asiakirjat jatkavat tradition linjaa korostaessaan naisen roolia äitinä ja kasvattajana. Naisen katsotaan palvelevan arjessa, niin sanotusti liturgiassa liturgian jälkeen.

Kysyttäessä, miten nainen voi palvella kirkossa, esille nousee naisdiakonin tehtävä. Raunistola-Juutisen mukaan naisdiakonit tunnetaan varhaisessa kanonisessa traditiossa, mutta 1100-luvulla naisdiakoni-instituution katsotaan hiipuneen. Tästä huolimatta naisdiakoneja toimii myös nykyään ortodoksisessa kirkossa, etenkin orientaalisissa kirkoissa Armeniassa ja Egyptissä. Kanonisesta traditiosta naisdiakoneille on löydettävissä erilaisia tehtäviä. Yhteistä eri lähteiden näkemyksille on naisdiakonin toiminta välittäjänä seurakunnan ja miesdiakonin tai piispan välillä. Ekumeenisissa kokouksissa aihetta onkin käsitelty paljon. Niissä päädytään kannattamaan lähes yksimielisesti naisdiakonaatin uudelleen käyttöön ottamista. Pidän tätä yhtenä tutkimuksen keskeisimmistä tuloksista, mutta Raunistola-Juutinen korostaa sitä maltillisesti. Esimerkiksi

teoksen otsikossa ei kerrota naisdiakoneista, mutta analyysissä vain sivuten käsitellyt nunnat mainitaan.

Raunistola-Juutinen nostaa tutkimuksensa lopuksi esille myös kysymyksen naisdiakonien ordinaatiosta sakramenttina. Mielipiteet ovat ortodoksisessa kirkossa jakautuneet pohdittaessa, oliko varhaisten naisdiakonien kohdalla kyse varsinaisesta ordinaatiosta (kheirotonia) vai siunauksesta (kheirothesia). Kokousten loppuasiakirjat esittävät, etteivät naisdiakonit lukeutuneet papistoon eikä heidän kohdallaan siten voi puhua varsinaisesta ordinaatiosta.

Kaiken kaikkiaan ”Äiti ja nunna” luo perusteellisen katsauksen ortodoksisen kirkon naiskeskusteluun ja kanonisen tradition naismainintoihin. Tutkimuksessa käytetyt tekstit, sekä kanoninen traditio että ekumeeniset asiakirjat, muodostavat jokseenkin pirstaleisen lähtökohdan analyysille. Tästä huolimatta erityisesti yhteenvedoista käy ilmi yhtenäinen ja selkeä lopputulos. Teos tarjoaa suomenkieliselle lukijalle helposti ymmärrettävän väylän ortodoksisen kirkon naisten nykyisen aseman ymmärtämiseen. Diakonian historiasta kiinnostunut löytää siitä itäisen perinteen näkökulman erityisesti varhaiskristilliseen aikaan. Ekumeenisista asiakirjoista paljastuva keskustelu naisdiakoneista on erityisen mielenkiintoista luettavaa – samalla yllättävän samankaltaista kuin roomalais-katolisessa kirkossa viime vuosikymmeninä käyty debatti.

Pauliina Pylvänäinen

Teos on saatavana sähköisessä muodossa osoitteessa:

http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-0972-5/urn_isbn_978-952-61-0972-5.pdf

Seurakunnat Euroopan sosiaalirahaston projekteissa

Sanna Lehtinen

Julkisen sektorin apulaiset, kansalaisyhteiskunnan talkoolaiset – Suomen evankelis-luterilaiset seurakunnat Euroopan sosiaalirahaston projekteissa. Väitöskirja. Helsingin yliopiston teologinen tiedekunta, 147 sivua ja neljä alkuperäisartikkelia.

Suomi on sosiaali- ja terveysalan (sote) projektien luvattu maa. Projektivirta muodostuu kolmesta purosta. Raha-automaattiyhdistys (RAY) on rahoittanut sekä sotejärjestöjen perustoimintaa että niiden projekteja vuosikymmenten ajan, mutta niiden osuus rahoituksesta on kasvanut 1990-luvulla ja sen jälkeen. Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) ohjaa rahoitusta muun muassa sosiaali- ja terveyshuollon kehittämissuunnitelman (Kaste) -hankkeisiin ja terveyden edistämisen määrärahoihin. Kolmannen puron muodostavat Euroopan unionin rakennerahastoista rahoitetut hankkeet, joita on Suomessa toimeenpantu vuodesta 1995.

Nyt arvioitava Sanna Lehtisen väitöskirja analysoi seurakuntien asemaa rakennerahastohankkeiden (erityisesti Euroopan sosiaalirahaston, ESR) projekteissa kahdella ensimmäisellä rakennerahastokaudella (1995–1999, 2000–2006). EU-tutkimuksen ja ESR:n näkökulmasta seurakuntien osallistuminen hankkeisiin on ollut nyanssi, johon ei ”projektityhteiskunnan” tutkimuksessa ole kiinnitetty sen suurempaa huomiota. Lehtinen on tehnyt arvokasta työtä kaivatessaan esiin näihin hankkeisiin liittyvää aineistoa ja arvioidessaan niiden asemaa ESR-projekteissa. Tarkasteltavaksi valikoitui kaikkiaan reilut 90 projektia, joissa seurakunnat olivat joko rahoittajina tai kumppaneina. Tarkastelun ulkopuolelle rajattiin muut kirkolliset toimijat, kuten säätiöt ja vastaavat. Kokonaisotosten ohella Lehtinen perehtyi systemaattisimmin eräisiin yksittäisiin projekteihin, joissa seurakunnalla oli keskeinen rooli. Lisäksi hän teki haastatteluja seurakunnissa.

Tuloksena Lehtinen nostaa esiin havaintoja, jotka liittyvät muun muassa toiminnan kohderyhmiin ja uskonnon asemaan ESR-toiminnassa. Edelliseen liittyen ESR-hankkeet näyttävät kohdentuvan työttömien aktivointiin ja monikulttuurisuuteen, niin kuin luontevaa onkin ESR-tavoitteiden valossa. Useimmiten seurakunnat olivat hankkeiden partnereita, satunnaisemmin osa-rahoittajia. Osallistumista oikeutti diakoninen pyrkimys osallistua heikossa asemassa olevien palvelujen kehittämiseen, mutta samalla seurakuntien asema näyttäytyi

tässä konstellaatiossa epäselvänä. Ehkä keskeisimmät tulokset liittyivät Lahden alueella tehtyihin tapaustutkimuksiin, joissa korostui yhteisöllisyyden merkitys. Siellä erityisen kiinnostava on Lahden seudulla toimeenpannut projektit, jotka ovat laajalti tunnettuja ESR-maailmassa. Ne ovat konkreettinen esimerkki yhteisöllisyyden toteutumisesta seurakuntien diakonisessa työssä, jossa samalla tehtiin selvä ero uskonnonharjoittamiseen.

Lehtisen tutkimuksessa on kaksi merkittävää haastetta, joita molempia hän osaltaan käsittelee. Käytetyn aineiston saatavuus ja laatu on näistä ensimmäinen. Tutkimus perustuu olennaisin osin hankkeiden tuottamiin asiakirjoihin, seurakuntien työntekijöiden ja projektipäällikköjen haastatteluihin. Raportointijärjestelmälle ei ole ollut merkityksellistä se, missä määrin seurakunnat ovat toiminnassa mukana, joten hän on joutunut keräämään tietoja myös lehti-ilmoituksilla ja kyselemällä. Lehtinen on tehnyt systemaattista työtä ja pyrkinyt mahdollisimman kattavaan tarkasteluun. Tämän ohella hän hakee tuloksille tukea vertailemalla niitä muihin tutkimustuloksiin.

En kuitenkaan ole täysin yhtä mieltä hänen kanssaan väitteestä, että ”laadullisin metodein oli mahdollista luoda tarkka kokonaiskuva ... seurakuntien roolista ESR-projekteista”. Pikemminkin voidaan sanoa, että Lehtinen tavoittaa aineistoillaan joitakin seurakuntien osallistumisen olennaisia piirteitä. On syytä kysyä, mitä näin kerätty tieto kertoo, mitä se peittää ja nostaa. Lähestymistapa jättää varjoonsa projektin merkityksen loppukäyttäjille. Sen Lehtinen toki tiedostaa, mutta sivuuttaa toteamalla alaviitteessä ”haastateltavat saattoivat kuitenkin sivuta teemaa toteamalla, että kohderyhmäläiset tuskin tiesivät seurakunnan projektiosallistumisesta”. Loppukäyttäjänäkökulman puuttumisesta ei voi liikaa moitiskella, sillä sen puuttuminen on yleinen ongelma vastaavissa tutkimuksissa. Toisaalta tutkimuksessa korostuu projektipäällikköjen ja raporttien merkitys. Nämä tiedot sisältävä ESRA on epäluotettava lähde jo sen takia, että aineisto on projektipäällikköjen tuottamaa ja heillä on ilmeinen intressi valikoida kuvauksensa projektin onnistuneisuutta ja vaikuttavuutta alleviivaavasti. Tämän vuoksi onkin tärkeää, että Lehtinen on pyrkinyt täsmentämään tulkintoja yhdessä seurakuntien edustajien kanssa.

Toinen ongelma on asiakirjojen sanojen ja tosiasiallisten tekojen välinen ristiriita. Lehtinen tarkastelee systemaattisesti asiakirjojen linjauksia ja tekee niiden pohjalta päätelmiä tosiasiallisen toiminnan sisällöistä. Kuitenkin kun pidetään mielessä että ESR – järjestelmän kehitystä on tukenut ennen kaikkea jäsenmaiden pyrkimys jakaa unionin budjettia omaa jäsenvaltiota tukevasti, järjestelmään

liittyvien motiivien moninaisuus voi osoittautua kuvattua monimuotoisemmaksi. Samalla tavalla voidaan toki sanoa, että esimerkiksi Avoimen koordinaation menetelmä (AKM) on New Public Management -mallin mukainen toimintatapa (mikä ei tosin ole itsestään selvää) mutta samalla olisi hyvä muistaa, että AKM on olemassa koska jäsenvaltiot eivät halunneet vankempaa ohjausmekanismia.

Lehtisen vahvuusalueisiin ei lukeudu unionin toimintaperiaatteiden, poliitikkojen ja tutkimusperinteiden tuntemus. Unionin toimivaltojen kuvauksessa on jonkin verran horjuvuutta, mitä tulee neuvoston ja komission työnjakoon sekä rakennerahastojen historiaan ja toimintaperiaatteisiin. Väitöskirjassa on myös muutamia täsmennystä vaativia kohtia (mm. Lissabonin sopimuksen ja strategian kuvauksessa). Nämä eivät kuitenkaan ole väitöskirjan ydinaluetta. Lisäksi Lehtisen kuvaus uskontojen asemasta unionissa tuo selkeää lisäarvoa.

Kaikkiaan Lehtisen väitöskirja on urauurtava omalla alueellaan. Sillä on selkeästi annettavaa sekä kirkkososiologiselle tutkimukselle yleensä että projektimaailman tutkimukselle erityisesti. Lehtinen on tehnyt sen, minkä käytävissä olevien aineistojen puitteissa on kohtuudella mahdollista saavuttaa. Aineiston valikoituminen ja sanojen/tekojen väliset ristiriidat nostavat kuitenkin esiin joitakin avoimeksi jääviä kysymyksiä, joihin on syytä jatkotutkimuksissa palata. Jatkossa olisi myös suotavaa, että kirkko ottaisi keskushallinnon tasolla aktiivisemmän roolin seurakuntien toiminnan seuraamisessa tällä alueella, jotta toiminnasta tulisi näkyvämpi osa kirkon jokapäiväistä osaamista ja tekemistä. Tämä toive koskee paitsi ESR-maailmaa myös projektivirran kahta muuta puroa.

Juho Saari

Ajankohtainen sosiaaliohjausta koskeva tutkimus

Jari Helminen

Päämääränä sosiaalialan ammattilaisuus. Sosiaaliohjaajien näkemyksiä ammattialasta ja alan tulevaisuuskuvasta. Rovaniemi: Acta Universitatis Lapponiensis 260. 289 sivua.

Jari Helmisen väitöstutkimus kohdistuu sosiaaliohjaajien ammattilaisuuteen sosiaalialalla. Tavoitteena on ollut saada tietoa sosiaaliohjaajien näkemyksistä omasta ammatillisesta kasvustaan ja kehityksestään, ammattitaidon ja asiantuntijuuden kehittymisestä sekä sosiaalialan työn lähtökohdista ja tulevaisuudesta.

Aihe on erittäin ajankohtainen parhaillaan menossa olevan sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakennemuutoksen ja luonnoksella olevan sosiaalihuoltolain näkökulmasta. Tarvitaan tietoa ammatillisesta sosiaaliohjauksesta osana sosiaalialan ammatti- ja tehtävärakennetta. Laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista (272/2005) säättää sosiaaliohjauksesta, jota on tarkasteltu liian vähän sosiaalihuoltolain uudistuksessa.

Helmisen valitsema laaja näkökulma tutkimukseen on ollut hyvä valinta. Tutkimuksessa tuotettu tieto ammattilaisuudesta ei jää irralliseksi yhteiskunnassa ja sosiaalialalla tapahtuneesta kehityksestä. Tämänkaltainen sosiaalialan ”lähihistorian” analyysi, jota Helminenkin tutkimuksessaan tekee, on tärkeää sosiaalialan tämänhetkisten ja tulevaisuutta koskevien ratkaisujen taustatietona. Tutkimuksessa käytetyn kirjallisuuden suuri määrä osoittaa Helmisen lukeneisuutta ja perehtyneisyyttä alaa koskevaan tutkimukseen.

Tutkimuksessa on varsin kunnianhimoinen tavoite ja asetelma, jossa koko laaja sosiaalialan kenttä on otettu tarkasteluun sosiaaliohjaajaopiskelijoiden haastattelujen sekä kirjallisuuden kautta. Näin ollen on luonnollista, ettei Helminen ole voinut mennä kovin syvälle sosiaalialan asiakasryhmien ja ammatillisten tehtävien erityiskysymyksiin. Tutkimuskysymyksissä suunnataan huomio ”sosiaalialan työhön ja ammattilaisuuteen”, joka implisiittisesti viittaa tietynlaiseen sosiaaliohjauksen yleisosaamiseen ja alaa kokonaisuutena koskeviin ammatillisiin valmiuksiin.

Tutkimuksen yleistä luonnehdintaa

Tutkimuksen pääkysymyksenä on, millainen kuva sosiaalialan työstä ja ammatillisuudesta rakentuu sosiaaliohjaajiksi opiskelleiden ja heistä sosiaalialan työhön asettuneiden henkilöiden näkemysten pohjalta. Tälle pääkysymykselle on asetettu kolme tarkentavaa lisäkysymystä, jotka kohdentuvat siihen, miten sosiaaliohjaajaksi opiskelleet ja alalla työskentelevät kuvaavat sosiaalialan ammatillisen työn elementtejä, miten he sanoittavat sosiaalialan ammatillisuutta tarkastellessaan ammatillista kasvua, kehitystä, ammattitaitoa ja asiantuntijuutta sekä miten he luonnehtivat alan työn ja ammatillisuuden tulevaisuutta.

Tutkimusaihe nivoutuu sekä koulutuksen tutkimukseen että ammatillisuuden ja asiantuntijuuden tutkimukseen. Koulutuksen tutkimusalueelle Helmisen tutkimus asettuu lähinnä valitun tutkimusasetelman ja koulutuksessa olevien osallistujien valinnan vuoksi. Tutkimuksessa ei kuitenkaan tuoteta kovin paljon tietoa koulutuskokemuksista vaan keskitytään osallistujien ammatillisen kasvun ja kehittymisen sekä alaa koskevien näkemysten tarkasteluun. Tutkimus on siten vahvemmin ammatillisuuden ja asiantuntijuuden kuin koulutuksen tutkimusta.

Helminen on pohtinut omaa rooliaan tutkijana ja alan opettajana ja toteaa, että haastavin tilanne oli tutkimuksen alkuvaiheessa, jolloin hänellä oli kaksoisrooli tutkijana ja opettajana. Alan opettajana toimiminen on kuitenkin ollut selkeä etu tutkimuksessa. Helminen on voinut tavoittaa helposti tutkimukseen osallistuneet ja hän tuntee hyvin alan koulutuksen, sosiaaliohjauksen ammatillisen kentän sekä aihetta koskevan yhteiskunnallisen ja tieteellisen keskustelun.

Tutkimusta voidaan luonnehtia tietynlaisena kvalitatiivisena seuranta-tutkimuksena, jossa on haastateltu yhden sosiaaliohjaajien koulutusryhmän näkemyksiä sekä opiskelu- että työssäoloaikana, noin 13 vuotta valmistumisen jälkeen. Helmisen tutkimusasetelma on vaativa ja pitkä seurannan aikajänne on edellyttänyt motivaatiota ja vahvaa sitoutumista tutkimukseen. Asetelma vaikuttaa toimivalta, joskin jonkin verran kysymyksiä herättää se, miten tutkimuksen toteutuksen aikajänne on valittu ja olisiko esimerkiksi ollut järkevää tavoitella haastateltavia työelämävaiheessa jo aiemmin, esimerkiksi 5 vuoden kuluttua.

Tutkimusraportissa ei kovin paljon pohdita tutkimusasetelman ja siihen sisältyvän pitkän aikavälin merkitystä tuloksille. Tämänkaltaisissa asetelmissa on haasteena myös se, miten hahmottaa konteksti ja yhteiskunnallinen tilanne sinä aikana kun aineistoa kerätään. Helminen on pyrkinyt vastaamaan tähän haasteeseen käsittelemällä aikalaiskirjallisuutta ja aiempaa tutkimusta tulosten

rinnalla. Helminen tuntee hyvin erityisesti aihetta koskevan suomalaisen tutkimuksen ja kykenee tieteellisesti kiinnostavalla ja perustellulla tavalla kytkemään aiemman tutkimuskirjallisuuden tiedon omaan empiriseen tutkimukseensa.

Kiinnostavia tuloksia sosiaaliohjauksesta ammattina ja tehtävälana

Helminen on kirjoittanut sisällöllisesti rikkaan ja syvällisesti sosiaalialaa ja sosiaaliohjaajan ammattilaisuutta erittelevän raportin. Tutkimuksen painopiste on asiakastyössä tarvittavan ammattitaidon jäsentämisessä. Tutkimuksen tekijä on halunnut kohdentaa tutkimustaan myös laajemmin sosiaalialan työn lähtökohtien ja tulevaisuuden tarkasteluun. Tutkimukseen on sisällytetty pieni ”sosiaalibarometri”, jossa sosiaaliohjaajat analysoivat asiakkaiden palvelutarpeita, asiakkaiden asemaa, palvelujen saatavuutta ja yleensä sosiaalialan tilaa sekä yhteiskunnallista muutosta. Tältä osin Helmisen tutkimus liittyy myös aiempiin tutkimuksiin, joissa on korostettu työntekijöiden näkemysten merkitystä sosiaalisista ongelmista kuten köyhyydestä ja huono-osaisuudesta. Helmisen tulokset osoittavat, että sosiaalialan ammattilaiset hahmottavat koulutuksensa ja työkokemuksensa perusteella varsin laajasti sosiaalisia ongelmia sekä kykenevät erittelemään niiden rakenteellisia ja yksilöllisiä taustoja.

Tulokset osoittavat kiinnostavalla tavalla, kuinka sosiaaliohjaajat osasivat ennakoida palvelujärjestelmän muutoksia ja niiden merkitystä ammatilliselle työlle, esimerkiksi työn hajaantumista entistä useammille tahoille sekä tarkempien seulojen vaateena palvelujen saamiseksi. Myös tutkimuksessa käytetty kirjallisuus, jota on laajalta ajanjaksolta, näyttää että jo 1990-luvun alkupuolella kaivattiin näyttöön perustuvaa työtä.

Sosiaaliohjaajien tyypit ryhmittivät kolmeen pääryhmään: tukijat, ohjaajat ja kehittäjät. Ohjaajista muodostui kolme alaryhmää: omatoimisuuteen ohjaajat, selviytyjäksi ohjaajat ja itsenäisyyteen ohjaajat. Kaikkia tyyppejä luonnehtii suhde asiakkaisiin ja tietynlainen psykososiaalinen orientaatio asiakkaiden tukemisessa. Helminen kiteyttää tässä osuudessa yhden tutkimuksensa keskeisen tuloksen: sosiaalialan ammatillisen työn ja sosiaaliohjauksen monimuotoisuuden. Sosiaaliohjauksessa on erilaisia orientaatioita ja muotoja, joissa tuen ja ohjauksen elementit painottuvat hieman eri tavoin. Olennaista on kuitenkin suhde asiakkaisiin.

Tutkimus jäsentää hienojakoisesti sosiaaliohjaajien käsityksiä ammattitaidosta, joka rakentuu koulutuksen, työ- ja elämäkokemuksen varaan. Asiakastyön

taidot ovat olennainen osa ammattitaitoa. Yksi antoisimmista tutkimuksen osuuksista erittelee asiakkaan kohtaamisen merkitystä, läsnäoloa, kunnioitusta, luottamusta ja vaihtoehtojen etsintää. Sosiaaliohjaajien näkemysten kautta sosiaalialan työ piirtyy varsin kauniina, jopa ideaalina auttamistyönä, vaikka Helminen ei itse käytäkään auttamistyön käsitettä. Toisaalta tutkimus tuo esiin myös tuen vastapainon, kontrollin, joka näkyy sosiaalihojaajien vastauksissa tarpeena realistisesti laittaa myös rajoja asiakastyössä. Tuloksista välittyy se, että sosiaalihojausta tarvitaan erityisesti lähityössä, asiakkaiden selviytymisen tukijana arjessa.

Tuloksista ilmenee, että sosiaalihojaajat tekevät työssään eron sosiaalityöhön ammatillisena toimintana. Ero liittyy erilaiseen tiedolliseen osaamiseen, lakien ja asetusten tuntemiseen ja soveltamiseen sekä päätöksentekoon ja vastuuseen työssä. Sosiaalihojaus määrittynyt näin selkeästi omaksi tehtävä- ja ammattialana sosiaalialan työkentässä. Tutkimuksen tuloksissa on useita osuuksia, jotka täsmentävät sitä, mitä sosiaalihojaus on arjen ja elämänhallinnan taitojen tukemisenä. Helminen täsmentää tutkimuksessaan monella tavalla sosiaalihojauksen ominaispiirteitä, etiikkaa, työn lähtökohtia, työprosessia, ohjauksen kohdentumista sekä sen toteutumisen edellytyksiä.

Helminen tutkimus vakuuttaa lukijan monin tavoin systemaattisuudella ja huolellisella valintojen perustelulla ja tutkimusprosessin kuvauksella. Tutkimuksen luotettavuutta lisää tutkimusprosessin osana toteutettu litteroitujen haastattelutekstien toimittaminen haastateltaville, joilla on ollut mahdollisuus kommentoida ja täydentää näkemyksiään.

Tutkimuksen merkitys sosiaalihojausta koskevan keskustelun virittäjänä

Suomessa on varsin vähän teoreettisesti analysoitu sosiaalihojausta käsitteenä. Helminen tutkimus tarjoaakin hyvän mahdollisuuden sosiaalihojauksen käsitteen alan ja sisällön täsmentämiselle. Toivotaan, että keskustelu sosiaalihojauksen käsitteestä ja ammatillisuudesta jatkuu vilkkaana. Helminen tutkimus tarjoaa keskusteluun hyvät lähtökohdat.

Helmisellä olisi ollut mahdollisuuksia tutkimuksessaan tehdä enemmänkin sosiaalihojauksen käsitettä, sisältöä ja tehtävää koskevia päätelmiä, jotka perustuvat tutkimuksen empiirisiin tuloksiin ja johtopäätöksiin. Helminen toteaa tutkimuksensa lopussa jatkotutkimuksen tarpeen ja tarpeen selventää sosiaalihojauksen paikkaa koulutuksessa ja tehtävärakenteessa, mutta hänen oma kont-

ribuutionsa määrittelyyn jää hieman avoimeksi. Tutkimuksen tekijä olisi voinut tehdä rohkeammin päätelmiä sosiaaliyhjauksesta ammattina ja tehtävälana.

Tutkimuksen tekijä on ilmeisesti tehnyt strategisen valinnan, ettei esitä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä alasta, joka on muutoksessa. Helminen käyttää ilmaisua ”tulokset antavat osviittaa”, kun hän kokoaa yhteen keskeisiä johtopäätöksiä. Tämä valinta on tiettyssä mielessä perusteltu, sillä se ottaa huomioon muun muassa sen, että tutkimus on tehty sosionomeja edeltävän, aiemman sosiaaliyhjaajakoulutuksen aikana ja koskee yhtä sosiaaliyhjaajien koulutusryhmää. Tutkimuksen tuloksilla on kuitenkin runsaasti soveltamismahdollisuuksia esimerkiksi sosiaalialan asiakastyön keskeisten valmiuksien tarkastelussa. Helminen tekee jonkin verran vertailua sosionomin (AMK) osaamisalueisiin ja pohtii tulostensa ohjalta, voisiko asiakkaan avun ja tuen tarpeita ja asiakassuhdetta painottaa vielä vahvemmin amk-opinnoissa. Tutkimuksen tuloksia on mahdollista hyödyntää sosiaalialan koulutuksessa ja opetussuunnitelmatyössä.

Tutkimus antaa paljon pohdittavaa sosiaalialan koulutukseen ja ammatillisen kehittämiseen. Se tarjoaa tietopohjaa keskustella sosiaaliyhjauksen sisällöstä ja määrittelystä osana sosionomi-koulutusta ja koko sosiaalialan koulutusjatkumoa (lähihoitaja, sosionomi, sosiaalityöntekijä). Ammatin tulevaisuuden näkökulmasta painottuvat ohjausta ja koordinaatiota koskevat osaamiskokonaisuudet. Helmisen tutkimus tarjoaa monipuolisen tietopaketin sosiaalialan osaamisen ja ammatillisuuden vaatimuksista ja on tervetullut lisä ammattilaisuutta ja asiantuntijuutta koskevaan tutkimukseen.

Riitta Vornanen

Diakonian tutkimus ottaa vastaan artikkeleita ja erilaisia diakonian tutkimukseen liittyviä kirjoituksia. Toimitukselle voi lähettää myös uutisia ja tiedotteita. Diakonian tutkimus ei ennalta sitoudu julkaisemaan mitään aineistoa, ei edes tilattua. Julkaistuista kirjoituksista ei makseta tekijänpalkkioita. Kirjoittajien tulee liittää kirjoituksen alkuun mukaan toimitukselle seuraavat tiedot: nimi, oppiarvo, ammatti, työpaikka ja yhteystiedot.

Tutkimusartikkelit ovat tutkimukseen perustuvia kirjoituksia. Niissä ilmaistaan selkeästi selvitetävä tutkimuskysymys, tutkimuksen lähdeaineisto sekä käytetty tutkimuskirjallisuus. Toimitus pyytää niistä referee-käytännön mukaisesti asiantuntija-arviot, joiden perusteella toimitus päättää tarvittavista korjauksista ja kirjoituksen julkaisemisesta. 30 000 merkkiä laajemmista teksteistä on neuvoteltava toimituksen kanssa erikseen.

Käsikirjoitukseen on liitettävä noin sadan sanan mittainen englanninkielinen tiivistelmä tekstistä.

Kirjoituksia on paikka esseille, katsauksille, hiljaisen tiedon ja uusien näköalojen esittelyyn. Kirjoituksissa voi olla viitteitä tutkimuskirjallisuuteen, mutta se ei ole julkaisemisen edellytys.

Kirja-arvostelut arvioivat ja esittelevät uusia kotimaisia ja kansainvälisiä julkaisuja. Mukaan liitetään kirja-arvostelun otsikko sekä kirjan/kirjojen osalta kirjoittajan nimi, kirjan nimi, kustannuspaikka, kustantaja, julkaisuvuosi sekä sivumäärä. Laajuus lyhyissä esittelyissä on enintään 1 500 merkkiä ja laajemmassa kirja-analyyysissä enintään 8 000 merkkiä.

Ajankohtaiset koostuu lyhyistä uutisista, hanke- tai tutkimusesittelyistä.

Käytännölliset ohjeet

Tekstiä lähetetään sähköpostilla tallennettuna mieluiten rtf-muodossa. Kirja-arvostelut lähetetään DT:n toimittaja Tiina Ikoselle, muut tekstit DT:n päätoimittajille Heikki Hiilamolle ja Anne Birgitta Pessille.

Tekstin vasen laita on suora ilman sisennyksiä, teksti on tavuttamatta ja oikea laita tasaamaan. Kappaleet ilmaistaan rivinvaihdolla ja tyhjällä rivivälillä. Otsakkeet ovat omilla riveillään.

Kirjallisuusviitteet esitetään tekstissä siten, että sulkeisiin merkitään tekijän nimi ja julkaisuvuosi sekä viittaus sivunumeroon (Hyväri 2001, 276). Mikäli viitataan useampaan lähteeseen, merkitään ne vanhimmasta uusimpaan. Jos viitteen tekijöitä on kaksi, merkitään molempien sukunimet (Stenman & Toljamo 2002, 5–10) ja jos useampia, vain ensimmäinen sukunimi ja ym. (Oranta ym. 2002, 17–20). Jos viitteen tekijä on yhteisö, merkitään yhteisön nimi ja painovuosi (STAKES 2001, 55). Alaviitteitä tulee käyttää vain erityisestä syystä. Taulukot ja kuvat kirjoitetaan erillisille sivuille kirjallisuuden jälkeen. Tekstiin on kuitenkin merkittävä selvästi taulukon ja kuvion ehdotettu paikka. Dataan pohjautuvat diagrammit lähetetään Excel-muotoisina.

Lähteet merkitään kirjallisuus- ja lähdeluetteloon ensimmäisten tekijöiden sukunimen mukaan aakkosjärjestyksessä sisältäen seuraavat tiedot: tekijän suku- ja etunimi, julkaisuvuosi, teoksen nimi, kustannuspaikka ja kustantaja. Esimerkiksi: Davey Andrew (2001). *Urban Christianity and Global Order*. Theological Resources for an Urban Future. London: SPCK.

Sihvo Jouko (1994). *Kirkon virka ja siihen vihkiminen, asettaminen, siunaaminen*. Teoksessa Ryökäs Esko (toim.) *Yksi virka – monta tehtävää*. Kirkollisen virkakeskustelun taustoja ja rinnastuksia. Helsingin yliopiston käytännöllisen teologian laitos. Julkaisuja 79. Helsinki, 83–97.

Aikakauslehtiartikkeleista ilmoitetaan tekijän suku- ja etunimi, julkaisuvuosi, artikkelin nimi, aikakauslehden nimi, vuosikerta, ja artikkelin sivunumerot. Esimerkiksi: Heikkilä Matti (2001). *Lama, nälkä ja sosiaaliturvan väärinkäyttö*. *Yhteiskuntapolitiikka* 66, 545–551.